

КІРЫЛ СТАСЕЛЬКА

ДЗІЦЯЧЫ МАНІФЕСТ

Час Воблы
Выпуск 7

Кірыл Стаселька

Дзіцячы маніфест

Аповесць, апавяданні

Мінск
«Галіяфы»
2015

УДК 821.161.3-3
ББК 84(4Бел)-44
С77

Серыя заснаваная ў 2012 годзе.

Рэдакцыйная калегія:

Зміцер Вішнёў (галоўны рэдактар), Аляксей Харужка,
Арцём Кавалеўскі, Вольга Гапеева, Віктар Жыбуль

Стаселька, К.

С77 Дзіцячы маніфест : аповесць, апавяданні / Кірыл Стаселька. — Мінск: Галіяфы, 2015. — 192 с. — (Серыя «Час Воблы»; Выпуск 7).

ISBN 978-985-7140-08-4.

Дэбютная кніга Кірыла Стаселькі — «Дзіцячы маніфест» — спроба аўтара знайсці межы і магчымасці чалавечай свабоды ў грамадстве, зразумець асаблівасці Рубікона, які пралягае між нормай і вар'яцтвам.

У кнізе вы сустрэнеце французскага пісьменніка, цела якога знутры разрываецца ад ціску ўласнага Эга, чалавека, чыя рэальнасць і сон зліваюцца, мастака, чыя галава аддзялілася ад цела, ды шмат іншых герояў, якія па-рознаму намагаюцца напісаць маніфест свайго «Я».

УДК 821.161.3-3
ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-7140-08-4

© Стаселька К., 2015

© Сакалоўская С., вокладка, 2015

© Фармленне. ПВУП «Галіяфы», 2015

У пошуках сябе

Аповесць

На шляху

Па звычцы хацеў узяць шпрыц правай рукой, але яна ўжо амаль не слухалася. Паспрабаваў зрабіць высілак і авалодаць ёю, але ўсё было дарэмна. Цяпер Андрэй перастаў адчуваць нават плячо, невядомая зараза прабіралася ўсё вышэй. Нарастала злосць, напружанне. Трывога пераходзіла ў паніку. Эмоцыі перапляталіся ў жудаснае павуцінне, якое не дазваляла думаць спакойна. Некалькі хвілін пастаяў, спрабуючы хоць трохі супакоіцца, але гэта ў яго не атрымалася. Таму, кінуўшы ўсялякія спробы, паклаў шпрыцы, адзін за адным, у левую кішэню (добра, што ў медыцынскіх халатах яны даволі шырокія) і выйшаў, не замыкаючы дзверы.

Была ноч. Святло з-за перасцярогі вырашылі не ўключаць. Таму давялося ісці навобмацак, абапіраючыся анямелай рукой аб сцены. Не чулася ні гуку. Хоць, хутчэй за ўсё, астатнія, гэтаксама як і ён, неўзабаве ціха разыдуцца па прызначаных пакоях. Што адчувалі цяпер яны? Магчыма, былі ў падобным стане, а магчыма, для некаторых з іх гэта было ўжо не ўпершыню. Андрэй падняўся па бакавой лесвіцы, прыступкі якой менш за ўсё рыпелі, на трэці паверх, і прайшоў да канца калідора. Прызначаны яму пакой знаходзіўся злева. З кожным крокам сэрца калацілася ўсё мацней. Ужо ля самых дзвярэй ягонае біццё адчувалася ва ўсім целе.

Ніхто ў пакоі не мог прачнуцца, бо кожнаму пацыенту клінікі далі моцнае снатворнае. Але ён як мага асцярожней адчыніў дзверы ды пракраўся ўсярэдзіну. З акна на чалавека, які спаў, падала цьмянае святло вулічнага ліхтара. Гэта быў адзін з тых маладых медыкаў, пра якіх распавядаў Франка. Усё ягонае тулава мела зялёны колер і святцілася, як цыферблат гадзінніка з люмінесцэнтнай фарбай. Ён важыў кілаграмаў трыста. Жалезны ложка ледзь трымаўся пад вагой цела маладога чалавека. Для яго ён быў такі маленькі, што рукі і ногі звісалі ў розныя бакі, амаль кранаючыся падлогі. Пры такім асвятленні відовішча было асабліва вусцішным.

Заціснуўшы карабок з запалкамі ў зубах, шоргнуў левай рукой ды запаліў невялікую свечку, што стаяла побач на століку. Як ні дзіўна, але цяпер рукі (дакладней, рука) не дрыжалі, сэрца перастала шалёна калаціцца, адчуваўся поўны спакой. Добра гэта ці дрэнна, Андрэй не ведаў. Асцярожна дастаў шпрыц. Вырашыў усё зрабіць як мага хутчэй, ні аб чым не задумваючыся. Аднак з першага разу трапіць у вену не змог, не атрымалася гэта і ў наступны раз. Праблема была не столькі ў дрэнным асвятленні, колькі ў нязграбнасці левай рукі. Ён звывся ўсё рабіць правай, але цяпер яна зусім не слухалася. Да таго ж, рука маладога хлопца была настолькі тоўстай, што знайсці ў яго вену было надзвычай складана, бадай, немагчыма.

Твар чалавека выказваў ці то смяротную стомленасць ад усяго, што прыйшлося тут вытрываць, ці,

хутчэй, стан, блізкі да поўнай абыякавасці. У думках Андрэя прамільгнула, як таўстун раптам прачынаецца і, спрабуючы яшчэ змагацца за сваё жыццё, скола-тай шпрыцам рукой хапае за горла свайго ката. Калі яшчэ трохі памарудзіць, то цярпенне магло падвесці, а нядаўна дасягнуты спакой — знікнуць. Варта было перадыхнуць, на хвілінку прысесці ды сабрацца. Але ў пакоі не было іншай мэблі, апроча маленькага століка і ложка, на якім спаў малады чалавек. Скан-цэнтраваўшыся, Андрэй зноў увёў іголку. Гэтым ра-зам паспяхова.

Ін'екцыя мусіла падзейнічаць праз дзесяць хвілін...

Цягнік прыбыў на станцыю Mińsk Mazowiecki. Пры-пынак доўжыўся пятнаццаць хвілін. Таму Андрэй пакінуў торбы ды выйшаў пасмаліць, папярэдзіўшы суседзяў па купэ, што хутка вернецца. Разам з ім з вагона выйшла яшчэ некалькі пасажыраў, хто вы-курыць цыгарэту-другую, а хто проста праветрыц-ца і расцерці цягліцы. Дамы, дрэвы і людзі яскрава выяўляліся на фоне астатняй прасторы. Дажджу па-куль не было, але густыя хмары ўжо зацягнулі неба так, што раніца нагадвала вечар. Яшчэ трохі — і мог хлынуць лівень. Стары будынак вакзала зачынілі на рамонт, таму многія чакалі свой цягнік з парасонамі напагатове.

Ужо менш як праз гадзіну цягнік прыбудзе ў Вар-шаву, а адтуль Андрэй пакірае ў Познань, дзе яго

абяцалі сустрэць і адвезці ў Мікушэва. Было дзіўнае пачуццё хвалявання, звязанае з нявызначанасцю. Ён жа нават не ведаў, чым там, у Мікушэва, будзе займацца і што гэта за незразумелая клініка. Калі б не Альгерд Францавіч — яго выкладчык і, як лічыў сам Андрэй, другі бацька — ён наўрад ці ўвязаўся б у гэтую авантуру. Але з іншага боку — адчуванне чагосьці новага, цікавага і нечаканага... Прадчуванне было настолькі вострым, нават дзіцячым, што вельмі хацелася хутчэй дабрацца да месца, як гэта бывае, калі нешта добрае мусіць адбыцца ў бліжэйшы час, ды не зусім уяўляеш, што менавіта.

Альгерд Францавіч, як бацька, настойліва пераконваў, што гэта выдатная магчымасць, якая выпадае адзінкам. Але ён не ўдакладніў, у чым заключаецца гэтая магчымасць, і тым больш па невядомай прычыне адмаўляўся тлумачыць, што гэта за месца. Навошта патрабавалася такая таямнічасць? Альгерд Францавіч заўсёды быў з ім сумленным, і гэтка загадкавасць здавалася нязвычайнай. Была гэта псіхіятрычная клініка, шпіталь ці нешта іншае — ён толькі даваў расплывістыя адказы і ўсяляк ухіляўся ад канкрэтыкі, адзінае, прасіў Андрэя трымаць сваю паездку ў сакрэце. Магчыма, нічога канкрэтнага той не ведаў і сам, а мо хацеў зрабіць Андрэю прыемны сюрпрыз. У любым выпадку ён цалкам давяраў свайму настаўніку.

Пасля смерці маці Альгерд Францавіч стаў для яго другім бацькам. Напэўна, нават адзіным, бо свайго сапраўднага тату ён ніколі не бачыў. Маці пра яго

не распавядала. Калі яна памерла, хлопцу было ўжо дваццаць чатыры гады, таму ў апекаванні ён асабліва не меў патрэбы, але і цалкам самастойным яго яшчэ нельга было лічыць. Альгерд Францавіч і раней ставіўся да хлопца па-асабліваму, а пасля гэтага стаў яшчэ больш уважлівым. Дапамог з пахаваннем, увесь час знаходзіў для Андрэя падпрацоўку, не кажучы ўжо, што ўсяляк прасоўваў і дапамагаў у акадэмічным асяроддзі. Таму і цяпер, атрымаўшы загадкавую прапанову стажыроўкі, ці то паўнаважнай працы, Андрэй ні на імгненне не засумняваўся ў яго добрых намерах. А хваляванне, якое адчуваў цяпер, было хутчэй прыемным, чым страшным.

Да Варшавы дождж яшчэ не дабраўся, ці ўжо даўно мінуў гэты горад. На вуліцы было досыць цёпла і суха. Густыя плыні людзей хаатычна рухаліся ў розных напрамках. Хтосьці спяшаўся на працу, нехта вяртаўся з вучобы, а хтосьці проста сноўдаўся без мэты. Акрамя вакзала, Андрэй нічога не паспеў пабачыць. Але ён быў тут не ўпершыню. Апошні раз, калі падарожнічаў, прабыў тут цэлы тыдзень, ды з таго часу мінула гадоў пяць. Калі б не бракавала сродкаў, было б няблага затрымацца ў Варшаве яшчэ на некалькі дзён. Ды на гэта не хапала не толькі грошай, але і часу. Да адпраўлення заставалася дваццаць хвілін. Хуценька збегаў у бліжэйшую краму, каб набыць вады і чаго-небудзь перакусіць у дарозе, а затым, выкурыўшы яшчэ адну цыгарэту, пакіраваў да свайго вагона.

У купэ, акрамя яго, знаходзілася толькі жанчына з малым. Таму было гады чатыры. Ён апынуўся на

здзіўленне ціхім, спакойна сядзеў і разглядаў кніжку з малюнкамі. У Андрэя таксама была з сабой кніга, якую спадзяваўся пачытаць у дарозе, але, нягледзячы на сваю любоў да чытання, за ўвесь час падарожжа нават не дастаў. Не тое, каб яна была нецікавая, проста зусім не хацелася чытаць ды пра штосьці думаць. У дарозе з ім амаль заўсёды такое здараецца. Нярэдка ён чытае ў грамадскім транспарце, на хаду, шпачыруючы па горадзе, часам седзячы ў кавярні, але падчас доўгай дарогі Андрэй зусім не мог узяцца за чытво. Можна было сябе прымусіць, і ён рабіў такія спробы, але ў выніку прыйшоў да высновы, што кнігі можна чытаць (менавіта чытаць) толькі добраахвотна. Таму Дэ Куінсі са сваёй «Сповідзю ангельца, які ўжывае опіум» застаўся там, дзе і быў — у правай бакавой кішэні торбы.

Намагаўся заснуць, рабіў спробы дастаць Дэ Куінсі, але ў выніку, пакінуўшы рэчы, пайшоў у вагон-рэстаран ды замовіў бутэльку піва з бутэрбродам. Вырашыў расслабіцца і рабіць тое, што хочацца, пакуль ёсць такая магчымасць, а не вымотваць сябе чытаннем, развагамі ды нейкімі планами. Хто ведае, мо неўзабаве часу адпачыць зусім не будзе. За суседнім столікам па-нямецку размаўляла маладая пара. Андрэй не вельмі добра валодаў нямецкай, зразумеў толькі, што яны плануюць на два дні спыніцца ў Познані, а пасля вернуцца ў Берлін. Астатнія елі і пілі моўчкі, нават калі сядзелі па некалькі чалавек за столікам. Пасля піва вельмі захацелася закурыць, але ў мясцовых цягніках такая асалода забаранялася.

Таму ён, каб падыміць у фортку прыбіральні, у мэтах канспірацыі прайшоў некалькі вагонаў.

Затым вярнуўся і набыў яшчэ піва. За вокнамі было ўжо цёмна, толькі месцамі праступалі агеньчыкі навакольных дамоў. Паступова пасажыры вагона-рэстарана пачалі разыходзіцца. Ён застаўся адзіным кліентам, але афіцыянты ўжо прыбіралі і збіраліся самі. Андрэй зразумеў, што хутка канцавая, таму, дапіўшы піва, вярнуўся ў сваё купэ. Маці з малым прайшла да дзвярэй вагона. Дынамік абвясціў, што цягнік прыбывае на канцавую станцыю «Розпаń Główny». Хутка ён будзе ўжо там, у клініцы Мікушэва. Усё стане вядома, а загадкавая нявызначанасць знікне. Да таго ж, магчыма, па дарозе атрымаецца штосьці высветліць у намесніка галоўнага доктара, які павінен яго сустрэць.

Даведаўшыся, дзе знаходзіцца аўтобусны прыпынак, Андрэй затрымаўся каля бліжэйшай крамы. Хацелася перад чарговым ад'ездам яшчэ крыху папаліць, спакойна і без спешкі. Магчыма, трохі спозніцца, ды некалькі хвілін нічога не зменяць. Цыгарэта ішла досыць лёгка, як гэта бывае пасля алкаголю. Хлопец глыбока зацягваўся і выпускаў дым у розныя бакі, назіраючы за тым, як густая субстанцыя павольна растваралася ў цемры. Зацягнуўшыся апошні раз, ён рушыў да прызначанага месца. Не даходзячы да прыпынку, заўважыў, што побач стаяла некалькі машын, і толькі адна чырвонага колеру. Андрэй параўнаў запіс у сваім нататніку, але ён не супадаў з нумарам, які прадыхтаваў яму Альгерд Францавіч.

Прайшло яшчэ хвілін пяць, ён азіраўся па баках, але іншага аўтамабіля чырвонага колеру так і не з’явілася. Не было яго і ў наступныя пятнаццаць хвілін. Андрэй папытаў у людзей. Высветлілася, што гэта не адзіны прыпынак, з якога адпраўляюцца аўтобусы на Мікушэва. Пайшоў на іншы, але і там нікога. Ён не ведаў, што рабіць далей. Некаторы час панічна бегаў паміж аўтобуснымі прыпынкамі, спрабуючы знайсці патрэбную машыну. Наўрад ці яна спазнялася на сорак хвілін, хутчэй за ўсё яны проста размінуліся. Вырасыў трохі пачакаць, а затым на аўтобусе самастойна дабрацца да Мікушэва. Папярэдні аўтобус адправіўся чвэрць гадзіны таму, бліжэйшы, і апошні на сёння, будзе толькі праз гадзіну.

Спрабуючы трохі развеець напружанне, Андрэй выправіўся ў кароткі шпацыр. Далёка ад вакзалу не адыходзіў, каб не згубіцца і не прапусціць свой аўтобус, ды і з торбамі спакойна не пагуляеш. Ізноў узнікла лёгкае хваляванне. Невядомасць дапаўнялася тым, што ўсё пайшло не так, як планавалася. Андрэй спадзяваўся, што ў рэшце рэшт усё складзецца добра — ён прыедзе і без усялякіх праблем возьмецца за працу. Дабрацца да Мікушэва — гэта палова справы, трэба яшчэ знайсці будынак, у якім месцілася клініка. Толькі як гэта зрабіць ноччу, асабліва калі няма ў каго запытаць.

На прыпынак вярнуўся за дваццаць хвілін да адпраўлення, але маленькі аўтобус з надпісам «Mikusheva» ужо стаяў напачатку. Андрэй са сваімі торбамі ўціснуўся ў дзверы ды спытаў пра канчат-

ковы пункт прызначэння. Добрай ідэяй было ўдакладніць пра палац у пасажыраў, сярод якіх маглі знаходзіцца мясцовыя жыхары. Надышоў час адпраўлення, а іншых пасажыраў, акрамя яго, так і не з'явілася. Тады Андрэй паспрабаваў даведацца хоць нешта ў кіроўцы.

— Прабачце, вы часам не ведаеце, ці ёсць у Мікушэва палац ці нешта падобнае?

— А вы што, на экскурсію вырашылі схадзіць, або да нерухомасці прыглядаецеся? — усміхнуўся кіроўца.

— Не, гэта я так, проста спытаў.

— Ага, ёсць нешта такое.

— А ці далёка ён знаходзіцца ад прыпынку?

— Метраў трыста прама, і вы ўбачыце браму.

— Я магу заснуць. Пабудзіце, калі ласка, як прыедзем.

— Вядома. Не хвалюйцеся, назад бясплатна я вас не павязу.

— Дзякуй.

«Ну, ужо хоць штосьці», — падумаў Андрэй. Разам з пробліскам аптымізму прыйшла і моцная стомленасць. Таму ён паклаў галаву на торбу ды амаль адразу ж заснуў.

У яго даўно ўжо развілася звычка спаць па шэсць гадзін. Клаўся каля адзінаццаці вечара і прачынаўся а пятай раніцы. Хацелася паспець як мага больш.

Да таго ж у пяць раніцы, калі большасць людзей яшчэ спіць, жыццё ўспрымаецца зусім па-іншаму. Падсілкаваўшыся бутэрбродам і гарбатай, Жыль сядаў у сваё любімае крэсла і пачынаў чытаць што-небудзь з нядаўна прыдбанага. Яго дзённая норма была каля двухсот старонак. За месяц паспяваў прачытаць чатырнаццаць-сямнаццаць кніг, а гэта прыкладна сто дзевяноста за год. Бліжэй да дзвянтай гадзіны ён збіраўся ды ішоў на Сэн-Жэрмэн у Кафэ дэ Флор. Спачатку сядзеў за столікам на вуліцы, піў моцную каву ды назіраў за людзьмі, што праходзілі побач. Затым перабіраўся ўсярэдзіну, каб узяцца за справу. Для яго гэта было нахштальт працоўнага месца, дзе ён напісаў свае папярэднія тры раманы.

Для многіх кафэ, дзе шумна і шмат людзей, здаецца непрыдатным месцам для працы такога кштальту. Але не для Жыля. Ён не мог доўга заставацца ў сваёй кватэры. Не таму, што даўно жыў адзін і пакутаваў ад адзіноты, але таму, што адразу пачынаў разбэшчвацца ды не мог сканцэнтравацца на галоўным. Увесь вольны, а таксама працоўны час ён спрабаваў праводзіць у цэнтры горада, гуляючы па парку ці сядзячы ў кафэ, дзе заўсёды адчуваўся дынамічны рытм, які асабліва неабходны, калі ты сам сабе начальнік ды самастойна вызначаеш, калі і колькі табе варта працаваць.

Аднак апошнім часам гэта не дапамагала. Прайшло крыху менш за месяц, а ён не напісаў і чвэрці ад задуманага. Падоўгу сядзеў над адной старонкай, выціскаючы па сказе для сваёй новай кнігі. Жыль

ведаў, што праблема не ў рамане: задума была добра. Проста яго раздзіралі сумненні, ці варта ўвогуле пісаць. Што ад гэтага зменіцца? Напіша ён яшчэ адзін раман ці дзесяць, але дзеля чаго? Магчыма, атрымае добры ганарар. І што? Магчыма, кніга зацікавіць многіх чытачоў, стане вельмі папулярнай. І што? Што далей? Жыля хвалявала, што пройдзе, напрыклад, гадоў дзесяць — і напісаў ён цяпер раман ці не — ужо не будзе мець аніякага значэння. Нават спадзявацца стаць найвялікшым пісьменнікам не мае сэнсу, не таму, што гэта нязбытная мара, але таму, што такіх сотні і тысячы: Дантэ, Дзюма, Дыкенс, Дастаеўскі і многія, многія іншыя. Чым горш быць такім самым, адным з сотняў і тысяч, напрыклад, інжынерам або доктарам?

Так праходзілі ўсе ўчора, сёння і заўтра. Раніцай яму не давалі працаваць меланхалічныя думкі і ўвесь дзень праходзіў марна, а ўвечары зноў узнікала жаданне паспець як мага болей, выкарыстоўваць кожную хвіліну. Ён планаваў наступнае сваё заўтра, але сёння зноў станавілася такім самым, як учора. Зрэдку ён наведваў галерэі і музеі, сустракаўся выпіць з некаторымі прыяцелямі. Але гэта, хоць і здаралася не вельмі часта, было як і ў мінулыя разы. Можа здацца дзіўным, але Жылю больш падабалася выпіваць аднаму. Толькі ў такіх выпадках ён клаўся позна ўночы, а падымаўся бліжэй да дванаццаці дня. Часам ён купляў бутэльку віна, бывала, больш, і, паралельна чытаючы ці слухаючы музыку, даходзіў да прыемнага стану, калі ўзнікала мноства ідэй і планаў. У ад-

ной руцэ ў яго была бутэлка, у другой цыгарэта, іх ён па чарзе падносіў да рота.

Падчас аднаго з такіх вечароў ён раптам усвядоміў, што існуе мноства месцаў, дзе ён ніколі не быў і шмат цікавых рэчаў, якіх ён ніколі не рабіў. У яго здарылася нешта накшталт азарэння. Ён не будзе ставіць перад сабой нейкіх маштабных, але па сутнасці бессэнсоўных, мэтай: стаць вялікім пісьменнікам, разбагацець, дасягнуць улады, несці свету добрае або жудаснае. Усё гэта поўнае глупства. Ён хоча стаць звычайным геданістам, які атрымлівае задавальненне ад новых адчуванняў, новага досведу (ад новых ліній сюжэту ўласнага жыцця). Гэта так элементарна, але Жыль не задумваўся пра гэта раней. У яго з'явіўся стымул, жаданне. Ён будзе пісаць, але цяпер дзеля магчымасці ажыццяўляць задуманае гэтай ноччу.

Нягледзячы на выпітае, прачнуўся ён а пятай раніцы. Як заўсёды, паснедаў бутэрбродам і гарбатай. Затым сеў за чытанне ў сваё любімае крэсла. Бліжэй да дзевяці Жыль адправіўся на Сэн-Жэрмэн у Кафэ дэ Флор. Але не сеў за столік на вуліцы, каб папесціць сябе ды паназіраць за мінакамі, як гэта бывала раней, а адразу пачаў пісаць, выпіваючы каву кубак за кубкам. Словы на паперы з'яўляліся хутчэй і хутчэй. Яго рука рухалася рытмічна і хутка, як механізм станка. Героі, сюжэт, дыялогі рамана імгненна кампанаваліся ў яго галаве і адразу ж з'яўляліся на паперы. Ён нават не адрываў погляд ад стала, а ручку ад ліста паперы, каб замовіць яшчэ кавы, найпрост паказваў

на апусцелы кубчак пры з'яўленні афіцыянта. Калі Жыль вырашыў спыніцца ды трохі адпачыць, да яго падышоў адзін з работнікаў кафэ і сказаў, што ўжо зачыняюцца. На гадзінніку было дванаццаць ночы, рахунак паказваў пятнаццаць выпітых кубкаў кавы, а на сталe ляжала сорак новых старонак рамана.

Крыху прагуляўшыся, Жыль вярнуўся дамоў. Ён быў моцна ўзбуджаны. Прыліў энергіі і радасці змяшаліся ў эйфарычны кактэйль. Жыль здолеў бы працаваць усю ноч і напісаць яшчэ столькі ж. Яму зноў хацелася ствараць. Пісаць кнігу або новую карціну — зараз для яго гэта было неістотным. Проста меўся вялізны запас фізічных і творчых сіл. Але ён разумее, што такі стан можа апынуцца зманлівым. Нельга было цяпер высільваць сябе да апошняга, патрабаваўся запас сілы на наступныя дні, каб хутчэй дапісаць раман і аднесці яго ў выдавецтва.

— Мы на месцы, падымайцеся.

— Ужо прыехалі?

— Так. Не мог вас абудзіць. Пачаў падумаць, што памерлі, — пажартаваў кіроўца.

— Прабачце, вельмі стаміўся, даўно ў дарозе. Так значыць, сто метраў прама?

— Трыста. Там будзе агароджа, за якой парк, ідзіце ўздоўж. Там усё зарасло, таму глядзіце ўважліва, каб уваход не прапусціць.

— Ага, дзякуй вам вялікі. Да пабачэння.

— Да пабачэння. Будзьце асцярожныя.

— Дзякуй.

Дзверы адчыніліся, і адтуль хлынула халаднаватае паветра. Пасля сну было асабліва зябка, па скуры пабеглі дрыжыкі. Вуліца практычна не асвятлялася, толькі далёка зялёным колерам свяціў ліхтар, што трохі здзіўляла (чаму менавіта зялёны?). Аўтобус развярнуўся ды з'ехаў у зваротным кірунку, а Андрэй пайшоў прама. Было ціха, нават сабакі не брахалі. Узнікалі сумневы, што тут наогул хтосьці жыве.

Агароджа парку цягнулася досыць далёка. Уваход знайшоў не адразу, давялося хадзіць туды-сюды некалькі разоў, а гэта давалася цяжка з яго багажом. У рэшце рэшт, ён знайшоў дзверы, якія былі трохі ўбаку ад высокай, закрытай з унутранага боку брамы. Прайшоўшы некалькі метраў па сцежцы, Андрэй убачыў удалечыні за дрэвамі абрысы велізарнага дома. Сцяжынка злілася з дарогай, якая ішла ад галоўных варот. Справа ад гэтай дарогі знаходзілася возера, велічыню якога было складана вызначыць уночы.

Перад Андрэем паўстала загадкавая, амаль містычная карціна. Падыходзячы бліжэй, змог разгледзець, што вялізны дом і ёсць тая самая клініка. Будынак амаль не асвятляўся. Дзесьці за ім знаходзіўся ліхтар, чыё цьмянае святло падала з-за вугла. На прыступках, па баках ад дзвярэй, стаялі шклянныя ёмістасці з запаленымі свечкамі. На шырокім ганку быў столік, за якім задуменна сядзеў чалавек, чый твар ён пакуль не мог разгледзець. Па меры набліжэння, рысы выяўляліся выразней і Андрэй заў-

важыў, што незнаёмы глядзіць яму проста ў вочы. Ці то ад пільнай увагі, ці ад хвалявання, хлопец ледзьве не паваліўся, аб нешта спатыкнуўшыся. Каб згладзіць няёмкасць, Андрэй адразу пачаў гаварыць, не паспеўшы падняцца на ганак.

— Добры вечар! Маё імя...

— Андрэй? Так, я ведаю. Мы чакалі вас сёння на вакзале, — адказаў малады мужчына ў прыгожым чорным касцюме.

— Мы з вамі, напэўна, выпадкова размінуліся. Выбачайце, што прымусіў вас ездзіць дарма...

— Нічога, у любым выпадку мне трэба было ў Познань па справах. Добра, што змаглі самастойна да нас дабрацца. Як даехалі, напэўна, вельмі стаміліся?

— Дзякуй. Не, не вельмі, толькі спаць крыху хочацца.

— Есці таксама? — ён паказаў на талерку з вялікім кавалкам мяса і бульбай. — Разумею, што ў вас нямала пытанняў і, магчыма, некаторыя рэчы вас могуць здзіўляць. Таму зробім так: паешце, затым правяду ў ваш пакой. Адпачнеце, а заўтра сустрэнецеся з доктарам Штомпкам, і ён вам усё растлумачыць ды распавядзе пра тое, чым вы тут будзеце займацца. Згодны?

— Так, добра, вялікі дзякуй.

— Прашу прабачэння, што не прадставіўся. Я намеснік дырэктара клінікі, Базалья Франка.

— Прыемна пазнаёміцца. Калі шчыра, нават сумняваўся, ці варта сюды ехаць, бо мне нічога канкрэтна не патлумачылі.

— Разумею вас, але ёсць некаторыя прычыны, па якіх пэўная інфармацыя пра гэту клініку не можа распаўсюджвацца. Заўтра вы зразумеете, з чым гэта звязана.

Больш яны ні пра што не гаварылі. Андрэй так стаіўся, што ўжо не было сіл намагацца пра штосьці даведацца. А малады доктар, як ні дзіўна, нават не рабіў спробаў штосьці даведацца пра яго. Не пытаўся, колькі яму гадоў, адкуль ён і дзе вучыўся, нават не спрабаваў згладзіць цішыню лёгкай балбатнёй. Яны сядзелі моўчкі. Андрэй спяшаючыся даядаў прапанаванае мяса, якое наўрад ці загадзя прызначалася яму, а малады доктар спакойна дыміў люлькай, чакаючы пачаткоўца.

Андрэй кradком спрабаваў разгледзець твар свайго будучага калегі. У яго была прыемная, што выклікала давер, знешнасць, але ён быў не з тых, хто будзе цябе панібрацкі весела пляскаць па плячы. У яго рухах, манеры гаварыць і трымаць сябе выразна выяўлялася арыстакратычнасць, адчуваўся моцны характар, незалежнасць. Хацелася яму падпарадкоўвацца. Ва ўсякім выпадку, цяжка было ўявіць, што ён мог камусьці падпарадкоўвацца сам. На выгляд, доктар меў гадоў трыццаць. Кароткія чорныя валасы, высокі магутны лоб, грэцкі, з невялікай гарбінкай, нос, акуратныя вусікі.

Такая знешняя эстэтыка ў такой неэстэтычнай установе навяла Андрэя на думку: «Навошта так добра выглядаць, калі гэтага ніхто не ўбачыць, не адзначыць». Ён ніколі не задумваўся над гэтым раней.

Матывы зразумелыя, калі ты знаходзішся ў грамадстве, дзе кожны дзень сустракаеш мноства людзей: хочацца камусьці спадабацца, зрабіць уражанне, звярнуць на сябе ўвагу жанчыны. Але навошта выглядаць не проста дагледжана, але стылёва ў такіх закрытых установах як армія, бальніца, турма. Магчыма, гэта самалюбаванне, але малады доктар не быў падобны да нарцыса. Магчыма, у такіх месцах, дзе заўсёды ходзіш ва ўніформе, жаданне прыгожа выглядаць абвастраецца, але ён не заўважаў такога вострага жадання ні за сабой, ні за іншымі раней.

Як толькі Андрэй скончыў есці, яны прайшлі ў будынак. Для палаца, а гэта быў некалі палац, інтэр'ер вельмі просты, а для клінікі незвычайны. Тут не мелася пазалоты, крышталёвых жырандоляў і іншых атрыбутаў мінулага багацця, але атмасфера велічы прысутнічала ў кожнай дэталі, кожнай дробязі. Спалучэнне такой атмасферы і штодзённасці клінікі, сутыкненне ўзнёслага і паталагічнага ўтварала дзіўны дысананс. Падняўшыся на другі паверх, малады доктар правёў яго да канца калідора, адчыніў дзверы і аддаў ключ ад пакоя. Развітваючыся, Андрэй увайшоў ды запаліў святло. Абстаноўка сціплая: столік, крэсла, шафа, камод і ложка. Нягледзячы на гэта, тут было вельмі ўтульна. Яму хацелася пракруціць у галаве мінулы дзень і ўявіць падзеі заўтрашняга. Але варта было пакласці галаву на падушку, як вочы самавольна заплюшчыліся.

Владэк — адзін з мясцовых жыхароў, які час ад часу падпрацоўваў у клініцы кіроўцам — пакуль яшчэ не прыйшоў. Таму, разабраўшыся са справамі, Базалья выйшаў на ганак, каб распаліць люльку і трохі пагрэцца на сонцы. Але хвілін праз дзесяць Штомпка перапыніў ягоную тытунёвую феерыю і запрасіў да сябе ў кабінет.

— Ты не забыўся, што сёння трэба будзе сустрэць папаўненне?

— Не забыўся, вось якраз чакаў Владэка.

— Зразумела. Калі ён прыедзе, будзе ўжо досыць позна. Таму лепш увесці яго ў курс справы заўтра. Абрывачная інфармацыя толькі адпудзіць, так што пратрымайся да наступнага дня. Трымайся, як на допыце, — засмяяўся Штомпка.

— Гэта я і сам разумею.

— Выдатна! Заўтра падрабязна ўсё яму растлумачу і папрашу Тадэвуша яго тут павадзіць. Яны з Тадзікам аднаго ўзросту, таму хутка адаптуецца. І папрашу цябе, калі ласка, першы час паназірай за ім, але не вельмі назойліва.

— Згода.

— Выдатна! Вунь, дарэчы, і Владэк ідзе.

Базалья спусціўся з ганку і пайшоў насустрач.

— Добры дзень, Владэк!

— Добры дзень! Выбачайце, што спазніўся.

— Нічога, мы яшчэ не спазняемся. Машына гатовая, можам выязджаць?

— Так, машыну за брамай пакінуў. Вы яе не пазнае-

це. Пафарбаваў, адрамантаваў, цяпер яна як новенькая.

Яны прайшлі па сцежцы за брамку і селі ў аўтамабіль. Яго на самай справе было не пазнаць. Было відаць, што Владэк вельмі гэтым ганарыцца. Калі б побач стаяла яшчэ некалькі машын, ён пэўна папрасіў бы адгадаць, якая з іх яго. Машына была старая і нязручная, таму Базалья толькі ў крайніх выпадках прасіў куды-небудзь падвезці. Але цяпер у салоне нешта змянілася і было досыць камфортна. Базалья нават паспеў задрамаць, і амаль гадзіна дарогі праяцела, як дзесяць хвілін. Калі прыехалі на вакзал, на вуліцы ўжо цямнела. Ён папрасіў Владэка прыпаркавацца побач з аўтобусным прыпынкам на Мікушэва.

Малады спецыяліст мусіў знайсці іх па нумары машыны. Цягнік з Варшавы ўжо дваццаць хвілін як прыбыў, а гасця ўсё яшчэ не было. Базалья гатовы быў і сам пайсці шукаць згубу, ды не ведаў, як той выглядае. Ён адлучыўся, каб патэлефанаваць, пакінуўшы Владэка і пра ўсё таго папярэдзіўшы. Вярнуўся, але малады чалавек так і не з'явіўся. Владэк не мог доўга затрымлівацца, ды і чакалі яны досыць доўга, таму вырашылі пабыць тут яшчэ хвілін дваццаць і вяртацца ў Мікушэва. Магчыма, той нешта пераблытаў. Базалья спадзяваўся, што ў такім выпадку ён здагадаецца сам даехаць на аўтобусе. Яму не хацелася зноў выслухоўваць ад Штомпкі лекцыі на тэму «Што можна было б зрабіць». Да таго ж, калі яны прыедуць назад, ён ужо будзе спаць.

У іх невялікай клініцы гэта быў ужо чацвёрты доктар за апошнія паўтара гады. Базалья не раз спра-

баваў пераканаць Штомпку ў тым, што лепш нікога больш не прыцягваць. Нават калі на тое мелася крайняя патрэба, варта было запрашаць не маладых, а вопытных, і самае галоўнае, правяраных спецыялістаў. Апошнія няўдалыя выпадкі мусілі стаць для яго найлепшым аргументам, але Штомпку немагчыма было пераканаць. Па характары Базалья на дзіва стрыманы чалавек, але такое стаўленне прыводзіла яго ў шаленства. Даходзіла да таго, што ён некалькі разоў зрываўся на павышаныя тоны, калі чарговая спроба пераканаць дырэктара заходзіла ў тупік.

Штомпка старанна адбіраў пачаткоўцаў, не паведамляючы пра тое варшаўскаму кіраўніцтву (у яго былі на гэта паўнамоцтвы). Акрамя прафесійных характарыстык, ён таксама вывучаў іх сямейнае становішча. Апошнім быў Тадэвуш; як і Андрэй, ён не меў сям'і. Штомпка пераконваў, што з такімі спецыялістамі, няхай і без вялікага досведу, у выпадку якіх-небудзь праблем значна прасцей, чым з дарослымі сямейнікамі. Сам Базалья лічыў, што менавіта адсутнасць досведу стала прычынай нядаўніх здарэнняў. З гэтым неабходна было штосьці рабіць. Бо небяспецы падвяргалася не толькі свежае папаўненне, узнікала пагроза існаванню самой клінікі. Базалья быў гатовы яшчэ трымаць, але калі так будзе і далей, ён пойдзе на крайнія меры.

У клініцы было ціха, усе ўжо спалі. Владэк адправіўся дадому, а ён прыгатаваў сабе паесці і сеў за столік на ганку. У яго была дзіўная звычка курыць да і пасля прыёма ежы. Базалья даставаў люльку, калі

ўдалечыні заўважыў чыйсьці сілуэт. Спачатку падумаў, што здалося, але фігура працягвала рухацца ў ягоным кірунку. Тады ён выказаў здагадку — і адразу ж у думках папракнуў сябе за някемлівасць, — што гэта Андрэй. Малады чалавек ужо падымаўся і ледзь не паваліўся, спатыкнуўшыся аб прыступку. Ён адразу ж пачаў нешта балбатаць. Моцнае хваляванне чулася ў ягоным голасе, але сам Базалья гаварыў і трымаўся на здзіўленне спакойна, як быццам бы яго не заспелі знянацку.

— Добры вечар! Маё імя...

— Андрэй? Так, я ведаю. Мы чакалі вас сёння на вакзале.

— Мы з вамі, напэўна, выпадкова размінуліся. Выбачайце, што прымусіў вас ездзіць дарма...

— Нічога, у любым выпадку мне трэба было ў Познань па справах. Добра, што змаглі самастойна да нас дабрацца. Як даехалі, напэўна, вельмі стаміліся?

— Дзякуй. Не, не вельмі, толькі спаць крыху хочацца.

— Есці таксама? — ён паказаў на талерку з вялікім кавалкам мяса і бульбай. — Разумею, што ў вас нямала пытанняў і, магчыма, некаторыя рэчы вас могуць здзіўляць. Таму зробім так: паешце, затым правяду ў ваш пакой. Адпачнеце, а заўтра сустрэнецеся з доктарам Штомпкам і ён вам усё растлумачыць ды распавядзе пра тое, чым вы тут будзеце займацца. Згодны?

— Так, добра, вялікі дзякуй.

— Прашу прабачэння, што не прадставіўся. Я намеснік дырэктара клінікі, Базалья Франка.

— Прыемна пазнаёміцца. Калі шчыра, нават сумняваўся, ці варта сюды ехаць, бо мне нічога канкрэтна не патлумачылі.

— Разумею вас, але ёсць некаторыя прычыны, па якіх пэўная інфармацыя пра гэту клініку не можа распаўсюджвацца. Заўтра вы зразумеете, з чым гэта звязана.

Госць накінуўся на ежу, быццам ужо месяц нічога не еў. Час ад часу ён паглядаў на Базалья, аднак ніводнага пытання не задаў. Такая тактоўнасць спадабалася Базалья. Магчыма, хаця б для выгляду, варта было яшчэ штосьці спытаць, праявіць увагу да новага чалавека, але ўсё, што трэба было ведаць, ён прачытаў з біяграфіі маладога чалавека, дасланай на разгляд Штомпку. Большае яго не цікавіла. Не хацелася найгранна ўсміхацца, абменьвацца пустымі фразамі, размаўляць, каб пазбегнуць няёмкага маўчання. Усё гэта было цяжка для Базалья. Ён моўчкі курыў і чакаў, калі можна будзе праводзіць суседа па століку і прыгатаваць сабе новую порцыю.

Не паспеў той пакласці відэлец і нож, як Базалья прапанаваў правесці яго да пакоя. Малады чалавек плёўся за ім, разглядаючы з раскрытым ротам інтэр'ер клінікі. Ён так круціў галавой у розныя бакі, задзіраў уверх, апускаў вочы да самага долу, што некалькі разоў удараўся аб дзвярныя вушакі. Падняўшыся на другі паверх, Базалья правёў яго да канца калідора, адчыніў дзверы і аддаў ключ прама

ў рукі. Сціплы пакой, у параўнанні са строем парадных памяшканняў клінікі, мусіць, трохі засмуціў хлопца. Андрэй зайшоў у сваю новую спальню, а Базалья спусціўся ўніз, каб зноў прыгатаваць сабе паесці і папаліць перад сном.

Некалькі разоў Андрэй парываўся падняцца, але ў ложку было цёпла і ўтульна. Да таго ж, на вуліцы яшчэ цёмна, а ў галаве ўсё мільгалі сны. Калі пачуўся нейкі гук і ён усё ж расплюшчыў вочы, то зразумеў, што ў дзверы грукаюць, і досыць працяглы час. Ён крыкнуў: «Я зараз, секунду» — і як мага хутчэй саскочыў з ложка, нацягнуўшы на сябе штаны. Пракруціў ключ ды ўбачыў, што за дзвярыма стаіць Базалья Франка. Цяпер ён быў толькі ў кашулі і шэрых штанах, але выглядаў гэтак жа выдатна, як і ўчора.

— Добры дзень, Андрэй!

— Добрай раніцы.

— Не хацеў вас будзіць, разумею, што ўчора вельмі стаміліся, але ўжо дванаццаць. Можа, хочаце паснедаць, а затым я завяду вас да доктара Штомпка. Якраз праз паўтары гадзіны ён мусіць вызваліцца.

Было вельмі няёмка перад Франка. Мінулай ночы ён праявіў нязграбнасць і ледзь не паваліўся, а раніцай маглі падумаць, што ён лайдак, які досыць шмат спіць. Таму Андрэй вырашыў, што варта паводзіць сябе больш сабрана, каб пра яго не склалася негатыўнае ўражанне.

— Прабачце, проста я забыўся ўчора завесці будзільнік. Таму наадварот, вялікі дзякуй, што разбудзілі. Праз некалькі хвілін буду гатовы.

— Цудоўна! Тады мыйцеся, апранайцеся не спяшаючыся, я вярнуся праз хвілін дваццаць і пакажу, дзе знаходзіцца кухня.

— Добра. Дзякуй. Хутка буду гатовы.

Франка, як і абяцаў, вярнуўся роўна праз дваццаць хвілін. Ён правёў Андрэя на кухню, якая размяшчалася ў левым крыле першага паверху.

— Звычайна мы ямо ўсе разам, я маю на ўвазе персанал, у восем раніцы і ў дзевяць вечара ў суседнім пакоі. Там наша сталоўка. У астатні час у нас самаабслугоўванне. Можаце прыходзіць і браць усё, што пажадаеце: гарбата, кава, сок, ежы таксама хапае. Доктар Штомпка трохі затрымліваецца, таму, калі скончыце, можаце прагуляцца, паглядзець наваколле. Упэўнены, што ўчора азнаёміцца з мясцовасцю вы не паспелі, а тут вельмі прыгожа і да таго ж спакойна. Андрэй, давайце пакуль што дамовімся так: праз паўтары гадзіны сустрэнемся на ганку, а там ужо будзем дзейнічаць далей. Добра?

— Так, вядома. Дзякуй!

Доктар Франка пайшоў, а ён адразу ж узяўся за ежу. Хацелася як мага больш часу пакінуць для прагулкі, Андрэй толькі пашкадаваў, што не падумаў спытаць пра ровар. Хоць, магчыма, пешаходная экскурсія будзе нашмат цікавейшай. Ён нават вырашыў не глядзець у акно, каб радасць ад прадчування стала яшчэ мацнейшай.

У гэтую пару сонца пакуль яшчэ не прыпякала, але было дастаткова цёпла, як учора высветлілася, нават ноччу. Толькі цяпер, калі выйшаў на вуліцу, ён змог пры святле дня разгледзець памеры возера. Яно знаходзілася метраў за дзесяць ад палаца, было невялікае і вельмі маляўнічае. Уздоўж берага раслі дубы, да аднаго з якіх была прывязана лодачка. З іншага — самага магутнага і, магчыма, самага старога — звісали вярэйкі самаробных арэляў. Каб цалкам ахапіць палац поглядам, агледзець яго здалёк і з розных кропак, Андрэй вырашыў абысці возера. Пасядзець жа на гэтых арэлях, якія звісали амаль над самай вадой, ён так і не адважыўся, адклаўшы сваё па-дзіцячы пякучае жаданне на потым.

Канструкцыя палаца была асіметрычная: з правага боку ад галоўнага ўваходу размяшчалася вуглаватая, звужаная дагары вежа з прамым, без нахілу, дахам, а яшчэ правей ад яе месцілася прыбудова. Амаль па цэнтры знаходзіліся прыступкі на ганак галоўнага ўваходу. Левае крыло мела больш сіметрычныя формы. Колер самога палаца вызначыць аказалася няпроста: у некаторых месцах сцены шэрыя, у іншых мелі ружовае адценне, а дзесьці фарба і зусім адслайвалася кавалачкамі, але ад гэтага палац не станавіўся менш сімпатычным, наадварот, як бы выстаўляў напаказ розныя пласты сваёй гісторыі, ды здаваўся яшчэ больш старажытным і загадкавым. Можна было добра разгледзець, што палац мае два паверхі, але Андрэй успомніў пра лесвіцу, якая не заканчвалася другім паверхам і вяла вышэй. Звонку

палац здаваўся меншым, але гэта, пэўна, падманлівае ўражанне. Ён паспрабаваў знайсці вокны трэцяга паверху, але нідзе, акрамя як на вежы, іх не бачылася.

Пасля таго, як даследаваў наваколле палаца, у тым ліку яго парк, Андрэй адправіўся ў кароткую імправізаваную экскурсію па Мікушэва, але не знайшоў больш нічога асаблівага. Тут былі такія ж домікі, крамы, пабудовы, што і ў іншых невялікіх гарадах ды вёсках. З лёгкім жалем ён пераканаўся, што самай цікавай пабудовай, і адзінай, якая захавала гісторыю гэтых месцаў, быў палац, дзе размяшчалася клініка. Менавіта туды ён і паспяшаўся, каб гэтым разам не выявіць сябе чалавекам, які ігнаруе пунктуальнасць. Франка, як і варта было чакаць, ужо сядзеў за столікам на ганку ды павольна, атрымліваючы асалоду ад працэсу, курыў сваю люльку.

— Як шпацыр?

— Выдатна, дзякуй. Але прызнаюся, мне здаецца, што палац — адзінае цікавае месца ў Мікушэва.

— Насамрэч так і ёсць, бо Мікушэва зусім маленькае і нічым не адрознае ад іншых мястэчак.

Франка зацягнуўся, і тытунь у люльцы загарэўся чырвоным колерам.

— Дарэчы, доктар Штомпка вызваліўся, і мы ўжо можам ісці ў яго кабінет.

— Так, вядома.

Ён вытрас рэшткі тытуню і попелу з люлькі, а затым паклаў яе ў спецыяльны футляр. Толькі цяпер Андрэй звярнуў увагу на тое, што ў Базалья Франка ўсё мае сваё месца. Кожны прадмет знаходзіўся

ў рамках даўно заведзенага рацыянальнага парадку. Доктар падняўся, паказваючы жэстам, што можна ісці, ды накіраваўся да бліжэйшых дзвярэй з правага боку ад уваходу. Андрэй ішоў за ім і адчуваў, як зноў пачынае ўзмацняцца толькі нядаўна аціхлае хваляванне.

Ужо каля году ён жыў у асобнай кватэры, якую набыў незадоўга да свайго пераезду. Такія «ўцёкі» з уласнага дому, а таксама ад усіх, з кім меў зносіны, былі выкліканыя тым, што Жыль больш не мог працяглы час знаходзіцца ў асяродку іншых людзей, весці нязмушаныя размовы, рабіць кампліменты. Шмат у чым, як яму здавалася, гэтаму спрыялі яго жонка і сябры. Чым больш знаходзіўся дома, чым часцей даводзілася сустракацца са старымі прыяцелямі, тым больш невыносным было жаданне куды-небудзь знікнуць. Усю гэту балбатню ён лічыў пустым марнаваннем часу і сіл. Падобныя вячоркі, аднолькавыя размовы, нясмешныя жарты, абмежаваныя людзі са сваімі клопатамі.

Адносіны з Мішэль, маці ягоных дзяцей, у апошнія гады знаходзіліся не на вышыні. Аднак раней, калі ў яго яшчэ меліся амбіцыі і энергія, а ўвага Мішэль у асноўным канцэнтравалася на дзедях, частыя паездкі, сустрэчы, праца дазвалялі менш знаходзіцца дома і давалі магчымасць адпачыць. Калі ж дзеці выраслі, пачалі вучыцца, працаваць, а ў рэшце рэшт

раз'ехаліся, жонка пачала патрабаваць больш увагі ад Жыля. Але ён намагаўся ад усіх адгарадзіць свой закрыты маленькі свет, які пачаў ужо фармавацца, які ён так асцярожна, так доўга выбудоваў, і ў якім ні для каго, акрамя яго самога, не было месца.

Мішэль і блізкія сябры з раздражненнем пазіралі на гэты маленькі свет, як на праяву ягонага нарцысізму, выкліканага галавакружэннем ад поспеху, а затым як на сапраўднае вар'яцтва. Сам Жыль успрымаў усялякія знешнія спробы разбурыць ягоны маленькі свет як варажыя атакі не проста на тое, што ім створана і толькі яму належыць, але як атакі на яго самога. Атакавалі яго блізкія або зусім чужыя людзі — значэння не мела, Жыль кожнаму даваў жорсткі адпор ды прыкладаў намаганні, каб яшчэ больш умацаваць абарону вакол сваёй прасторы.

У дзень перадыходам ён мімаходзь папярэдзіў Мішэль, што пераязджае, не паведаміўшы ёй адрас новай кватэры. Яна ж успрыняла гэта як звычайную пагрозу, бо з сабой Жыль узяў толькі невялікі чамадан, дзе знаходзіліся некалькі кніг ды сшыткаў. Гэта былі ягоныя нататнікі, адны — цалкам спісаныя, іншыя — напалову запоўненыя, па якіх можна было прасачыць дынаміку ягонага свядомага жыцця па гадах. Звычайка да пісьмовай сістэматызацыі ўзнікла ў яго яшчэ ў школе. Ён заўсёды пачынаў з таго, што на ўнутраным баку вокладкі адзначаў бягучы год і ўласныя ініцыялы. Для накідаў таго ці іншага рамана выкарыстоўваў асобныя сшыткі, у некаторых пісаў усё без разбору. Там былі планы на бліжэйшыя

дні, малюнкi, адрасы і тэлефоны, новыя ідэі і проста цікавыя думкі.

Ён любіў пагартаць свае старыя нататнікі, параўнаць, наколькі змяніўся за апошнія год-два, альбо пяць гадоў, як змяніліся яго інтарэсы і планы. Часам настальгія прыводзіла ў меланхалічны стан, а часам зусім наадварот — дазваляла знайсці цікавыя запісы, якія натхнялі на арыгінальныя ідэі. У любым выпадку, Жыль успрымаў гэтыя вяртанні ў мінулае як вельмі прадуктыўныя працэдуры рэфлексіі, якім плановаў надаваць асаблівую ўвагу пасля пераезду, калі ўвесь свой час зможа аддаваць выключна працы ды самаразвіццю. Пачынаючы ўжо з першых дзён у яго склаўся графік, з якога Жыль стараўся не выбівацца.

Набліжэнне

За дзвярыма была невялікая зала цёмна-чырвоных таноў, дзе стаялі дзве шырокія канапы, пяць крэслаў і столік на нізкіх ножках. Франка патлумачыў, што менавіта тут звычайна адбываюцца сходы персаналу клінікі, якія праходзяць у даволі нефармальнай і нязмушанай атмасферы. Структура залы была скразная, і акурат наступныя дзверы вялі ў кабінет чалавека, які ўзначальвае клініку. Яшчэ некалькі крокаў, і Андрэй нарэшце атрымае больш-менш канкрэтныя ўстаноўкі.

Да гэтага моманту склалася адчуванне, быццам ён прыехаў на адпачынак, да таго ж тут нічога не

нагадвала пра медыцынскую структуру. Ён прывык да адзінай уніформы як персаналу, так і пацыентаў, строгіх правілаў, выразнага распарадку дня, халоднай атмасферы такога роду месцаў. У гэтым жа месцы ўсё зусім інакш: пафасная атмасфера з шыкоўным інтэр'ерам, дактары ходзяць у звычайнай вопратцы. Пацыентаў Андрэй яшчэ ўвогуле не бачыў. Хлопец пачынаў ужо забываць мэту прыезду ды магчымую ролю ў дадзенай установе, але слова «клініка» вяртала да рэальнасці.

Папярэдне пагрукаўшы, Франка адчыніў дзверы і прапусціў Андрэя наперад. «Заходзьце, заходзьце» — пачуўся голас з кабінета. Добры твар Штомпка расцягнуўся ва ўсмешцы. Гэта быў невысокага росту чалавек з вялікім ротам і шырока пастаўленымі вачыма, бліскучай лысінай ды густой сівой барадой. Ён працягнуў сваю велізарную руку, якая жалезнымі абцугамі сціснулася ў прывітанні. Нягледзячы на вясёлую добразычлівасць гаспадара кабінета, Андрэй ахапіла моцнае хваляванне. Ён не ведаў, куды схаваць рукі, то складаў іх за спінай, то на грудзях, то хаваў у кішэні, погляд бегаў, словы запляталіся, голас змяніўся да непазнання. За акном бачыўся двор, і ў галаве паўстала думка, што за ім маглі назіраць падчас прагулкі каля возера.

— Андрэй, знаёмцеся, дырэктар клінікі — Уладзіслаў Штомпка, ён вас скаардынуе і ўсё растлумачыць. Цяпер я вас пакіну, але калі ўзнікнуць пытанні, звяртайцеся.

— Добра.

— Дзякуй вам, Базалья. Калі ласка, папрасіце Та-дэвуша потым зайсці да мяне.

— Канечне.

Франка выйшаў, а лагодны доктар прапанаваў прысесці. Толькі цяпер Андрэй паспеў мімаходзь агледзець кабінет. Уздоўж сцен стаялі высокія, да самай столі, шафы з кнігамі і тэчкамі. Стол быў завалены паперамі. На падаконні стаяў невялікі бюст у антычным стылі. Насупраць окна знаходзіліся яшчэ адны дзверы, якія, хутчэй за ўсё, вялі непасрэдна ў калідор.

— Андрэй, ну як вам тут, якія першыя ўражанні?

— Маляўнічае месца. Пакуль агледзеў не ўвесь палац, але тое, што паспеў ужо ўбачыць, мяне вельмі ўразіла.

— Вас, пэўна, здзіўляе, чаму клініка знаходзіцца ў такім месцы, і чаму няма дактароў у белых халатах?

— Так, ды і не толькі гэта. Дакладней кажучы, я практычна нічога не ведаю пра вашу клініку за выключэннем таго, што сёння бачыў.

— Спадзяюся, вас такая невядомасць не адпудзіла. Справа ў тым, што гэтага патрабуе асаблівасць нашай установы. Мы знаходзімся ў прамежкавай пазіцыі, як бы паміж бальніцай, рэабілітацыйным цэнтрам і псіхіятрычнай клінікай. Думаю, не будзе перабольшаннем, калі скажу, што гэта ўнікальная клініка, якую складана, ды і не трэба ўпісваць пад якую-небудзь агульнапрынятую катэгорыю. Шмат у чым такое становішча звязана з асаблівасцямі нашых пацыентаў. Разумею, што псіхічныя адхіленні

самі па сабе ўжо даюць падставы казаць пра некаторыя асаблівасці, незвычайнасць. Але тут мы маем выпадкі, з якімі яшчэ ніхто і ніколі не сутыкаўся, ва ўсякім разе, у псіхіятрычнай практыцы. Нашы пацыенты маюць фізічныя адхіленні або калецтвы, якія сталі вынікам іх псіхічнага захворвання. Аднак не хвалюцца, для персаналу клінікі гэта не ўяўляе аніякай пагрозы. Напэўна, пакуль што я кажу расплывіста і вы не зусім уяўляеце, з чым будзеце працаваць, але ў далейшым паступова ўвойдзеце ў курс справы і з усім асвоіцеся.

Магчыма, не зусім правільна, што мы загадзя не паведамілі пра ўмовы працы тут, і, хутчэй за ўсё, вы б адмовіліся, але інакш немагчыма. Існаванне дадзенай установы засакрэчана. Пра існаванне нашай клінікі, за выключэннем тых, хто ў нас працуе, вядома толькі некалькім чыноўнікам з міністэрства і абмежаванаму колу членаў ураду. Таму нават мой даўні і блізкі сябар — Альгерд Францавіч — нічога канкрэтнага не мог вам патлумачыць. Мы робім усё магчымае, каб пазбегнуць распаўсюджвання хоць якой інфармацыі пра гэтае месца. Чакаю ад вас таго ж.

Прадстаўнікі СМІ, грамадскасць, ніхто не павінен даведацца. Ні сябрам, ні сваякам, нават «па вельмі вялікім-вялікім сакрэце» недапушчальна гаварыць пра клініку. Яшчэ раз паўтаруся, гэтага патрабуе асаблівасць дадзенай установы і яе пацыентаў. Мы маем унікальныя выпадкі, раней не вядомыя, але вельмі сур'ёзныя па сваіх паказчыках. Усялякая інфармацыя здольная прыцягнуць увагу да нашай структу-

ры. У такім выпадку ўся наша праца, усё дасягнутае будзе зведзена да мінімуму, у горшым жа выпадку... Страшна ўявіць, якія могуць быць наступствы пры горшым развіцці падзей. Альгерд Францавіч вельмі вас рэкамендаваў, і ў мяне няма падстаў сумнявацца ў вашай сумленнасці. Але вы павінны разумець, што варта праяўляць скрытнасць. Таксама мы навялі пэўныя даведкі і пераканаліся, што як спецыяліст вы нам цалкам падыходзіце. Як я ўжо казаў, з працай нашай клінікі будзеце знаёміцца паступова. Засталася толькі адзначыць яшчэ некалькі асноўных аспектаў.

Мы займаемся распрацоўкай і апрацаўкай новых метадаў лячэння, якія адпавядаюць канкрэтным выпадкам. Аднак базавы, я б сказаў, «вузлавы» элемент нашага метаду адлюстроўвае сама назва клінікі — «Amicus». У працэсе лячэння адна з галоўных задач заключаецца ў тым, каб пацыент не адчуваў сябе пацыентам. Ён мусіць забыцца, што мы хочам яго вылечыць ад нейкай хваробы. Кожны чалавек уяўляе сабой закрытую псіхафізічную сістэму. Спраба ў яе ўварвацца прыводзіць да свядомага або падсвядомага супраціву і адрыньвання, таму класічныя сістэмы лячэння застаюцца малаэфектыўнымі. Мы ж спрабуем аказваць уздзеянне нівельюючы, робячы незаўважным самое ўварванне, ствараючы для пацыента камфортную абстаноўку, характэрную для штодзённасці яго папярэдняга жыцця.

Перш чым пачынаць лячэнне, варта наладзіць блізкі кантакт з пацыентам. Ён мусіць адкрыцца вам, лічыць вас сябрам. Але калі быць надта настойлівым,

патрабавальным, эфект атрымаецца процілеглы, і пацыент яшчэ больш заглыбіцца ў сябе, адгародзіцца ад свету. Для гэтага патрэбна самому адкрыцца, першым пайсці насустрач. Спачатку гэта будзе нялёгка, але ў далейшым паміж вамі павінен існаваць поўны давер, калі вы абсалютна ўсё даведаецеся адзін пра аднаго. Менавіта на гэтым этапе адносіны стануць магчымым выяўленне прычыны захворвання, а затым — непасрэдна працэс лячэння: неназойлівага, непрыкметнага ўплыву.

Усе нашы пацыенты — адзінокія людзі. Іх псіхічныя захворванні шмат у чым сталіся вынікам глыбокай ды працяглай адзіноты. Таму сяброўства паміж вамі і пацыентам не толькі спрыяе дасягненню пастаўленых задач, але мае значны тэрапеўтычны эфект. У сувязі са спецыфікай нашага метаду, як правіла, у аднаго доктара — адзін пацыент. Толькі я і доктар Базалья Франка назіраем некалькі чалавек. У асноўным гэта самыя складаныя выпадкі. Ва ўсякім разе, не палухайцеся і не хвалюйцеся, мы будзем вам усяляк дапамагаць. Калі ўзнікнуць якія цяжкасці або пытанні, смела звяртайцеся. Думаю, цяпер вы разумееце, чаму мы ходзім у звычайнай вопратцы, а клініка выглядае як жылы дом.

Сёння дам вам азнаёміцца з копіяй справы вашага пацыента Жыля Арто. Калі ўсё больш-менш зразумела і няма пярэчанняў, то ўжо заўтра пазнаёмлю вас з ім, і можаце пачынаць. Альгерд Францавіч казаў, што вы валодаеце французскай. Які ў вас узровень гутарковай?

— Так, я вывучаў французскую, таксама меў моўную практыку, калі стажыраваўся ў Ліёне. Дапускаю часам памылкі пры напісанні тэкстаў, але гутарковая досыць ніштаватая.

— Выдатна! Арто трохі ведае польскую, але не вельмі добра. Таму лепш размаўляць з ім на роднай мове. Дарэчы, гэта будзе карысным у вашых узаема сувязях.

— Добра, канечне.

— Андрэй, вы крыху агледзелі наваколле. Але каб адаптавацца і лепш арыентавацца, я папрасіў аднаго з нашых калег, Тадэвуша Бой-Жаленскага, правесці вам імправізаваную экскурсію. Ён якраз ваш аднагодка, таму, думаю, з ім вам будзе цікава.

Пасля падпісання дамовы ды іншых папер сталася магчымым паведаміць Андрэю больш падрабязную інфармацыю пра пацыентаў, якія знаходзяцца ў клініцы: імёны, кароткія біяграфіі, сімптомы. На дадзены момант іх было дзевяць. Тры назіраліся непасрэдна Уладзіславам Штомпкам і Базалья Франка. За астатнімі ж пяццю замацоўваўся асабісты доктар. Да шостага — Жыля Арто — з гэтага моманту быў прыпісаны Андрэй.

Першым па спісе значыўся Мілаш Любіч — румынскі нацыяналіст, вельмі расісцкіх поглядаў. Чалавек з досыць няўстойлівай псіхікай. Узровень нянавісці ў крытычныя перыяды дасягае дзевяці

з паловай пунктаў па шкале Релтіга. Для Любіча характэрныя рэгулярныя прыступы злосці, падчас якіх тэмпература цела пачынала падвышацца, што часам правакавала ўнутранае ўзгаранне з наступным выдзяленнем дыму. У выніку аднаго з такіх вострых прыступаў скура Мілаша набыла шакаладнае адценне, і цяпер яго складана было адрозніць ад мулата. Наступны прыступ ледзь не прывёў Любіча да смяротнага зыходу. Штопка адзначыў, што калі б не прымусовае лячэнне, ад яго ў хуткім часе засталіся б адны вуглі. Таму можна лічыць, што Любічу вельмі пашанцавала. Гэта асабліва цяжкі пацыент, які патрабуе пастаяннага нагляду, бо трэба не прапусціць пачатак чарговага прыступу і своєчасова пакласці яго ў ванну з лёдам, каб спыніць імклівае падвышэнне тэмпературы цела.

Магчыма, штуршком да ўзнікнення і развіцця псіхічных адхіленняў стала раскрыццё таямніцы яго нараджэння. З дзяцінства Любіч рос без бацькі. Маці — Адрыяна Любіч — сцвярджала, што бацька — дзяржаўны служачы, які быў вымушаны час ад часу наведваць з дыпламатычнай місіяй іншыя дзяржавы, падчас адной са службовых паездак нібыта памёр ад невядомага захворвання. Пазней, калі Любіч вучыўся ў духоўнай семінарыі, ён выпадкова высветліў, што нарадзіўся праз два гады пасля смерці Міхая Любіча — мужа Адрыяны. Маці спрабавала растлумачыць такую сітуацыю памылкай у дакументах, але ў рэшце рэшт не вытрымала ціску Мілаша ды вымушаная была прызнацца.

Пасля смерці мужа Адрыяна стала вельмі набожнай і часта хадзіла ў царкву. Адноўчы яна затрымалася дацямна пасля доўгай малітвы, а па дарозе назад, амаль каля самага дома, на яе напаў ды згвалціў цыган. Ён прыставіў ёй да горла нож, Адрыяна нават не магла крычаць. Праз некаторы час яна даведалася, што цяжарная, але як верніца прыняла рашэнне пакінуць дзіця. Гэтым немаўлём і стаўся Мілаш.

Такое адкрыццё шакавала Любіча. Таямніца нараджэння прывяла да глыбокага ўзрушэння, якое перавярнула ўсе ягоныя прынцыпы, перакананні і ідэалы. Ён сышоў з семінарыі, пакінуў родны дом, і Адрыяна больш ніколі не бачыла сына. Доўгі час Мілаш падпрацоўваў рознарабочым, пакуль не сустрэў Мікалая Кадрану, які пазнаёміў яго з румынскімі анархістамі. Яны праз некаторы час прыцягнулі Любіча да агітацыйнай дзейнасці. Але анархісты не зусім адпавядалі поглядам маладога чалавека. У далейшым ён змяніў яшчэ некалькі палітычных групавак, пакуль не ўступіў у «Вялікую Румынію». Дзейнасць і ідэалогія арганізацыі адпавядала ягоным нацыяналістычным і атэістычным памкненням. Добрыя арганізатарскія здольнасці, жывы розум і здольнасць да публічных прамоваў спрыялі таму, што Любіч імкліва падняўся па іерархічнай лесвіцы партыі. Праз два гады ўжо займаў вядучую пазіцыю ў гэтай структуры. Вакол маладога нацыяналіста сфармавалася вялікая група прыхільнікаў.

Адчуванне ўласнай улады і канфлікт з вышэйшым кіраўніцтвам неўзабаве прывялі да расколу.

У выніку Любіч сышоў з партыі і разам са сваімі паслядоўнікамі арганізаваў групу «Жалезны крыж». Падчас уступлення ў «Вялікую Румынію» прыступы злосці насілі лёгкую форму, іх яшчэ можна было схаваць, але цяпер яны сталі рэгулярнымі і прымалі ўсё больш складаныя формы. Пасля аднаго з прыступаў скура Любіча набыла ненатуральна цёмнае адценне. Па выпадковым збегу абставінаў члены групы «Жалезны крыж» — ягоня ўласныя паслядоўнікі — прынялі Любіча за цыгана ды жорстка збілі яго і пакінулі паміраць у падваротні.

Магчыма, ён і памёр бы, але Любіча падабрала кампанія цыганоў, ды аказала яму неабходную дапамогу. Каб крыху суняць боль ад збіцця, адзін з іх паіў Любіча віном, прыгубляючы сам час ад часу. Спачатку лідар «Жалезнага крыжа» праявіў насцярожанасць і практычна не размаўляў. Але, ладна выпіўшы, Любіч і стары цыган разгаварыліся. Ледзь звязваючы думкі ў словы, стары цыган прызнаўся: «Я не веру ў бога. Неяк, гадоў трыццаць таму, я згвалціў адну кабетку. І што ж... бог мяне так і не пакараў». Пачуўшы гэта, Любіч выгукнуў: «Цяпер у цябе няма нагоды не верыць у яго, а ў мяне яшчэ ёсць», — ды схапіў са стала нож і ўсадзіў старому цыгану ў горла.

Збегчы ад сяброў сабутэльніка Любічу ўдалося, але праз некалькі дзён яго затрымала паліцыя. У турме прыступы пачасціліся, аднак усе лячэбныя ўстановы адмаўляліся яго прымаць, спасылаючыся на некампетэнтнасць у такім захворванні. Пасля доўгіх перамоваў Любіча пагадзіліся перадаць у «Amicus».

Цела французскага філосафа Фелі Гвата шмат пацярпела ад разрадаў току, удараў, парэзаў і ампутацыі некаторых сваіх частак. Такое стаўленне да ўласнага цела сталася вынікам не столькі схільнасці да садызму, колькі распрацаванай ім філасофскай канцэпцыі.

Гвата нарадзіўся ў багатай сям'і, наведваў школу-пансіён Карно, таксама правёў год у Ліцэі Генрыха IV, затым навучаўся ў Сарбоне. Пасля заканчэння Сарбоны быў адпраўлены выкладаць у Алжыр. У гэты перыяд ён пачынае цікавіцца цэлам чалавека з сацыялагічнай ды філасофска-антрапалагічнай пазіцый. У прыватнасці, стаўленнем да жаночага цела ў розных культурах. Асабліва на пачатковых этапах яго прыцягнулі такія феномены, як перавязванне жаночай нагі ў Азіі, мода на гарсэты ў Еўропе, павелічэнне шыі пры дапамозе кольцаў у Афрыцы.

Артыкулы Гвата на гэтую тэму прыцягнулі ўвагу акадэмічнай супольнасці Парыжа. Неўзабаве яго запрасілі выкладаць у адзін з парыжскіх універсітэтаў. Неадкладнае жаданне вывучаць дадзеную з'яву ў рэальных умовах прымусіла Гвата пакінуць выкладчыцкую і навуковую дзейнасць у Парыжы ды адправіцца ў падарожжа па Азіі, Афрыцы і Італіі. Падчас падарожжаў на падставе багатага эмпірычнага матэрыялу ў Гвата фармуецца філасофская тэорыя адносна чалавечага цела, якую ён спрабуе прасунуць у акадэмічных колах праз тры гады пасля вяртання ў Парыж.

Згодна з ёй, чалавек сёння перастае існаваць, перастае адчуваць уласнае цела, якое з'яўляецца нічым іншым, як самім жыццём. Менавіта ў выніку смерці цела памірае чалавек. Праз боль ён адчувае подых смерці, а значыць, і рэальнасць самога жыцця. Бо што, калі не смерць, можа больш за ўсё наблізіць чалавека да вострага ўспрымання жыцця? Менавіта рызыка смерці і фізічны боль дазваляюць, на думку Гвата, па-сапраўднаму адчуць, чым ёсць жыццё. Аднак у сучасным грамадстве, дзе чалавек больш не рызыкуе сваім жыццём, у грамадстве татальнага камфорту, або таталітарызму камфорту, калі ўсе намаганні грамадскай, навуковай ды дзяржаўнай машыны, у тым ліку ўдасканаленых медыцынскіх практык накіраваныя на тое, каб засцерагчы чалавека ад усялякіх рызык і болю, чалавек больш не адчувае свайго цела, не адчувае смерці, а значыць, не можа больш адчуць жыццё. У грамадстве чалавек цяпер не жыве, але функцыянуе.

Гвата разумеў, што з боку парыжскіх даследчыкаў будзе магутны супраціў смелай тэорыі. Яе адразу ж адпрэчаць, але спадзяваўся на з'яўленне прыхільнікаў у асяродку прагрэсіўнага студэнцтва. Адмаўленне ды непрыняццё новай тэорыі з боку не толькі навукоўцаў, але і студэнтаў прывяло яго ў адчай. Навуковец чакаў крытычных артыкулаў, дыскусій, але ягоную канцэпцыю нават не ўспрынялі сур'ёзна, яе нават ніхто не абмяркоўваў.

Паўгода ён перажываў глыбокую дэпрэсію. Некалькі месяцаў нічога не еў, ні з кім не гаварыў, не

выходзіў на вуліцу, нават не ўпускаў дзённае святло ў свой пакой. Выхадам з дэпрэсіі сталася рашэнне прапусціць тэорыю праз уласнае цела. Так пачаліся эксперыменты Фелі Гвата. Ён рабіў усё, каб адчуць сваё цела, адчуць кожны орган адзін за адным. Пачаў з зубоў, давёўшы іх да невыноснага болю. Затым, пры дапамозе нажа, змог адчуць свае рукі, ногі, тулава. Але ўжо праз некаторы час здалося, што гэтага недастаткова. У выніку Гвата пазбавіўся носа і правай нагі. Пры гэтым даводзілася балансаваць, каб адзін з эксперыментаў не прывёў да смерці цела. Спачатку быў прасты няўяўны боль той ці іншай канечнасці, але калі ён праняў практычна ўсё цела, калі боль стаў перманентным, адбывалася нешта дзіўнае, хвалючае і жудаснае адначасова. Ён адчуваў, як змяняецца не толькі ўспрыманне прадметаў, скразняку з акна, прамянёў святла, што ледзь прарываліся скрозь дзіравыя фіранкі, але і як змяняецца мозг, як ён працуе, вырываючыся з галавы.

Пачынаючы з самага першага эксперыменту, Гвата запісваў свае назіранні ў сшытак з цвёрдым пераплётам. Чым больш запаўняўся гэты сшытак, тым далей заходзіў эксперыментатар. Боль мацнеў. Адночы ноччу, калі смурод адрэзанай нагі стаў даносіцца да суседзяў, жандары выламалі дзверы. Дастаткова было некалькіх секунд, каб жандары ўбачылі ў ім вар'ята. Але калі б не сшытак з жудаснымі запісамі, яго маглі адправіць у звычайны вар'яцкі дом.

Англійскі актор Дэрба Круз нарадзіўся, у адрозненне ад Фелі Гвата, у беднай сям'і, і ўсё сваё дзяцінства правёў у праблемных раёнах Лондана. З нараджэння ён валодаў прыгожай знешнасцю і надзвычай моцным целаскладам, маючы пры гэтым добры характар і пачуццё ўласнай годнасці. Такое спалучэнне, магчыма, і магло б існаваць арганічна ў арыстакратычных колах, але ніяк не ў тых, дзе Дэрба правёў сваё дзяцінства. Як правіла, прыгажосць ягонага твару засланыла наяўнасць мускулаў. Таму аднагодкі пастаянна патрабавалі ад яго доказу дамінавання другога над першым. Пры ўсім сваім дабрадушным характары, Крузу прыходзілася кожны дзень даказваць у бойках, што ён не размазня, і гэта прыносіла яму душэўны боль. Але з часам дабрата характару паблякла, а звычка біцца замацавалася. Ён нібыта ішоў ва-банк: альбо пераможа і захавае сваю прыгожую знешнасць, альбо прайграе фізічна і заслужыць зламаны крывы нос. Нягледзячы на душэўнае імкненне да прыгожага і творчага, жыццё завяло яго ў бар, дзе ён ужо падлеткам стаў працаваць вышыбалам.

Аднойчы раніцай вядомы рэжысёр Гай Фіч, напярэдадні збіты Крузам у пабе, прыкладваючы лёд да зламанага носа, зразумеў, што гэты д'ябал з анельскай знешнасцю ідэальна падыходзіць на галоўную ролю ў ягоным чарговым фільме. Таму адразу ж прапанаваў хлопцу працу. Той з радасцю прыняў прапанову, якая дазваляла нарэшце аддацца душэўнаму імкненню да творчай прафесіі. Спярга ўсё было

ў навінку, але Круз быў не дурны, ды хутка прыста-саваўся да новых правілаў гульні.

Фільм стаў вельмі папулярным, а Дэрбу засыпалі новымі прапановамі роляў чароўных, але небяспечных хлопцаў. І чым больш з'яўлялася фільмаў з ягоным удзелам, тым больш жанчын хацелі яго, тым больш мужчын імкнуліся быць падобнымі да яго. Бонусам новага статусу была магчымасць мець любую жанчыну, якую пажадае. Неўзабаве рытму яго жыцця адпавядала да двух-чатырох роляў на год і адна-дзе новыя жанчыны на тыдзень.

Аднойчы Круз злавіў сябе на думцы, што чым больш паспяховым і папулярным становіцца, тым часцей яму неабходны сэкс і тым часцей ён пачынае любаватца сваім адлюстраваннем у люстэрках, вітрынах і нават лужынах. Атрымлівалася, што Дэрба глядзіць на ўласнае адлюстраванне па некалькі соцень разоў на дзень. Ён не проста любаваўся сабой, а пажыраў адлюстраванне позіткам. Асабліва падрабязна разглядаў сябе ў ванным пакоі пасля душа, малюючы ў фантазіях розныя сцэны са сваім удзелам, і заўсёды гэта суправаджалася эрэкцыяй. Разам з самалюбаваннем узростала і патрабавальнасць, а знайсці прывабную жанчыну станавілася ўсё больш складаным. У хуткім часе Круз не мог знайсці аніводнай больш-менш прывабнай асобы. Ужо на трэці дзень пакуты невыносна ўзмацніліся, жаданне раздзірала знутры, але жанчыны цяпер выклікалі агіду. Каб не з'ехаць з зглузду, можна было мастурбаваць, але не было на каго. Ён жадаў, але не мог выявіць аб'ект жадання.

Знураны, але не пакінуты самалюбаваннем, зноў разглядаў сябе ў ванным пакоі. Старанна абводзіў позіркам магутныя рукі, рэльефны прэс, велізарны пеніс. З радасцю і жахам зразумеў, што гэтым аб'ектам жадання быў ён сам. Рука, як шалёная, абхапіла чэлес. Стомлены, ён паваліўся на ложкак. Цяпер дзень за днём ён мастурбаваў на сваё адлюстраванне па сем разоў за суткі. Ідэя заняцца сэксам з самім сабой узнікла выпадкова — яго гнуткасць дазволіла такі эксперымент. Большага задавальнення Круз яшчэ ніколі не атрымліваў. Прыходзілася чаргаваць анальны і аральны сэкс, бо пасля некалькіх дзён паўстаў востры боль. Часам мастурбаваў, але не мог утрымацца і зноў гвалтаваў сябе да крыві. Яго рукі, рот, анальная адтуліна былі скалечаны, калі служачыя гатэля знайшлі яго голым у лужыне крыві. Напачатку думалі, што на яго напалі, але калі ў лякарні Круз узяўся за ранейшае, паліцыя спыніла расследаванне. Штомпка дыягнаставаў у яго сэксаголію і нарцысізм.

Галава амерыканскага мастака армянскага паходжання Аршыля Горкі пасля дзевяноста дзевяці спробаў павесіцца аддзялілася ад цела. Галава і тулава прызвычайліся існаваць паасобку. Частыя спробы суіцыду сталіся вынікам трагічнага лёсу гэтага геніяльнага мастака — аднаго з заснавальнікаў абстрактнага сюррэалізму.

Нарадзіўшыся ў маленькім сяле, Аршыль рос слабым і хваравітым хлопчыкам. Уся трагічнасць яго далейшага жыцця праявілася ўжо ў дзіцячыя гады, калі пачаўся генацыд армян. Трох сясцёр згвалтавалі і жорстка забілі. Яму з маці ўдалося збегчы ў Расію, бацькі ж даўно не было з імі. У чужой краіне ў іх не мелася ні грошай, ні дому, ні блізкіх. Каб зарабіць хоць нейкія сродкі для існавання, маці працавала кухаркай, прадаўцом, прыбіральшчыцай. Сам жа Аршыль не толькі працаваў, як і маці, у некалькіх месцах, але часам займаўся крадзяжом. Толькі цудам яму ўдавалася пазбягаць пакарання.

Праз тры гады пасля ўцёкаў з родных краёў маці памерла. Цяпер ён застаўся зусім адзін. Магчыма, калі б не прапанова сябра адправіцца ў Амерыку, ён працягваў бы красці ды неўзабаве скончыў свае дні на шыбеніцы або ў турме. Далёкі край уяўляўся казачным аазісам, дзе ўсе жывуць у дастатку і шчасці. Раней Аршыль не задумваўся, але цяпер дакладна ведаў, што менавіта туды, за акіян яго цягне больш за ўсё. Менавіта там ён здабудзе спакой. Мінулае жыццё цяпер прыгадвалася як пекла. Таму, сабраўшы пажыткі ў маленькую торбу, адправіўся ў дарогу, нават не дачакаўшыся сябра.

Шлях быў доўгім і цяжкім. У некаторых месцах даводзілася затрымлівацца па некалькі тыдняў, а то і месяцаў, каб знайсці сродкі для далейшага падарожжа. За гэты час перабраў мноства прафесій. Часам браўся маляваць шыльды для крам і тэатраў. Менавіта тады вырашыў, што яго прызначанне варта

шукаць у мастацтве. На дзявяты месяц Аршыль дабраўся да Брытаніі, дзе ўладкаваўся мараком на судна, што належала гандлёвай кампаніі British Trade ды накіроўвалася ў ЗША. Увесь вольны час на працягу плавання сыходзіў на творчыя эксперыменты. У якасці палатна выступалі абрыўкі паперы, непатрэбныя цыраты ці старыя скрынкі. Але бывала, што зрэдку меў зносіны з іншым матросам на імя Джэйк, які добра быў дасведчаны ў тэндэнцыях сучаснага мастацтва.

— У цябе ёсць талент. Калі аднойчы вырашыш сур’ёзна заняцца мастацтвам, а не гэтымі пісулькамі, табе трэба атрымаць адпаведную адукацыю, — аднойчы параіў Джэйк.

— Але дзе?

— Чуў, што Новая школа дызайну ў Бостане — выдатнае месца. Але паступіць туды няпроста.

Па прыбыцці ў Амерыку Аршыль дабраўся да Бостана. Першая спроба паступіць у Школу дызайну аказалася правальнай, як другая і трэцяя. З чацвёртага разу на незвычайную, але да гэтага часу ўдасканаленую манеру і стыль звярнулі ўвагу. Аднак прапанаваць маглі навучанне толькі на платнай аснове. Назапашаных сродкаў было недастаткова, таму давлялося жыць на хлебе і вадзе яшчэ каля двух гадоў, каб сабраць патрэбную суму.

Першы час было надзвычай складана. Бедны эмігрант зусім не ўпісваўся ў кола маладых прыгожых людзей з багатых амерыканскіх сем’яў. Мастацкая манера Аршыля выбівалася, прыцягвала сваёй

арыгінальнасцю ды самабытнасцю. Неўзабаве яму прапанавалі выставіцца сумесна з іншымі мастакамі ў Галерэі сучаснага мастацтва. Дэбют апынуўся нечакана паспяховым. З'явіліся жадаючыя набыць яго працы, прапановы персанальных выстаў. Карціны раскупляліся, можна было пакінуць цяжкую фізічную працу і цалкам аддацца любімай справе. Аршыль чытаў шмат кніг, наведваў выставы, знаёміўся з іншымі мастакамі.

Падчас адкрыцця экспазіцыі з яго працамі ў Бостанскім музеі выяўленчых мастацтваў ён пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай. Яе звалі Стэла. Адносіны паміж імі развіваліся вельмі хутка, і ўжо праз некалькі месяцаў маладыя пабраліся, а праз год у іх нарадзіўся сын, які атрымаў імя Андрэ ў гонар сюррэаліста Андрэ Брэтона. З ім Аршыль пазнаёміўся незадоўга да гэтага.

Здавалася, наступіў шчаслівы перыяд: любімая справа, сям'я, грошы, прызнанне. Аршыль радаваўся кожнай хвіліне свайго жыцця, лавіў кожнае імгненне, але шчаслівы час быў кароткім. Адноўчы ноччу, незадоўга да чарговай персанальнай выставы ў Нью-Ёрку, згарэла ягоная майстэрня разам з большай часткай карцін. Доўгія гады крапатлівай працы, выставы, што мусілі адбыцца, кліенты — жадаючыя набыць карціны, — усё згарэла за адну ноч. Магчыма, сабраўся б з сіламі і працягнуў працаваць яшчэ больш актыўна, але праз два дні дактары выявілі ў яго рак. Ці то з-за эмоцый, ці па трагічнай выпадковасці, вяртаючыся дадому, Аршыль трапіў у аўта-

катастрофу ды паламаў абедрве рукі. Цяпер не было магчымасці пакінуць нашчадкам нават некалькі прац перад набліжэннем смерці. Стэла — любімая жонка мастака — замест таго, каб падтрымаць мужа, забрала дзіця ды пакінула яго сам-насам з ягоным горам.

Няздольны трываць пакуты, Аршыль паспрабаваў павесіцца, але зламаныя рукі недастаткова моцна завязалі вярхоўку, ды спроба так і засталася спробай. Крыху пазней, калі рукі трохі зажылі, была чарговая спроба, але гэтым разам труба, да якой прывязвалася вярхоўка, проста развалілася. Наступныя спробы гэтаксама скончыліся няўдачай. Здавалася, ён такі няўдачлівы, што не можа нават сябе забіць. У выніку дзевяноста васьмі спробаў суіцыду рак адступіў, як быццам выпрацаваўся імунітэт да смерці, а на дзевяноста дзвяты раз галава і зусім аддзялілася ад цела. Дзве гэтыя часткі аднаго Аршыля прыстасаваліся існаваць паасобку.

У такім стане былі свае перавагі, але больш усё ж складанасцяў. Так, галава ўжо не магла кантраляваць цела, якое стала цалкам свавольным. Здаралася, што цела з нажом у руках кідалася на іншых людзей. Адноўчы яно нават спрабавала прыдушыць падушкай галаву. Цела ўжо маглі б даўно пазбавіць жыцця, але гэтая гісторыя дайшла да Уладзіслава Штомпкі. Ён прапанаваў паслугі сваёй клінікі ды перавёз мастака ў Мікушэва, дзе цяпер цела было прывязанае да ложка, а галава знаходзілася ў суседнім пакоі.

Калі ў Дэрбы Круза два псіхічныя адхіленні, то вызначэнне адной з двух узаемавыключальных хвароб у італьянца Антоніа Сальені пакуль яшчэ выклікае цяжкасці. Жыццё гэтага пацыента, у адрозненне ад усіх астатніх, што знаходзяцца ў клініцы, не было насычаным. Ва ўсялякім выпадку атрымаць хоць якія падрабязнасці было немагчыма. Італьянец веў пустэльніцкі лад жыцця, у яго не было ані сям'і, ані сяброў. У паліцэйскіх картатэках гэтаксама нічога не мелася. Ён быў чымсьці накшталт бермудскага трохкутніка на мапе грамадства.

Вядома толькі, што ён аднойчы адгукнуўся на прапанову стаць донарам крыві. Пазней яго заўважылі на чорным рынку органаў, дзе ён прадаваў ныркі. Пасля пяці гадоў актыўнага донарства, калі Антоніа прадаваў уласную кроў, сперму, ныркі, рагавіцу ды нават валасы, медыцынскія структуры спахапіліся, што з гэтым маладым чалавекам штосьці не тое. Тады давялося шукаць нелегальныя каналы. Неўзабаве ад маладога Сальені засталася толькі зоркае вока ды не зусім здаровы мозг.

Да гэтага часу немагчыма дакладна вызначыць, ці выклікана яго дзейнасць паталагічным альтруізмам або знішчальнай прагаю грошай. Перш чым збіраць італьянца назад па частках, як Франкенштэйна, і лячыць ад загадкавай хваробы, прыкладаюцца намаганні высветліць сапраўдную хваробу, інакш застаецца пагроза далейшай донарскай дзейнасці. На дадзены момант Сальені, а дакладней ка-

жучы, тое, што ад яго засталася, знаходзіцца ў суседнім з Гвата пакоі.

Нарэшце, шостым быў Жыль Арто, пацыент, з якім меўся працаваць Андрэй. Арто — французскі пісьменнік ды мастак — быў дастаўлены сюды досыць нядаўна. Ён быў хворы на нястрыманы рост эга. Аб'ём эга стаў перавышаць аб'ём цела. У рэшце рэшт яно прарвало скуру ды пачало пралівацца вонкі. У клініцы яму выпампавалі лішак эга, зашылі скуру і прымацавалі адмысловыя трубачкі, якія б дапамагалі яму падчас прыступаў эгазліцця.

Ніхто з яго бацькоў ці бліжэйшых продкаў не быў знакамітым, вядомым, але некаторыя з іх пражылі сапраўды цікавае жыццё, вартае кнігі, якая б абавязкова стала бэстсэлерам, насычанае вялікай колькасцю падзей і паваротаў на трыста шэсцьдзсят градусаў, са сваімі падзеннямі ды ўзлётамі. Арто часцяком грашыў тым, што ва ўласныя мастацкія творы ўключаў рэальныя падзеі з жыцця сваіх сваякоў.

Брат прадзеда Жыля — Андрэ Арто — удзельнічаў у Вайне за незалежнасць паўночнаамерыканскіх калоній Вялікабрытаніі. У юнацтве, падчас вучобы, ён пазнаёміўся з маладым шляхетным хлопцам з Рэчы Паспалітай — Тадэвушам Касцюшкам. Іх погляды былі падобныя, і яны адразу ж пасябравалі. Пасля вучобы Касцюшка вярнуўся службыць айчыне, але праз некаторы час напісаў, што збіраецца ў Амеры-

ку. Ён прапанаваў Андрэ паехаць услед за ім. Доўга не думаючы той пагадзіўся. На вайне прадзед Жыля страціў руку, але, нягледзячы на гэта, усё жыццё заставаўся актыўным і лагодным чалавекам.

Яго дзед — Жак Арто — меў знаёмства з Сэн-Сімонам, і паводле сямейнай легенды нават быў членам той самай філасофскай секты, дзе ўсе дапамагалі адзін аднаму зашпільваць гузікі на спіне. Калі неўзабаве пасля рэвалюцыі яго арыштавалі, Жак паспрыяў, дзякуючы ўласным сувязям, вызваліць любімага настаўніка. Гэтаксама ж па дабрыні душэўнай, каб уберагчы ад пакарання дачку свайго даўняга знаёмага Шарлоту Кардэ, забойцу Мюрата, Жак спрабаваў арганізаваць яе ўцёкі, але план праваліўся. Калі б своечасова не паспеў забраць сям'ю ды з'ехаць за мяжу, іх абавязкова пакаралі б якабінцы.

Поль Арто — адзін з братоў бацькі — доўгі час працаваў выкладчыкам, але пасля Справы Дрэйфуса вырашыў пакінуць Францыю, каб адправіцца ў вялікае падарожжа. Першым пунктам падарожжа быў Афрыканскі кантынент, асабліва доўга ён затрымаўся на Мадагаскары, затым накіраваўся ў Азію, пазней у Лацінскую Амерыку. Падарожжа доўжылася каля дзесяці гадоў. На працягу гэтага часу Поль пастаянна адпраўляў пляменніку розныя экзатычныя сувеніры з той ці іншай краіны, якую наведваў. Адноўчы, пасля двух гадоў знаходжання дзядзькі ў Чылі, плынь сувеніраў ды падарункаў спынілася. Любімы дзядзька нават не пісаў. Сям'я пачала хвалявацца: ці не здарылася чаго. Што адбывалася далей,

Жыль не ведаў, але аднойчы зімовым вечарам бацькі казалі, што дарагі дзядзька Поль памёр ад нейкай ліхаманкі і бацьку давядзеца ехаць за акіян, каб перавезці нябожчыка ў Францыю ды пахаваць. У гэты вечар Жыль плакаў, перабіраючы дзіўныя падарункі і ўяўляючы, якія прыгоды перажыў дзядзька.

У адрозненне ад прадзеда, дзядулі і дзядзькі, бацьку Жыля не цягнула на прыгоды. Яго жыццё прайшло спакойна і размерана. Доўгі час ён выкладаў у Алжыры, дзе і нарадзіўся доўгачаканы сын. Трохі пазней па прапанове сябра пераехаў з сям'ёй у Парыж, адразу ж атрымаўшы новую пасаду ў адным з каледжаў. Здавалася, што жыццё любімага дзіцяці будзе такім жа простым. Так яно і атрымлівалася доўгі час, пакуль Жыль не вырас ды не стаў сапраўдным мужчынам.

Андрэя ахапіў жах ад таго, што распавёў Штомпка. Хлопец ледзь стрымаўся, каб не выбегчы з кабінету. Было вусцішна, нават брыдка. Не толькі ад такіх пацыентаў, але ад гэтага месца, ад тых, хто тут працаваў. Цяпер яны самі выглядалі вар'ятамі. Палац страціў прывабнасць, аказаўся прытулкам сусветнага зла. Але перш за ўсё ў душы Андрэя пасяліўся страх. Хто ведае, што ў гэтых людзей на розуме. Зборышча маньякаў, для якіх і нармальнае падасца дэвіцыяй або хваробай. Што, калі камусьці прыйдзе ў галаву, нібыта ён сам не зусім здаровы. Што тады? У гэтай глушы яго ніколі ніхто не знойдзе.

Андрэй бег з усіх сіл спачатку па сцяжынках Мікушэва, а затым па полі, за якім віднеўся лес. З нагі зляцеў чаравік, але падабраць яго не было часу. Лепш сцерці пяты ў кроў, чым патрапіць у пашчы гэтых звяроў. Нібыта ў сне, рабіў спробы рухацца хутчэй, але нешта нябачнае перашкаджала, як гэта бывае, калі бяжыш у вадзе. Сілы сканчаліся, сэрца калацілася і не ставала паветра, а так блізка за спінай яшчэ віднелася месца, ад якога трэба было схавацца.

Ад стомы ды болю ногі падкошваліся. Андрэй спатыкнуўся аб вялікі камень, схаваны ў траве, і, перакуліўшыся, паваліўся. Струменьчык крыві выступіў на пальцы нагі. Чым большала чырвоная дарожка, тым слабейшым станавіўся страх. Толькі цяпер, лежачы на зямлі, як маленькае, ні на што не здольнае дзіця, пачаў усведамляць, што яго ўсё ж па-лохае не клініка і яе пацыенты, а думка, што ад яго патрабуюць пасябраваць з хворымі. Навошта? Што за вычварэнства? Злосць на доктара Штомпку не сціхала. «Збачэнец! Ён зусім вар'ят! Што за ідыёцкія метады?! Яго самога трэба лячыць», — не мог супакоіцца Андрэй.

Паступова ён супакоіўся. Думаў без эмоцый, больш лагічна і аб'ектыўна. Андрэй па-іншаму паглядзеў на сваё становішча. Магчыма, пацыенты — такія ж людзі, як і тыя, хто мае праблемы са зрокам, у якіх грып або астма. Сярод яго знаёмых нямала тых, хто мае праблемы са здароўем, але да іх у яго не было негатыўных эмоцый. Акрамя таго, ён не меў на гэта права як спецыяліст. Бо што, калі ад гэтых адзінокіх,

усімі адрынутых людзей адварнуцца тыя, хто абавязаны ім дапамагчы. Сама сутнасць псіхіятрыі заключацца ў дапамозе, а не ізаляцыі. І адзінае, што цяпер можа ім дапамагчы, напэўна, сяброўства і разуменне.

Можа, гэта не горшыя, як падавалася, а лепшыя людзі. Людзі, якія не змаглі змірыцца з адзінотай і, як большасць вакол, замкнуцца ў шкарлупіне абыякавасці ды бяздушнасці. Са здзіўленнем заўважыў, як пачуццё азлобленасці ды агіды змянілася на захапленне і павагу да Уладзіслава Штомпкі. Зрабілася сорамна за самога сябе.

Колькі прайшло часу, ён не ведаў. Магчыма, дзве або тры гадзіны. Час вяртацца. Па дарозе спрабаваў знайсці згублены чаравік, але трава была настолькі высокая, што задача аказалася практычна невыканальнай. Толькі праз паўгадзіны ён падышоў да палаца. На ганку хтосьці стаяў. Нельга, каб яго пабачылі ў такім стане, да таго ж, лёгка было здагадацца, што ён спалохаўся. Зноў падступіла пачуццё сораму. Як шпіён, ціха, хаваючыся пры кожным шолыху, здолеў дабрацца да свайго пакою, дзе можна было перавесці дых і трохі адпачыць.

— Вітаю, Андрэй!

— Добры дзень!

— Маё імя Тадэвуш. Доктар Штомпка прасіў паказаць вам клініку, правесці невялікую экскурсію. Праглядаеце справу Арто?

— Так, толькі пачаў.

— Цікавая асоба. Увогуле, як і ўсё тут. Буду ў суседняй зале, тады звяртайцеся, калі скончыце.

— Ды не, дзякуй, можна і цяпер. Дачытаю трохі пазней.

— Тады выдатна. Дарэчы, не адразу атрымалася вас знайсці, напэўна, аглядалі ваколiцы.

Пры гэтых словах Тадэвуш па-сяброўску ўсміхнуўся. Той мог бачыць у акно, як ён выбягаў і, напэўна, пра ўсё здагадаўся. А магчыма, у першы дзень знаходжання тут у яго была такая ж рэакцыя. У любым выпадку Андрэй адчуў нейкую роднасную душу. Калега быў такі ж малады і працаваў у клініцы не так даўно. Знешне чымсьці нагадваў Альгерда Францавіча ў маладосці.

— Так, вы маеце рацыю, вырашыў трохі прагуляцца, але сам палац яшчэ не паспеў агледзець.

— У такім выпадку парадак і атмосфера дадзенай установы вас здзівяць.

— Хутчэй за ўсё. Шчыра кажучы, шмат новага, і здзіўляцца даводзіцца часта.

— У мяне было штосьці падобнае. Месца сапраўды экстраардынарнае.

Палац не маленькі, аднак і не такі велізарны, як упершыню здалося. Структура паверхаў была неаднолькавай. На адным доўгі калідор аб'ядноўваў сіметрычна размешчаныя пакоі, на іншым — заблытаныя калідоры, закуткі, пакоі і залы, пляцоўкі, што вялі на вялікія балконы. На першым паверсе знаходзіўся бильярдны стол. Там можна было знайсці

і настольныя гульні, сярод якіх шахматы, шашкі. Як паведаміў Тадэвуш, тут часам збіраліся дактары, каб пагутарыць, перакінуцца ў карты. Сцены досыць тоўстыя, таму шумныя размовы або ўдары більярдных шароў зусім не перашкаджалі пацыентам.

Маладыя людзі вырашылі згуляць адну партыю, перад тым як працягнуць экскурсію. Перамогу атрымаў Андрэй, таму Тадэвуш, які не любіў прайграваць, угаварыў працягнуць гульню. Той быў досыць эмацыяны і нерваваўся, калі пачынаў прайграваць. Андрэй вырашыў не ўпарціцца ў імкненні да перамогі. Нічыя пакінула абодвух задаволенымі, і ў прыўзнятым настроі яны працягнулі агляд.

Пацыентаў у клініцы, як і персанал, можна было пералічыць па пальцах, таму вялікая частка пакояў пуставала. У далейшым незанятую прастору планавалі адвесці пад архіў клінікі, бібліятэку і асобныя кабінеты для дактароў. Персанал жыве на другім паверсе, а палаты пацыентаў знаходзіліся на трэцім. На першым размяшчаліся кабінеты Уладзіслава Штомпкі і яго намесніка — Базалья Франка, некалькі залаў для рабочых пасяджэнняў, кухня і дапаможныя памяшканні.

Экскурсія аказалася надзвычай цікавай. Затым выйшлі на ганак. Не заўважаючы, як бяжыць час, яны пілі каву, палілі. Незаўважна перайшлі на «ты». Здавалася, іх знаёмства доўжылася не некалькі гадаў, а як мінімум пару гадоў.

— А з кім ты тут сябруеш? — паспрабаваў пажартаваць Андрэй, але адразу ж спахапіўся, не ведаючы, як можа быць успрыняты такі гумар тут.

— З Фелі Гвата, ужо амаль год. — Тадэвуш адразу зразумеў, што мелася на ўвазе, і нават засмяяўся. — Штомпка раней выкладаў у мяне ў Кракаўскім універсітэце. Адноўчы, калі я ўжо працаваў у Шчэціне, ён прапанаваў працу.

— І як табе тут працуецца?

— Калі шчыра, то першы час было крыху складана. Але чыста псіхалагічна. Неўзабаве асвоіўся, і цяпер зусім не шкадую. Я ж не ведаў, што гэта за месца, проста рызыкнуў і выйграў. Такі шчаслівы выпадак атрымлівае не кожны. Нам з табой пашанцавала. Мяне заўсёды прыцягвала навуковая дзейнасць. Усё тут мяне надзвычай захапляе. «Amicus» не проста клініка, але ў пэўным сэнсе лабараторыя, дзе сустракаешся з новымі, раней не вядомымі выпадкамі. Даводзіцца шукаць падыходы, распрацоўваць адэкватныя метады. Мы — першаадкрывальнікі.

Такія пафасныя прамовы абудзілі ў Андрэя натхненне, нястрымнае захапленне, якое прыводзіла ў эйфарыю. Паўстала пякучае жаданне хутчэй узяцца за працу, каб не заставацца простым назіральнікам, але далучыцца да нечага загадкавага, інтрыгуючага і, магчыма, вялікага. Сам жа суразмоўца стаў для яго яшчэ бліжэй.

Прыемныя ўражанні гэтага дня не абмежаваліся Тадэвушам. Бліжэй да вечара ён пазнаёміўся з астатнімі дактарамі. Усе як адзін прынялі маладога чалавека досыць добрачыліва, з адценнем бацькоўскага клопату. З аднаго боку, гэта было прыемна, але з іншага — хацелася, каб да яго ставіліся не як да сына,

але як да роўнага. Паступова насцярожанасць і пэўная доля варожасці да гэтага месца, у якой Андрэй не хацеў сабе прызнавацца, пачала знікаць.

Атмасфера дыхала вольнасцю і прыязнасцю. Доктары, некаторыя з якіх ужо мелі сівізну, з дзіцячым азартам аддаваліся гульням, гарачым спрэчкам і глыбокім дыскусіям. Андрэй быў прыемна здзіўлены. Сябе ён лічыў эрудытам высокага ўзроўню, але да гэтых людзей было далёка. Яны былі не проста навукоўцамі, дактарамі, спецыялістамі ў сваёй галіне, а сапраўднымі інтэлектуаламі. Гутаркі ахоплівалі абсалютна розныя тэмы, пачынаючы ад філасофіі, мастацтва, гісторыі, і заканчваючы астрафізікай, квантавай механікай. Нават не проста гутаркі фармату інтэлектуальнага эксгібіцыянізму, але дэбаты, у якіх выяўлялася іх поўная дасведчанасць. Не менш Андрэй быў уражаны, калі даведаўся пра захапленні Тадэвуша. Той пісаў прозу і ўжо не аднойчы публікаваўся ў літаратурных часопісах. «Ну, тут няма нічога асаблівага. Многія з гэтых людзей займаюцца чымсьці творчым у вольны час», — сціпла адказаў Тадэвуш.

Кожны з іх мог займацца чым толькі пажадае, яны былі экспертамі ў многіх сферах. Андрэй перажываў інтэнсіўныя выбухі натхнення і захаплення. Усяго толькі за некалькі займальных гадзін даведаўся столькі, што некалькі месяцаў працы з гэтымі людзьмі, без перабольшання, маглі раўняцца гадам упартай вучобы. Праца тут — не проста цудоўная магчымасць практыкі, як ён лічыў дагэтуль, але яшчэ і няўяўна вялікі вопыт, які здольны цалкам яго змяніць.

Разыходзіцца па пакоях пачалі бліжэй да адзінаццаці. Ноччу Андрэй яшчэ доўга не мог заснуць, уяўляючы далейшае сваё знаходжанне ў «Amicus». У галаве круціліся здагадкі: ці існуюць яшчэ недзе падобныя клінікі? Цяжка было паверыць, што гэта ўнікальная ў сваім родзе ўстанова. Няўжо нічога падобнага няма нават у Англіі, Германіі, ЗША ці іншых краінах? Аднак, з іншага боку, тут былі пацыенты з усяго свету. Як іх маглі сюды змясціць, калі ўсё трымаецца ў строгім сакрэце? Як і калі ўзнікла клініка? Яшчэ мноства пытанняў круцілася ў галаве. Была ўпэўненасць, што на самой справе важныя рэчы яму так і не раскрылі, ды ён пра іх і не пытаўся. Усе адказы, пэўна, ведаў Штомпка. Верагодна, і Франка таксама.

Недасягнутае

Ішоў чацвёрты месяц. Андрэю ўдалося шмат чаму навучыцца і даведацца. У яго з'явіліся новыя захапленні. Пад уплывам Тадэвуша, але ў большай ступені Жыля Арто, спрабаваў пісаць. У нататніку з'яўлялася проза — спачатку кароткія і няскладаныя накіды. З часам тэксты станавіліся ўсё больш «прычасанымі», а іх аб'ём павялічваўся. Яго пацыент, а цяпер і настаўнік, перачытваў усе рукапісы, выказваючы строгую, але справядлівую крытыку. З ім яны таксама ўспаміналі мінулае, абмяркоўвалі будучыя планы, новыя ідэі. Андрэй не баяўся дзяліцца вель-

мі асабістымі думкамі. Нярэдка гутарка заходзіла на тэрыторыю адцягненых тэм.

— Пасля ўчорашняй размовы ў мяне ўзнікла пытанне. Усю ноч не мог заснуць, хацелася падзяліцца некаторымі разважанямі, але вырашыў цябе так позна не турбаваць. Якім чынам атрымалася, што канцэпцыі сюррэалізму і футурызму, якія, у пэўным сэнсе, маюць агульныя карані, радыкальна процілеглыя адна адной, — з дзіцячай непасрэднасцю пытаўся Андрэй, што так захапляла і замілоўвала Жыля.

— Чалавек я, вядома, не самы дурны, але чытаць твае думкі не магу. Удакладні, што маеш на ўвазе.

— Ну, сам паглядзі. Магчыма, я трохі агрубляю, але дадаізм быў рэакцыяй на сусветную вайну, якая стала кульмінацыяй крайняга рацыяналізму. Дадаізм грунтаваўся на ірацыянальнасці, не кажучы ўжо пра антыэстэтызм, ды ўяўляў сабой антымастацтва. Так? Часткова, але гэта справядліва і адносна сюррэалізму, які стаў яго лагічным працягам. Што тычыцца агульных каранёў, то я маю на ўвазе ніцшэанства. Сюррэалісты, у прыватнасці, Далі, як і некаторыя дадаісты, звярталіся да філасофіі Ніцшэ ў аспекце ірацыянальнасці. У сваю чаргу футурызм, з яго рацыянальнасцю і «вайной», гэтаксама ж меў сваім падмуркам ніцшэанства, але ў аспекце сілы ды «падштурхні слабага». Правільна?

— О-о, Андрэй, якімі ты разумнымі словамі кажаш. Давай прасцей. Мяне так рэжа гэты энцыклапедычны стыль, тым больш з тваіх вуснаў. Калі сур'ёзна, ты сам адказаў на сваё пытанне. Па-пер-

шае, гэтыя напрамкі базаваліся не толькі на ніцшэанстве. Па-другое, часта так адбываецца, што з адной філасофскай сістэмы могуць паўстаць абсалютна супрацьлеглыя светапогляды, ідэалогіі, палітычныя рэжымы і гэтак далей. Бо адбіраюцца і ў далейшым развіваюцца, як правіла, асобныя аспекты. Напрыклад, нешта падобнае было з філасофіяй Гегеля. Адны бачаць у ёй тэорыю дэмакратычнай дзяржавы, грамадзянскай супольнасці, а іншыя — тэорыю талітарнай дзяржавы, з яе дамінаваннем грамадскага над індывідуальным.

Андрэй меў непераадольнае жаданне пазнаёміць Тадэвуша і Жыля асабіста, але, на жаль, гэта было катэгарычна забаронена правіламі клінікі. Ён нават спрабаваў абмеркаваць гэта з доктарам Штомпкам, вядома, не раскрываючы сваіх намераў, але гэта ні да чаго не прывяло. Акрамя таго, было адчуванне, што дырэктар клінікі ўсё разумеў і наўмысна перашкаджаў таму, каб трохкутнік замкнуўся. Таму адзінае, што заставалася Андрэю, — разрывацца паміж імі, спрабуючы хоць неяк злучыць аскепкі свайго маленькага свету.

Тадэвуша ён па-сяброўску называў Тадзікам, а той Андрэя — Андрэ. Гэтаксама ж яго называў і Жыль. Было прыемна чуць уласнае імя з іх вуснаў, а ў такой форме яно набывала некаторы шарм. З Тадзікам яны падоўгу шпацыравалі ў наваколлях Мікушэва, часам выпраўляліся на роварах да рэчкі, дзе купаліся і грэліся на сонцы. Як і з Жылем, у іх было мноства тэм для размоў, але малады аднагодка не хацеў замыкац-

ца ў зносінах з Андрэем ды любіў таксама бавіць час у коле старэйшых калег. Гэта часам выклікала ў Андрэя пачуццё крыўды і нават рэўнасці. Таму бывала, што свайму сябру-пацыенту ён дэманстрыўна аддаваў значна больш часу ды ўвагі.

Часам, калі заставаўся адзін, Андрэй зайздросціў Жылю. Яго Эга было сапраўдным стрыжнем, ядром усёй асобы. Зламаць Эга значыла зламаць яго самога. Адзіная слабасць выявілася толькі ў тым, што Жыль перастаў яго кантраляваць, і тады ўжо асоба сталася ядром Эга. Дзіўна, але ён цалкам падзяляў погляды свайго сябра, яго бунтарства, крытычнасць да ўсяго, эгацэнтрычнасць і цынізм. Ён мог быць сабой. Яго не стрымлівалі ні мараль, ні забабоны, ні асуджэнне грамадства. Ён здолеў тое, чаго Андрэй не мог сабе дазволіць з-за ўнутранай слабасці. Сябе ён спрабаваў пераканаць, што прызнанне і падтрымка пацыента ў яго пазіцыі толькі перашкодзяць лячэнню. Аднак насамрэч, хоць ён сам гэтага не ўсведамляў, маладому доктару прыносіла садысцкае задавальненне ламаць такі магутны стрыжань, знішчаць тое, чым сам так хацеў, але не мог валодаць. Паміж імі існавала дзіўная сувязь.

Хоць сяброўства і выступала тут у якасці падмурка сістэмы лячэння, але ні ў кога з дактароў не мелася такіх блізкіх стасункаў з пацыентам, як у яго. У тых заўсёды заставалася пэўная мяжа. Магчыма, з гэтай прычыны Андрэю даводзілася адчуваць насцярожанасць з боку астатніх. А вось доктар Штомпка, наадварот, не хаваў празмерную сімпатыю да пачат-

коўца ды яго поспехаў у лячэнні. Дасягненні былі відавочнымі. Прыступы эгазліцця знізіліся з двух-трох на дзень да двух на тыдзень, а потым і да трох на месяц. І гэта ўсяго толькі за тры з паловай месяцы. У першыя дні Андрэй, ды і не толькі ён, нават не мог уявіць, што прапанаваны метады будзе такім простым для яго і такім эфектыўным для Жыля. Той і сам пачаў верыць у сваё хуткае выздараўленне. Калі раней мастак пераважна распавядаў пра сваё мінулае, то цяпер усё часцей дзяліўся планами на будучыню і аднойчы нават запрасіў Андрэя да сябе ў Францыю.

— Слухай, Андрэ!.. Калі я ачуняю і мяне адсюль выпускаць, прыедзь да мяне ў госці! Пазнаёмлю цябе са сваёй жонкай і дзецьмі, яны табе спадабаюцца. А пасля пазнаёмлю са сваімі сябрамі, пісьменнікамі і мастакамі, многія з іх дастаткова вядомыя. Асабліва калі надумаеш працягваць займацца літаратурай, для цябе гэта будзе цікава і карысна. Увогуле, гэта было б вельмі добра.

Пра Жыля Андрэй ведаў досыць шмат. Той распавядаў пра ўласнае дзяцінства, сям'ю, прыцеляў, пра свае дасягненні. Пасля нараджэння ў Алжыры, дзе працаваў яго бацька, сям'я вярнулася ў Парыж. Пасталеўшы, Жыль пазнаёміўся з дадаізмам. А пасля аднаго з падарожжаў у Швейцарыю сустрэўся з самім Трыстанам Тцара. Першыя спробы Жыля ў мастацтве пачаліся з папулярных тады тэхнік калажу і ready-made. Затым былі эксперыменты з аўтапісаннем. За кароткі перыяд ён стаў досыць папулярнай фігурай у свеце мастацтва. Выставы ў розных краі-

нах Еўропы. Маніфесты сюррэалістаў. Знаёмства з Дзюшанам, Эрнстам, Брэтонам, Далі, Арагонам. Уступленне ў Камуністычную партыю Францыі. Паступова пачаў займацца і літаратурнай дзейнасцю.

Натхнення часта шукаў у падарожжах. Спачатку па Афрыцы, потым Лацінскай Амерыцы. Менавіта там Жыль напісаў свае самыя папулярныя кнігі: «Паўстанне сюррэальнага», «Сусветная анталогія левай рукі», «Энцыклапедыя Б ад А да Я», «Лабірынты», «Перпетуум мобіле экзістэнцыі» ды некаторыя іншыя. Творчая плённасць у гэты перыяд дасягала дзвюх кніг і сямі карцін на год. У іншага за ўздымам наступіў бы крызіс, дэпрэсія, пачуццё спустошанасці, але кожны чарговы твор Жыля публіка ўспрымала з яшчэ большым захапленнем. Яго хвалілі, крытыкавалі, пра яго пісалі, бралі інтэрв'ю.

У значнай ступені гэта прывяло да таго, што і так не маленькае Эга пачало павялічвацца. Ён пасварыўся з блізкімі і сябрамі, якія на пачатковых этапах спрабавалі дапамагчы, але ў выніку не вытрымлівалі. З кожным днём Жыль мяняўся, паводзіны набывалі незвычайныя праявы, нярэдка даходзячы да вар'яцтва. Прыступы эгазліцця абвастраліся, і адбываліся па некалькі разоў на дзень.

Са сваёй будучай жонкай Жыль пазнаёміўся падчас адной з шумных студэнцкіх вечарынак, якія праходзілі ў сяброў з Лацінскага квартала. У невялікую

двухпакаёвую кватэрку набілася чалавек дваццаць. Усе танчылі, спявалі, гралі і пілі. Звычайна такія кампаніі збіраліся каля шасці вечара і разыходзіліся позна ўночы. Тут заўсёды можна было пазнаёміцца з новымі цікавымі людзьмі. Нават самі гаспадары рэдка ведалі ўсіх гасцей, якіх запрашалі сябры іх сяброў. Але ўжо бліжэй да ночы ўсе рабіліся добрымі прыяцелямі. Бесклапотная сяброўская атмасфера і алкаголь самі падштурхоўвалі да таго, каб кожны падурэў у гэты вечар ад душы.

Мішэль не з'яўлялася вялікай аматаркай падобных зборышчаў, ды і не вельмі любіла публічныя мерапрыемствы, таму новае знаёмства Жыля ў гэты дзень можна было лічыць шчаслівым выпадкам. Вялікую частку часу яна праводзіла дома або ў каледжы, толькі зрэдку сустракаючыся з нешматлікімі сяброўкамі. Мішэль была схільная да вузкага кола зносін. І нават у гэтай невялікай прасторы яна імкнулася захоўваць дыстанцыю. Пры гэтым назваць яе замкнёным чалавекам таксама было нельга. У некаторай ступені такія паводзіны тлумачылася хутчэй лёгкім снабізмам.

Правёўшы Мішэль дахаты, Жыль запрасіў схадзіць на наступным тыдні ў кінатэатр. Прапанова банальная, але Мішэль пагадзілася. Наступны месяц яны ўжо сустракаліся па некалькі разоў на тыдзень. Гулялі, наведвалі выставы, хадзілі ў кафэ. У галерэі і кіно Жылю даводзілася яе «выцягваць». Мішэль жа больш падабаліся спакойныя прагулкі, падчас якіх можна было проста пагутарыць. Неўзабаве яны ўжо

не маглі пражыць і некалькіх дзён, каб не ўбачыць адно аднаго хаця б на некалькі хвілін. Адносіны паміж маладымі людзьмі развіваліся імкліва, і ўжо праз пяць месяцаў яны пабраліся. Паміж імі была глыбокая сувязь, але без той выбухной жарсці, аб якой пішуць у кнігах. Магчыма, уся справа ў характарах, асабліва ў характары Мішэль — непрыдатнай глебе для эмацыйных усплёскаў, але спрыяльнай дзеля спакойнага, мернага існавання.

Часта здавалася, што яна рухаецца разам з жыццёвай плынню, асабліва не спрабуючы ёй супрацьстаяць. Амбітны Жыль, які актыўна спрабаваў «боўтацца ў малацэ, каб збіць з яго масла», нярэдка здзіўляўся некаторай пасіўнасці сваёй жонкі. Ён не бачыў у ёй аднадумца, што было прычынай многіх унутраных сумненняў. Неўзабаве Жыль прызвычаіўся, пераканайшы сябе, што яны не супярэчаць, але дапаўняюць адно аднаго. Затым нарадзіліся дзеці, і ўжо не было ані сіл, ані жадання капацца ў тонкіх спляценнях іх узаемаадносін. Ён змірыўся, і ў сям'і таксама стаў плыць па плыні, але ў астатнім усё яшчэ працягваў «збіваць масла з малака».

Ён кахаў сваю жонку, яна кахала яго. У гэтым яны асабліва пераканаліся пасля адной з моцных сварак, калі пад пагрозу стала існаванне іх шлюбу. Першыя гады сумеснага жыцця маладыя часта сварыліся, спрабуючы адстаяць уласную свабоду, а Жыль яшчэ і шырокую асабістую прастору, без якой зусім не мог, але заўсёды мірыліся, і ўсё працягвалася па-ранейшаму спакойна. Часам здавалася, што шлюб існуе ад

сваркі да сваркі, але ў цэлым дома ўсё было добра, ва ўсялякім разе Жыль заўсёды так лічыў. Нават калі гэта было не так, яму неабходна было так думаць, каб аднаўляць унутраную раўнавагу.

Жыль яшчэ не ведаў, як будзе жыць далей, пасля выхаду з клінікі. Хутчэй за ўсё, паедзе ў Парыж, вернецца да сваёй сям'і і сяброў. Станавілася шкада, калі ўспамінаў родных. Жыль прычыніў ім нямала болю, і яму хацелася, каб яны хутчэй даведаліся, як ён іх любіць ды раскайваецца ў здзейсненым. Хацелася моцна абняць Мішэль, каб яна ўсё зразумела і даравала. Ён больш не збіраўся займацца мастацтвам публічна, ад усяго гэтага было цяпер моташна. Жыль песціў мару прыдбаць невялікі домік дзе-небудзь у ціхім кутку Нармандыі, але не вельмі далёка ад Мон-Сэн-Мішэль (яму падабалася там), дзе зможа жыць пустэльнікам са сваёй каханай Мішэль, працягваць пісаць, купацца, катацца на ровары па ваколіцах, магчыма, час ад часу прымаць сяброў. Верылася, што ўжо хутка мара зможа спраўдзіцца.

Жыля было не пазнаць. Погляд стаў спакойным і мяккім, у ім чыталася горкая мудрасць старога. Агрэсіўная тэмпераментнасць змянілася ненадакучлівай лагоднасцю. Раней здавалася, што рост Эга не проста натуральная з'ява, але неабходная і нават карысная. Ён быў упэўнены: Эга адзінае, што заўсёды будзе пры ім, з ім, у ім, часткай яго. Адзінае, што

з'яўляецца стымулам вялікіх дасягненняў і выратаваннем падчас душэўных крызісаў, адзіноты, меланхоліі. Будзе расці яно — будзе мацнець унутраная апора. Жыль мог здрадзіць сваім сябрам, радзіме, высокім ідэалам, але ніколі б не здрадзіў уласнаму Эга.

Шмат у чым ён лічыў сябе чалавекам «анты», быў атэістам, імаралістам, цынікам, рэвалюцыянерам, бунтаром, скандалістам, маргіналам. У немалой ступені гэта выстаўлялася нападказ, гульня на публіку, якая рабіла яго яшчэ больш папулярным, стварала вакол яго загадкавы арэол. Але крайні нарцысізм, эксцэнтрычнасць і чэрствасць у дачыненні да астатніх былі сапраўднымі. Нават калі пачаліся пастаянныя сваркі з сябрамі і жонкай, Жыль успрымаў гэта ўсяго толькі як узлаванасць, зайздрасць нікчэмнасцяў да поспехаў генія. Барацьба за Эга набыла вострыя формы. Клініку ён успрыняў як фінальную бітву. Пытанне ў тым, хто каго. Або ён грамадства, або грамадства яго.

Андрэй у гэтай вайне выступіў жаўнерам варажыга войска. Таму Жыль паставіўся да яго з усёй нянавісцю. Але так было толькі першы час. Той нават не спрабаваў атакаваць яго Эга, зламаць, да чагосьці схіліць. Можа, варажыя хітрыкі, стратэгія? Але і далей Андрэй заставаўся ўсяго толькі зацікаўленым слухачом і адкрытым суразмоўцам. Суразмоўцам, які сам цалкам раскрыўся. Перад ім малады доктар вывернуў вонкі ўсяго сябе, свае хваляванні, таямніцы, эмоцыі, усю сваю душу. Жыль бачыў, што гэта не махлярства, і вывернуў усяго сябе ў адказ. Дзяліўся

тым, што яшчэ нікому не казаў. Так, аднойчы распавёў Андрэю, чаму вырашыў займацца мастацтвам.

— Доўгі час я займаўся ўсялякай лухтой, нічога з сябе не ўяўляў. Як і ўсе вакол, бегаў на працу, быў самым звычайным шараговым журналістам у невялікім выдавецтве. Усе дні, як я неўзабаве ўсвядоміў, праходзілі марна, усё аднолькава, ніякага прагрэсу. Вядома, нічога дрэннага многія ў гэтым не бачаць, бо ў мяне было тое, пра што многія толькі марылі, у чым бачаць стабільнасць: я меў кватэру, працу, некаторы заробак, але адчуваў: нешта ідзе не так.

Неяк на выходных я прыехаў у дом бацькоў. Корпаўся ў старых рэчах, пераглядаў фотаздымкі школьных часоў. Сярод іх мне трапіўся здымак брата, калі той вучыўся ў каледжы. Тады ён марыў заняцца навукай. Жазэфу яшчэ не было васьмнаццаці, калі яго насмерць збіла машына. Я таксама пра многае марыў. У дзяцінстве ўсе вераць у светлую будучыню, што калі стануць дарослымі, ажыццявяць усе свае задумкі і планы, што менавіта тады пачнецца сапраўднае жыццё. А ў рэшце рэшт, гадоў так у сорак, азіраюцца на мінулае ды разумеюць, што ўсё выйшла зусім не так, але працягваюць і далей жыць, нічога не змяняючы: трываючы нялюбую працу, магчыма, з некаханым чалавекам, без перспектывы, у жудаснай нікчэмнай штодзённасці.

Самае страшнае, што гэта не яны нейкія не таленавітыя, ні на што не здольныя ці ўвесь свет супраць іх. Справа ў іншым, усё значна прасцей: яны проста нічога не робяць, нават не спрабуюць прыкласці

крыху больш намаганняў, чым неабходна для звычайнага існавання, так і працягваючы глядзець з захапленнем, па-злому альбо па-добраму зайздросціць вядомым, багатым, больш паспяховым.

Андрэ, уяві сабе маленькага хлопчыка з невялікай вёсачкі, напрыклад, у Шампані. Бацькі паабяцалі звязіць яго на выходных у Парыж на атракцыёны. Ён чаканне гэтага ўвесь тыдзень з натхненнем ды радасным прадчуваннем, ні пра што больш і думаць не мог. Кожная хвіліна яго дзіцячага жыцця была прасякнутая чаканнем будучай паездкі. І вось, калі наступіў доўгачаканы дзень, бацькі паведамілі, амаль між іншым, што гэтым разам ніяк не атрымаецца. Ты хоць уяўляеш, што гэтая дробязь для дарослага чалавека значыла для маленькага хлопчыка, ты ўяўляеш, якое расчараванне ён перажыў? І ўсё толькі таму, што бацькі паленаваліся і знайшлі ў сваё апраўданне дзясятка нібыта важных спраў, але насамрэч у сто разоў менш важных, чым ашуканыя чаканні і мары.

Гэткае здарылася з маленькім хлопчыкам на фотаздымку ў маіх руках. Ён верыў у сябе дарослага, верыў у мяне, а я яго расчараваў. Мой брат такога б не ўчыніў. Мне стала сорамна, крыўдна, моташна. У той дзень я вырашыў, што не буду больш марнаваць сваё жыццё на пастаянны адпачынак і няважныя рэчы. Кожны дзень буду імкнуцца да рэалізацыі сваёй мары. Нават калі не дасягну яе, буду ўпэўнены, што зрабіў усё магчымае і ніводнага дня не пражыў дарэмна. З таго часу, Андрэ, усе сілы я аддаваў творчасці.

Жыль адчуваў у сваім суразмоўцу блізкага сябра, якога яму не ставала ўсё жыццё. Малады чалавек быў не проста сябрам, але стаў вучнем. Вучнем не толькі ў літаратуры, але ў жыцці. Жыль адчуваў удзячнасць, праўда, не ўсведамляў, за што. Магчыма, за бескарыслівае сяброўства, можа, за вылячэнне, хоць той і не спрабаваў яго вылечыць, «наставіць на праведны шлях». Ён быў удзячны за тое, што яму зрабілася лягчэй, больш нічога не душыла знутры, за тое, што дні зноў сталі выцерпнымі.

Зранку Андрэй меў гутарку з Жылем, яны разбіралі структуру і стыль ягонага апавядання. А цяпер ён уладкаваўся ў адной з невялікіх залаў палаца і спрабаваў выправіць дробныя хібы. Праца над тэкстам зацягнулася дапазна, бліжэй да ночы ў суседнім памяшканні пачуліся нечыя галасы, але пра што ішла гаворка, Андрэй не мог разабраць. Толькі палічыў, што гэта Базалья Франка зноў усіх сабраў для абмеркавання адміністрацыйных пытанняў. У апошні час той быў не ў сабе, мог сарвацца і накрычаць з-за ўсялякіх дробязей. Для стрыманага і тактоўнага Франка такія паводзіны былі нязвыклымі, таму здзіўлялі і трохі палохалі Андрэя. Здаралася, што памочнік Штомпкі запрашаў некаторых дактароў у адзін з вольных пакояў. Гэтыя незвычайныя сходы праходзілі позна ўночы і насілі адценне сакрэтнасці. Атмасфера ў клініцы станавілася ўсё больш на-

пружанай, дактары — маўклівымі, амаль ніхто не выходзіў са сваіх пакояў у вольны час, як гэта было раней. Напэўна, Андрэй застаўся адзіным, хто не перастаў швэндацца па палацы і яго наваколлі.

У Тадэвуша яму ўдалося высветліць, што незвычайныя змены звязаныя з захворваннем доктара Штомпкі, у якога назіраецца развіццё так званага «Комплексу Бога». Па ягоным целе праходзілі электрычныя разрады. Ён навучыўся павялічваць ды змяншаць ціск току, але не быў здольны цалкам яго кантраляваць. З'яўленне сімптомаў стварала пэўны ўзровень небяспекі як для яго самога, так і для тых, хто яго атачаў. Да прыкладу, Штомпку было небяспечна знаходзіцца на вуліцы падчас дажджу, бо вада магла выклікаць кароткае замыканне ў арганізме. Больш нічога канкрэтнага пра сітуацыю ў клініцы Тадэвуш не мог растлумачыць, а магчыма, не захацеў.

Спачатку Андрэй сабраўся адразу ж пераказаць пра тое, што адбываецца, свайму адзінаму сябру. Раней ён не абмяркоўваў з Жылем унутраныя справы клінікі. Да таго ж, гэта было строга забаронена. Але ў любым выпадку ён і сам ведаў не так ужо шмат. Таму вырашыў пачакаць далейшага развіцця падзей. Жыль заўважыў у паводзінах маладога сябра неспакой, але не стаў турбаваць Андрэя дакучлівымі роспытамі.

Наступнай ноччу Базалья Франка зноў арганізаваў пасяджэнне персаналу, але гэтым разам запрасіў усіх, акрамя Штомпкі. Было зразумела, што размова пойдзе пра сітуацыю, якая склалася. Для Андрэя

было цалкам зразумела, што сітуацыя надзвычайная і набывала пагрозлівы характар.

Пасяджэнне праходзіла таямніча. Доктары заходзілі як мага цішэй, паасобку, з розніцай у некалькі хвілін. Пакой асвятляла чырвоным святлом лямпа, якая надавала яшчэ больш загадкавасці гэтай атмасферы. Усе чакалі моўчкі, апусціўшы вочы ў падлогу. Апошнім увайшоў Франка, зачыніўшы за сабой дзверы. Мінула некалькі секунд, як у дзверы пагрукалі. Усе здрыгануліся ад нечаканасці. Франка з хваляваннем абвёў позіркам прысутных, пераканаўшыся, што не хапае аднаго чалавека, ды злосна ўдакладніў: «Гэта Войцах». Пажылы мужчына пракраўся ды сеў на свабоднае месца, спрабуючы не звяртаць увагі на абураныя твары калегаў.

Здавалася, усе, акрамя Андрэя, дакладна ведаюць, пра што будзе ісці гаворка. Базалья пачаў з таго, пра што кожнаму было ўжо даўно вядома. Але развіццё ў Штомпкі «Комплексу Бога» было не самым жахлівым. Уласныя сімптомы ён успрыняў не як небяспечнае захворванне, але як знак неабходнасці вяртання да старых метадаў лячэння. Апрабаваць лячэнне токам ён вырашыў на Дэрба Крузе, які падвяргаўся катаванням па некалькі гадзін на дзень. Падчас адной з падобных працэдур той не вытрываў ды сканаў. На жаль, няўдача не спыніла Штомпку, а толькі пераканала ў неабходнасці ўдасканаліць метады.

— Ніякія мае спробы і намаганні не дапамаглі. Дырэктар не мае намеру слухаць хоць якую крытыку, не паддаецца перакананню. Я ўпэўнены, што няма надзеі ўгаварыць яго прайсці курс лячэння. Гэта толькі пагоршыць яго стан, выклікае агрэсію і можа прывесці да самых кепскіх наступстваў. Пакідаць усё як ёсць таксама немагчыма. Мы знаходзімся ў безвыходнай сітуацыі. Нават адважуся сказаць — у небяспечнай сітуацыі. У сувязі з чым лічу неабходным тэрмінова звярнуцца да вышэйшага кіраўніцтва ў Варшаве і паведаміць пра ўсё, нічога не ўтойваючы. Сам адправіцца я не магу, бо мая адсутнасць можа выклікаць падазрэнні ў доктара Штомпкі, — працягваў Базалья Франка.

Было прынята рашэнне той жа ноччу адправіць у Варшаву доктара Анджэя Валенскага. На месцы ён будзе раніцай. У час сустрэчы, пра якую было ўжо дамоўлена, той апіша ўсё як ёсць і, атрымаўшы падрабязныя інструкцыі, вернецца ў Мікушэва прыблізна ўвечары. Таму чарговы сход, на якім будуць вызначаныя далейшыя крокі, прызначылі на наступную ноч, калі вернецца Валенскі. Пра якое «кіраўніцтва» ішла гаворка, Андрэй не ведаў.

Разыходзіліся ўсе таксама па адным. Пакуль Тадэвуш не выйшаў, атрымалася дамовіцца з ім пра сустрэчу праз паўгадзіны на ганку. У пакоі застаўся толькі Базалья Франка. Андрэй паглядзеў яму ў вочы, спадзеючыся, што той нешта скажа яму асабіста. Але ён толькі стомлена пахітаў галавой і поглядам паказаў на дзверы. Выйшаўшы, Андрэй спрабаваў рас-

тлумачыць сабе гэты жэст Франка, спрабаваў знайсці ў ім схаваны сэнс. Не хацелася верыць, што яму проста паказалі на дзверы. Што гэта магло значыць? Магчыма, ён, прадчуваючы дадатковыя пытанні, намякнуў, што лепш прамаўчаць у гэтай сітуацыі, або што ён сам больш нічога не ведае?

Андрэй спусціўся і выйшаў на двор. Праз пятнаццаць хвілін з'явіўся Тадэвуш ды прапанаваў прайсціся. Яны ўжо даўно не размаўлялі па-сяброўску. Адчувалася, што з кожным днём яны ўсё больш аддаляюцца.

— Слухай, Тадзік, што адбываецца?

— Сам ведаю не больш за тое, што цяпер чуў.

— А што гэта за «кіраўніцтва ў Варшаве»?

— Дакладна не магу сказаць, думаю, нават Франка не ведае, але мне здаецца, што гэта людзі з міністэрства.

— І што яны могуць зрабіць у гэткім выпадку?

— Ну, напрыклад, прызначыць галоўным Базалья Франка, а яго месца зойме адзін з дактароў.

— А Штомпка?..

— Адкуль я магу ведаць? Такіх сітуацый раней не было. Да таго ж, я тут працую не так даўно і, як ты, шмат аб чым не ведаю.

Нават Тадэвуш нічога не хацеў расказаць. Як быццам існавала тайная дамоўленасць маўчаць, як быццам ён так і застаўся тут чужым для ўсіх. Ён мог выказаць усю сваю крыўду Тадэвушу, але нічога не змянілася б. Тадэвуш пайшоў у палац, а ён яшчэ некаторы час шпацыраваў. Было цёмна, усе ўжо спалі,

але здалёк заўважыў, што ў кабінце Штомпкі гарыць святло. Яго было шкада. Іншыя вырашаюць яго лёс, а ён ні пра што і не здагадваецца. Андрэй не ўяўляў, як нейкае невядомае яму кіраўніцтва заўтра вырашыць лёс не толькі Штомпкі, але таксама пацыентаў, дактароў ды яго ўласны.

...У дзверы пагрукалі. За акном было цёмна, але пачынала ўжо днець. Напэўна, было каля пятай раніцы. Стук больш не паўтараўся. Цікаўнасць і хваляванне падштурхнулі Андрэя падняцца, ды хутка нацягнуўшы штаны і кашулю, адчыніць дзверы. Там стаяў задыханы Жыль Арто: «У мой пакой паклалі кагосьці іншага». Андрэй разам з французскім сябрам амаль бегма кінуўся ва ўсім пераканацца. Калі апамятаўся і на хаду павярнуўся спытаць, чаму Жыль свабодна ходзіць па клініцы, таго ўжо не было. На месцы ягонага пацыента ляжаў неапамятаўшы чалавек. Абрысы твару здаваліся знаёмымі. Падышоўшы бліжэй, разгледзеў у старым Альгерда Францавіча. Той пачаў неразборліва крычаць ды брыкацца, спрабуючы вызваліць рукі і ногі, прывязаныя да ложка.

Андрэй выбег у калідор. Спусціўся да кабінета Штомпкі. На шляху нікога не сустрэў, але чуў шоргаты і тупат за кожнымі дзвярыма. Магчыма, крыкі Альгерда Францавіча ўсіх пабудзілі. Пастукаў ды ўвайшоў у кабінет, але там нікога не было, толькі

цьмяна гарэла настольная лямпа. Заўважыў дзверы, якія раней не было відаць з-за кніжнай шафы.

Андрэй запаліў узятую са стала свечку, прыдчыніў іх. У маленькай неасветленай каморы былі яшчэ адны дзверы, замкнёныя на завалу з вонкавага боку. Яны вялі ў склеп. Паступова навакольная прастора запаўнялася цьмяным мільгatlівым святлом. Уздоўж сцен віселі чалавечыя целы, некалькі дзясяткаў. Ён кінуў свечку на падлогу і загасіў нагой. Хутка ўзбег па лесвіцы. Замкнуў завалу склепа. У кабінце ўжо чуліся галасы.

У цемры рукі намацалі яшчэ адны дзверы. Схавацца было немагчыма, бегчы — вось адзінае выратаванне. Таму, не доўга раздумваючы, кінуўся ў наступнае памяшканне. Бег з калідора ў калідор, апынаючыся ў новых залах і пакоях. Насіўся, як загнаныя жывёла, спрабуючы выбрацца з палаца, унікаючы галасоў і шоргатаў. Цішыня служыла арыенцірам. Толькі выслізуўшы з гэтых сцен, ён мог займець надзею. Толькі там, звонку, ён мог схавацца, уцячы. Гэта адзінае, што заставалася. Звярнуцца па дапамогу не было да каго, спадзявацца заставалася толькі на сябе.

Не здолеўшы знайсці выйсця на вуліцу, выскачыў у акно. З боку брамы ехала машына з ярка запаленымі фарамі. Ззаду нехта гнаўся. Андрэй кінуўся да зараснікаў. Бег з усіх сіл. Ведаў, што здольны хутчэй, але не мог. Дапамагаў рукамі, як бы адштурхоўваючыся ад прасторы, але рухаўся ўсё гэтак жа павольна. Сцены палаца былі не адзінай перашкодай, трэба было яшчэ перабрацца праз агароджу.

Там, за тэрыторыяй клінікі, было шмат людзей, яркія агні. Відаць, праходзіў кірмаш. Прадавалі скаціну, гародніну, і нават людзей. Падб'ягаў да мінакоў, але яны былі занятыя сваім. Праз імгненне за Андрэем гналіся людзі «з клінікі» і нейкія гандляры. Зноў бег. Нарэшце, схаваўся ў нейкім доме. Там сядзела вясёлая кампанія, некаторыя — ягонныя знаёмыя. Сярод іх прысутнічала жонка Жыля. Ён ніколі яе не бачыў, але дакладна ведаў, што гэта Мішэль. Жанчына не здавалася ўсхваляванай. Андрэй падумаў завесці размову пра яе мужа, але перадумаў.

Усе нешта святкавалі. Пазней зразумеў, што ягоны дзень нараджэння. Дзяўчына, якая дужа яму падабалася, гутарыла з іншым хлопцам, якога ён вельмі не любіў. Звярнуць на сябе ейную ўвагу не ўдалося. Яна размаўляла з маладым чалавекам. Ім было весела, яны смяяліся, сімпатыя між імі была відавочнай. «Чым ён лепшы, ён жа такі непрыемны чалавек, такі нязграбны. Як яна не заўважае», — не давалі супакоіцца бурлівыя эмоцыі. Андрэй паспрабаваў падысці да іншых дзяўчат, але і яны не праяўлялі цікавасці. Гэта ж Яго дзень нараджэння, Яго свята, Яго дом!

Беспадстаўная рэўнасць і крыўда будзілі ўзлаванаць. «Ну і добра, ну і чорт з вамі. Я магу быць адзін. Вы мне непатрэбныя», — Андрэю хацелася плакаць. Ніхто б не заўважыў, але ён ведаў: у любым выпадку гэтага рабіць нельга. Раптам пачаў біць посуд, але ніхто нават не паглядзеў. З усяе сілы кінуў кружку ў сцяну.

Глухі гук удару кубка...

Прыўзняўшыся на ложку, Андрэй запаліў святло. Дробныя аскепкі разляцеліся па ўсёй падлозе. Сэрца працягвала біцца, а пачуццё трывогі не праходзіла. Разбітае ён прыбярэ пазней. Зноў лёг, варочаўся з боку на бок, намагаўся ні пра што не думаць, але заснуць так і не здолеў.

Ён нібыта прачнуўся ад доўгага сну. Адчуваўся прыліў энергіі і маладосці. Новыя планы і ідэі кружылі галаву. Калі раней спаў па сем гадзін, то цяпер мог дазволіць сабе толькі чатыры гадзіны адпачынку. Часу катастрафічна не хапала. З пяці раніцы да гадзіны ночы не было ані хвіліны вольнай. Яго новы рытм жыцця паўплываў і на калег, якія таксама нярэдка сталі заседжвацца дапазна.

Яшчэ зусім нядаўна Штомка думаў, што гады падыходзяць да канца, а ён так нічога і не дасягнуў. Так, ён меў навуковую ступень, немалы аўтарытэт у пэўных колах, цяпер узначальваў клініку. Як навуковец дамогся многага, але такіх жа, як і ён, былі тысячы па ўсім свеце. У перыяды глыбокай адзіноты прыходзіла шкадаванне, што зрабіў выбар на карысць навукі, а не стварыў сям'ю, калі прыйшоў час. Як быў малады, здавалася, усё будзе неяк піншаму. Але цяпер зразумела, што выбар зроблены няправільна. Часта, думаючы аб пражытым, упадаў у стан бяссілля і расчаравання. Калі ўжо амаль з усім змірыўся, жыццё падкінула яму сюрпрыз, даўшы

новы штуршок. Штомпка, як і трыццаць гадоў таму, цалкам аддаўся працы.

Як ніколі дагэтуль, ён разумеў, што выказванне «новае — гэта добра забытае старое» не пустыя словы. Ужо паўмесяцы Штомпка штудыяваў працы класікаў: Жана Шарко, Агюста Льебо, П'ера Жанэ, Эдуарда Брысо і свайго земляка Жазэфа Бабінскага. Многія працы сапраўды бяспэжныя. На нейкія з іх ён амаль забыўся, некаторыя не заўважыў альбо ўспрыняў недастаткова сур'ёзна. Цяпер, праз гады, можна было ацаніць іх аб'ектыўна: вылучыць ідэі, вартыя наса-мрэч, адшукаць элементы, якіх не ставала ў мазаіцы Штомпкі. Ён быў цалкам упэўнены, што знаходзіцца на правільным шляху. Яшчэ трохі, і ён завершыць сваю канцэпцыю. Смелую, у чымсьці наватарскую. Без сумневу, яна выклікае мноства спрэчак, нягоды, крытыкі. Так бывае з усімі новымі тэорыямі. Але калі ўсё супакоіцца, магчыма, пасля ягонай смерці, усім стане зразумелай значнасць яго дасягненняў.

Падняўся раней, чым звычайна. Найперш узяўся за чытанне, паралельна робячы пазнакі, выпісваючы найбольш важнае. Затым пачаў пераглядаць і аналізаваць старыя запісы, вынікі эксперыментаў, праведзеных у клініцы. Бліжэй да васьмі раніцы правёў агляд некалькіх пацыентаў. У клініцы панавала адмысловая працоўная атмасфера: дактары працавалі з пацыентамі, нешта абмяркоўвалі паміж сабой, спрачаліся, звычайна спакойны палац цяпер віраваў. Каля кабінета Штомпка сустрэў Базалья Франка ды запрасіў зайсці да сябе.

— Як ідуць справы? У апошні час я ўвесь занурыўся ў працу і крыху аддаліўся ад калектыву.

— Усё добра. Працуем, як і раней.

— Ведаеш, Франка, зараз актыўна займаюся адной тэорыяй, гэта забірае досыць шмат часу. Таму я планую пакінуць працу ў клініцы. Ды і на адпачынак даўно пара. На сваё месца планую прызначыць Анджэя Валенскага. Што думаеш наконт гэтага?

— Нам будзе вас не ставаць, але калі так вырашылі, то я, як і астатнія, з павагай пастаўлюся да вашага выбару.

— Папрашу цябе пакуль нікому пра гэта не казаць. У бліжэйшыя дні хачу правесці сход, абмеркаваць справы. Калі ў цэлым усё няблага, то паведамлю аб сваім рашэнні калегам.

— Так, вядома.

— Дзякуй табе. Ну, тады не буду больш затрымліваць.

Пасля сыходу Франка ён працягнуў чытаць. Скончыў толькі ўночы, калі вочы ўжо невыносна балелі. Якраз у гэты час да яго зайшоў Валенскі ды прапанаваў выпіць гарбаты. Няўжо Франка прагаварыўся? — прамільгнула ў Штомпкі ў думках. Яны пагутарылі хвілін дзесяць на агульныя тэмы, пасля Валенскі сышоў. Штомпка пагрузіўся ў роздумы і неўзабаве заснуў у сваім крэсле, не паспеўшы скласці кнігі і сшыткі з запісамі.

Змоўшчыкі баяліся выдаць сябе і ўсяляк спрабавалі стварыць бачнасць звычайнага дня, якога так даўно не было. Павылазілі са сваіх пакояў, гулялі ў більярд, жартавалі і рабілі выгляд, што смяюцца, знарок гучна размаўлялі, каб доктар Штомпка не адчуў атмасферы насцярожанасці і чакання. Нават Франка, як у ранейшыя часы абмяркоўваў з ім надзённыя клопаты ў клініцы. Андрэю было няёмка ўдзельнічаць у гэтым тэатры аднаго гледача, але ён, як і іншыя, з нецярпеннем чакаў вяртання Анджэя Валенскага з Варшавы.

Андрэй спрабаваў пераадолець нервовы стан. Часам яму ўдавалася гэта на кароткі час, але ён зноў звальваўся ў свае думкі. Жыць не мог не заўважыць, што яго малады сябра ўстрыжаны ад учорашняга, але зноў вырашыў не турбаваць распытамі. Здаралася, што яны падоўгу сядзелі моўчкі, пакуль Андрэй не ўзгадаў пра прысутнасць іншага чалавека.

Дзень праходзіў нацягнута. З кожнай гадзінай персаналу становілася ўсё цяжэй хаваць хваляванне. Час цягнуўся неверагодна доўга. У думках кожны падганяў Валенскага, спадзяваўся, што нічога не здарыцца і ён прыедзе без затрымак. Але атрымалася так, што ён прыехаў раней, чым планавалася. Магчыма, Франка сустрэў яго, бо ў палац яны ўвайшлі разам. Той, верагодна, паспеў ужо сцісла даведацца ў Валенскага аб выніках паездкі. Ні адзін, ні другі не падалі выгляду. Астатнія спадзяваліся, што Валенскі накіруецца ў свой пакой, тады з'явіцца магчымасць высветліць лёс клінікі, не чакаючы ночы. Але, прадчуваючы маг-

чымы ажыятаж, ён застаўся ў зале і перш за ўсё разыграў з Франка партыю ў більярд. Не ўсведамляючы, дактары свідравалі яго поглядам, спрабуючы злавіць хоць нейкі знак. Нарэшце наступіў вечар, і кампанія пачала разыходзіцца. Засталіся толькі Валенскі і Франка, які вартаваў таго ад «допытаў» калег.

Андрэй спрабаваў пісаць, але яго не хапала і на радок. Думкі круціліся вакол аднаго: што вырашана ў Варшаве. У такім жа стане знаходзіліся і іншыя дактары. Толькі тыя двое, што цяпер разыгрывалі чарговую партыю, не паказвалі і намёку на хваляванне. З аднаго боку, гэта змякчала напружанне і надавала аптымізму, але з іншага — невядомасць у любым сваім праяўленні не дазваляла супакоіцца. Ён не мог думаць ні пра Жыля, ні пра Тадэвуша, ні нават пра доктара Штомпку, які ўжо нібы знаходзіўся па-за тым, што адбывалася ў клініцы.

А палове дванаццатай Андрэй склаў свае запісы і накіраваўся ў залу для сходу. Усе, за выключэннем двух чалавек, ужо чакалі тут. Мінула паўгадзіны, Франка і Валенскі так і не з'явіліся. Тадэвуш, якога адправілі на іх пошукі, вярнуўся ні з чым. Хтосьці выказваў версіі пра магчымыя цяжкасці, хтосьці нервова хадзіў па зале, заклаўшы рукі за спіну. Яны ўвайшлі акурат у той момант, калі Тадэвуш зноў накіраваўся да дзвярэй.

Слова ўзяў Франка, які ўжо ведаў вынікі паездкі ў Варшаву. Ён паставіў на стол чорны чамаданчык, які адчыняўся зверху, і загадзя папрасіў кожнага трымаць сябе ў руках. Далей распавёў пра тое, што

кіраўніцтва прыняло рашэнне расфармаваць клініку. Крайняя небяспека сітуацыі патрабавала яе ліквідацыі разам з пацыентамі і, што самае жудаснае — са Штомпкам, які цяпер падпадаў пад катэгорыю тых, хто заразіўся. «Вельмі небяспечная», «заразіліся», «ліквідаваць»... як? Андрэй пачынаў здагадвацца. Ён не мог назіраць рэакцыю астатніх, яго погляд урэзаўся ў Базалья Франка, а яго самога нервова падкалочвала. Той адчыніў чамаданчык, і цяпер можна было бачыць, што ў ім акуратна складзеныя каля тузіна шпрыцоў і некалькі дробных прадметаў.

— Гэта ін'екцыі, якія будуць уведзеныя. Жэрабля вызначыць, хто за якіх пацыентаў нясе адказнасць. Цалкам разумею, што для вас, як, уласна, і для мяне, гэта надзвычай цяжкі крок. Але ў дадзеных умовах мы маем адзінае магчымае выйсце. Усё вырашана, няма ні часу, ні месца для дыскусій. Паўтаруся: усім нам цяжка, але іншага рашэння не можа быць. Спадзяюся на вашае разуменне.

Усе маўчалі, не сказаўшы ані слова. Магчыма, не паспелі ўсвядоміць сказанае, а можа і не збіраліся прарэчыць. Андрэя працягвала нервова калаціць. Ён не мог паверыць, што ўсё так скончыцца. Не мог уявіць, што заўтра не будзе ні доктара Штомпкі, ні Жыля, з якім яны так зблізіліся.

— Пэўна, у Варшаве не бачаць усёй карціны. Вы як аўтарытэтны чалавек здолелі б пераканаць іх змяніць такое радыкальнае рашэнне. Я думаю, вы і самі ведаеце, што мой пацыент — Жыль Арто — ідзе на папраўку і хутка стане цалкам здаровым.

Упэўнены, у астатніх пацыентаў таксама ёсць надзея. Ёсць блізкія, якія іх чакаюць. Немагчыма, каб велізарная праца знікла дарма. Ды і нельга ж проста ўзяць і па-варварску забіць людзей. Мы не на вайне, мы дактары і абавязаныя да канца змагацца за нашых пацыентаў, — дрыготкім голасам, выціскаючы з сябе словы, адважыўся запырэчыць Андрэй.

У маладога чалавека загарэлася надзея, што яго словы прагучалі пераканаўча.

— Я вам кажу, што іншага выйсця няма. Усё было дасканала абдуманам. Вы многіх рэчаў не ведаеце і не разумееце. Калі хочаце ведаць, то я вам растлумачу. Гэтая ўстанова не проста і не столькі клініка, колькі лабараторыя. Сваякі нашых падапечных даўно лічаць іх памерлымі. Іх лячэнне немагчымае, хоць мы і працавалі вельмі старанна, каб высветліць прычыны, развіццё і магчымыя наступствы іх захворванняў.

Мы выявілі аспект больш небяспечны за іх захворванні — вірус страху. Пацыенты, з якімі працавалі выключна мы з доктарам Штомпкам, і пра якіх вам нічога не паведамлялася ў мерах дадатковых засцярог, — спецыялісты, якія раней працавалі ў нашай клініцы. Імі авалодаў татальны страх захворванняў. Каб не заразіцца, яны, вобразна кажучы, спрабавалі стаць ціхімі, незаўважнымі, быццам імкнуліся схавацца ад хваробы. Інстынкт самазахавання набыў паталагічны характар, што прывяло да процілеглага эфекту. Спачатку псіхічнага, потым фізіялагічнага. У выніку развіцця віруса страху некаторыя набылі неверагодна вялікую масу, а іх скура афарбавалася

яркімі ненатуральнымі колерамі. І гэта найменш жудаснае, што з імі магло адбыцца. Цяжка ўявіць, якія формы набывае захворванне на больш вострых стадыях развіцця.

Таму не здзіўляйцеся, што вас пазбавілі некаторай інфармацыі для вашай жа карысці. Тым больш, асабліва гэта падкрэсліваю, дадзеная інфармацыя не можа стаць публічнай. Развіццё падзей у такім кірунку, пэўна, прывядзе да катастрофы. Спадзяюся, цяпер вы разумееце неабходнасць распачаць выкананне раней акрэсленых мераў, якія здольныя прадухіліць патэнцыйную пагрозу.

Зараз, калі ласка, падыходзьце па адным да стала, бярыце два шпрыцы і выцягвайце па дзве паперкі. На іх напісаныя нумары пакояў. Магчыма, адна ці дзве з іх апынуцца пустымі. Валенскі і я па зразумелых прычынах возьмем доктара Штомпку на сябе.

Андрэй не ведаў, як сябе паводзіць. Ён нават не мог уявіць, што яму давядзецца ўласнымі рукамі забіць чалавека. Усё яшчэ мільгала надзея, што нехта будзе прэрэчыць. Але ўсе, нібыта пад гіпнозам, бралі ін'екцыі і ціха выходзілі з залы. У думках праскочыла: «А Тадэвуш...» Поглядам адшукаў яго, але той ужо кіраваўся да стала. Нешта ўнутры тарганулася, калі заўважыў, што ён выцягнуў пакой, дзе знаходзіўся Арто. Настала чарга Андрэя, ён вагаўся, застыўшы на месцы. Базалья Франка і Анджэй Валенскі ўтаропіліся ў яго позіркамі, быццам хацелі спапяліць, але не прамовілі ні слова. У поглядзе чыталася пагарда. Андрэй спадзяваўся дастаць пустыя паперкі і не

Ўдзельнічаць у злачынстве. Але была верагоднасць, што яны ўжо камусьці патрапіліся.

Пераварнуў. На адной быў пазначаны дзявяты, на другой — трынаццаты пакой.

Падчас сходу правая рука злёгка прагнулася, калі Андрэй абапёрся на яе, каб падняцца. У той момант ён не звярнуў асаблівай увагі на гэтае здарэнне. Цяпер у сваім пакоі ён заўважыў, што не можа яе кантраляваць. Не мог ні падняць, ні сціснуць далонь у кулак. Самае дзіўнае, што косткі да самага пляча як быццам зніклі. Здавалася, рука стала гумовай і трохі абвісла. Яе можна было складаць у любы бок, скручваць, расцягваць пальцы. З размаху Андрэй ударыў яе аб спінку ложка. Потым яшчэ і яшчэ, з кожным разам мацней, але болю так і не адчуў.

Яго перастала нервова трэсці. Пра ўсё забыўся, заняўшыся сваёй рукой. Нервовасць змянілася разгубленым хваляваннем. Перш хацеў кінуцца па дапамогу, але адразу ж усвядоміў, што гэта можа быць небяспечна. Таму непрыкметна, як шпіён, пракраўся ў камору і адшукаў тонкі металічны пруток. Андрэй гэтак жа асцярожна падняўся назад у пакой і прывязаў правую руку такім чынам, каб сагнуты металічны каркас надаваў канечнасці натуральную форму. Далонь засунуў у кішэню штаноў. Пасля гэтага можна было не баяцца, што рука будзе хаатычна боўтацца ў розныя бакі падчас хады і зверне на сябе падазроную ўвагу.

Андрэй сам сабе здзівіўся, што ў такім стане здолеў стрымана выдумаць дастаткова мудрагелісты план дзеянняў. Не менш дзіўным было тое, што цяпер ён быў абсалютна спакойны. Ён больш не збіраўся пярэчыць Франка і пераконваць астатніх. Яму было ўсё роўна. Андрэй нават быў гатовы ўвесці ін'екцыю. Магчыма, пагроза, павісла над ім самім, і тое, што павінен здзейсніць праз палову гадзіны, ураўнаважвалі адно адно. Цяпер ён прагнуў аднаго — з'ехаць хутчэй з гэтага месца.

Па звычцы хацеў узяць шпрыц правай рукой, але яна ўжо амаль не слухалася. Паспрабаваў зрабіць высілак і авалодаць ёю, але ўсё было дарэмна. Цяпер Андрэй перастаў адчуваць і плячо, невядомая зараза прабіралася ўсё вышэй. Нарастала злосць, напружанне. Трывога пераходзіла ў паніку. Эмоцыі перапляталіся ў жудаснае павуцінне, якое не дазваляла думаць спакойна. Некалькі хвілін пастаяў, спрабуючы хоць трохі супакоіцца, але гэта ў яго не атрымалася. Таму, кінуўшы ўсе спробы, паклаў шпрыцы адзін за адным у левую кішэню (добра, што ў медыцынскіх халатах яны даволі шырокія) і выйшаў, не замыкаючы дзверы.

Была ноч. Святло з-за перасцярогі вырашылі не ўключыць. Таму давялося ісці навобмацак, абапіраючыся анямелай рукой аб сцены. Не чулася ні гуку. Хоць астатнія, хутчэй за ўсё, гэтаксама ж як і ён неў-

забаве ціха разыдуцца па прызначаных пакоях. Што адчувалі цяпер яны? Магчыма, былі ў падобным стане, а магчыма, для некаторых з іх гэта было ўжо не ўпершыню. Андрэй падняўся па бакавой лесвіцы, прыступкі якой менш за ўсё рыпелі, на трэці паверх, і прайшоў да канца калідора. Прызначаны яму пакой знаходзіўся злева. З кожным крокам сэрца калацілася ўсё мацней. Ужо ля самых дзвярэй ягонае біццё адчувалася ва ўсім целе.

Ніхто ў пакоі не мог прагнуцца, бо кожнаму пацыенту клінікі далі моцнае снатворнае. Але ён адчыніў дзверы як мага асцярожней ды пракраўся ўсярэдзіну. З акна на чалавека, які спаў, падала цьмянае святло вулічнага ліхтара. Гэта быў адзін з тых маладых медыкаў, пра якіх распавядаў Франка. Усё ягонае тулава мела злётны колер і свяцілася, як цыферблат гадзінніка з люмінесцэнтнай фарбай. Ён важыў кілаграмаў трыста. Жалезны ложка ледзь трымаўся пад вагой цела маладога чалавека. Для яго ён быў такі маленькі, што рукі і ногі звісалі ў розныя бакі, амаль крапаючыся падлогі. Пры такім асвятленні відовішча было асабліва вусцішным.

Заціснуўшы карабок з запалкамі ў зубах, шоргнуў левай рукой ды запаліў невялікую свечку, што стаяла побач на століку. Як ні дзіўна, але цяпер рукі (дакладней, рука) не дрыжалі, сэрца перастала шалёна калаціцца, адчуваўся поўны спакой. Добра гэта ці дрэнна, Андрэй не ведаў. Асцярожна дастаў шпрыц. Вырашыў усё зрабіць як мага хутчэй, ні аб чым не задумваючыся. Аднак з першага разу трапіць у вену

не змог, не атрымалася гэта і ў наступны раз. Праблема была не столькі ў дрэнным асвятленні, колькі ў нязграбнасці левай рукі. Ён звывыкся ўсё рабіць правай, але цяпер яна зусім не слухалася. Да таго ж рука маладога хлопца была настолькі тоўстай, што знайсці ў яго вену было надзвычай складана, бадай немагчыма.

Твар спячага выказваў ці то смяротную стомленасць ад усяго, што прыйшлося тут вытрываць, ці, хутчэй, стан, блізкі да поўнай абыякавасці. У думках Андрэя прамільгнула, як таўстун раптам прачынаецца і, спрабуючы яшчэ змагацца за сваё жыццё, сколатай шпрыцам рукой хапае за горла свайго ката. Калі яшчэ трохі памарудзіць, то цярпенне магло падвесці, а нядаўна дасягнуты спакой знікнець. Варта было перадыхнуць, на хвілінку прысесці ды сабрацца. Але ў пакоі не было іншай мэблі, акрамя маленькага століка і ложка, на якім спаў малады чалавек. Сканцэнтраваўшыся, Андрэй зноў увёў іголку. Гэтым разам паспяхова. Ін'екцыя мусіла падзейнічаць праз дзесяць хвілін.

Не марнуючы часу, Андрэй накіраваўся ў пакой нумар дзевяць. Гэта была палата Мілаша Любіча. Яго скура так пацямнела, што румынскага нацыяналіста лёгка было прыняць за афрыканца. Гэтым разам праблем з левай рукой не ўзнікла, але тое, што адбывалася з правай рукой, цяпер перакінулася далей на частку тулава. Левая частка цела трымалася роўна, моцна, а правая правісла так, што ён быў падобны да гарбуна. Паспрабаваў прыслухацца да

сябе, але нічога не адчуў. Было пуста, ніякіх эмоцый, ніякіх думак. Што рабіць цяпер? Чакаць да раніцы новых інструкцый або шукаць Базалья Франка? Магчыма, трэба было бегчы, пакуль яму самому не ўвялі ін'екцыю. Трэба было выбірацца адсюль, пакуль ён яшчэ здольны хадзіць...

Апавяданні

Сон? Рэальнасці?

«Пачуцці і настроі прыходзяць і сыходзяць самохаць, і звычайна знаходзяцца па-за межамі зоны гаспадарання ці ўплыву нашай волі. Здаецца, яны жывуць сваім жыццём і ў сваіх усячасных метамарфозах не звяртаюць на нас увагі. Мы не валодаем, не валодаем імі, як гэта можна сказаць пра нашыя веды; альбо, калі штосьці і валодае намі, дык гэта яны. Менавіта таму нам варта казаць, што мы ёсць нашыя пачуцці і настроі, а не што мы валодаем імі; таму што ёсць нейкая шчырасць і непасрэднасць — шчырасць быць тым, што ты адчуваеш, — у дачыненнях паміж намі пачуцці і настроі, што зусім адсутнічае ў сітуацыі ведаў, якімі мы валодаем».

Фрэнк Анкерсміт

«Узвышаны гістарычны досвед»

(2007)

Пампезныя інтэр'еры, дарагія дываны, шыкоўныя жырандолі. Яркае святло з усіх бакоў. Людзі, апранутыя ў найлепшыя касцюмы. Прадчуванне. Уваходжу ў залу. Амаль усе сядзяць на сваіх месцах. Толькі зрэдку яшчэ падыходзяць тыя, хто спазніўся. Я таксама сядою і разам з іншымі чакаю пачатку. Становіцца цёмна. Мне нічога не бачна. Сцэну раптоўна пачынаюць асвятляць ліхтары. Гучна грае марш. З'яўляецца першы актор.

Крыху пазней выходзяць новыя акторы. Тое, што адбываецца, не выклікае ў мяне цікавасці. Часам ро-

біцца агідна. З кожнай хвілінай я ўсё больш і больш стамляюся. Хочацца спаць. Спрабую стрымацца і не заснуць.

Я здрыгануўся ад нейкага выбуху. На сцэне абсалютна новая дзея. Напэўна, я задрамаў на хвілін пятнаццаць-дваццаць. Каб не заснуць зноў, ціха падымаюся і іду да выхаду. На мяне ніхто не звяртае ўвагі, усе занятыя відовішчам. Але мне ўсё роўна сорамна. Імкнуся хутчэй дайсці да дзвярэй, ды яны падаюцца вельмі далёкімі.

Нарэшце выходжу. Але трапляю не туды. Перада мной вялікі круглы пакой. У ім на дзіва шмат дзвярэй. Аднолькавыя чырвоныя дзверы ў белым пакоі. Можа, вярнуцца? Не!

Дзвярэй шмат. Спрабую пералічыць, але нічога не атрымліваецца. Такое адчуванне, што іх тут безліч. У якія мне ўвайсці? Разважаць рацыянальна бессэнсоўна, яны ўсе аднолькавыя. Падыходжу да адных. Не, не ў гэтыя! Да наступных. І не ў гэтыя! Хаджу ад адных дзвярэй да другіх ужо хвілін... Не ведаю. Тут немагчыма сачыць за часам. Становіцца страшна.

Урэшце прымушаю сябе падысці да адных з дзвярэй. Падыходжу. Прымушаю сябе ўвайсці. Але не магу. Страх мацней за волю. Прымушаю. Прымушаю. Прымушаю. Але яшчэ больш боязна заставацца тут.

Заплюшчваю вочы, штурхаю дзверы і ўваходжу...

Высвятляецца, што я апынуўся на вуліцы. Дзіўна. Перада мной стаіць мая сястра. А можа, проста знаёмая. Не магу разабраць. Ды як яна тут апынулася? Побач з ёй вазок. Там дзіця. Яна штосьці мне

захоплена распавядае, але я не чую што. Гляджу на вазок. Яна адпускае яго і працягвае, жэстыкулюючы, штосьці мне заклапочана гаварыць.

Мы стаім на горцы. Хачу папярэдзіць субяседніцу, але позна. Вазок пачынае скатвацца. Сэрца шалёна б'ецца. Бягу за ім, каб спыніць. Бягу, але не паспяваю. Ён перакуліўся.

Падбягаю. Дзіцёнку ў вазку дзесьці пяць гадоў. Ён спакойна глядзіць на мяне. На ім чорныя акуляры. Я разумею, што ён сляпы. Адчуваю, што гэта я вінаваты. Кідаюся абдымаць яго. Ён стаіць спакойна, а я пачынаю плакаць. Плачу гучна і не магу спыніцца. Слёзы залілі вочы. Нічога не бачу. Усё расплываецца. Выціраю слёзы і заўважаю, што я зноў у тым пакоі, дзе шмат дзвярэй.

Так не бывае. Мусіць, гэта проста сон. Не. Усё вельмі рэальна. Да сну не падобна. Што рабіць? Адчуваю трывогу. Увайсці ў наступныя дзверы? Не! А калі гэта не сон? А можа, гэта проста ілюзія. Можа, галюцынацыі. І што, калі я нікуды не выходжу? Можа, я застаюся на тым жа месцы. У любым выпадку трэба нешта рабіць. Падымаюся з калень. Уваходжу ў наступныя дзверы...

Я з сябрам у нейкім вялікім музеі, падобным да Луўра. За вокнамі вечар. У музеі акрамя нас нікога няма. У кутках свецяцца лямпачкі. Карціны прыгнятаюць сваімі памерамі.

Пачынаем бегчы навывперадкі. Потым бяжым поплеч. З адной залы ў другую і гучна грукаем па падлозе ботамі. Сябра пачынае адставаць. Быццам наў-

мысна. Хапаю яго за руку. Цягну, як малога. Але гэта не вельмі дапамагае. Ён павісае на маёй руцэ якарам.

Гадзіннік паказвае палову трэцяй ночы. Становіцца то цёпла, то холадна, то светла, то цёмна. Адчуваю ў роце прысмак рыбы. Гэта вельмі здзіўляе. Я не люблю рыбу. Рука сябра выслізгвае. Яна робіцца халоднай, мокрай, слізкай, як жывая рыбіна.

За намі ўжо бяжыць ахоўнік. Уцякаючы, азіраюся на сябра і ўскрыкваю ад нечаканасці. Замест яго — старая бабуля з гнілымі зубамі. Яна глядзіць на мяне і смяецца. У мяне ж па цэле пайшлі дрыжыкі. Не ведаю, чаму, але я не адпускаю старую і працягваю бегчы.

Ахоўнік усё бліжэй. Нарэшце адпускаю руку бабулі. Працягваю бегчы, ды толькі застаюся на тым самым месцы. Такое адчуванне, што я бягу ў вадзе, якая запавольвае ўсе мае рухі.

Ахоўнік амаль побач. Мяне ахаліў жах. Раптоўны ўдар па назе. Адчуваю нясцерпны боль. Валюся на падлогу. Гляджу перад сабой. Мой сябар стаіць у форме ахоўніка з нейкай жалезкай у руцэ. Чую смех. Кідаю погляд убок. Мона Ліза ператварылася ў старую. Гэта ўсё ж такі Луўр. Гучны вусцішны смех.

Ахоўнік таксама смяецца. Я падымаюся. Бягу да бліжэйшых дзвярэй. Ахоўнік кідаецца за мной. Зноў б'е мяне жалезкай, але ўжо па спіне. Паспяваю да бегчы да дзвярэй і зачыніць іх за сабою. Намагаюся зноў бегчы, але бачу, што я ў круглым пакоі, дзе шмат дзвярэй.

Больш нічога не баліць: ні нага, ні спіна. Адчуваю ўсю небяспеку гэтых дзвярэй. Але, з другога боку,

калі я знаходжуся тут, то апынаюся ў бяспецы. Як жа дзейнічаюць гэтыя дзверы? Можа, за імі існуе нейкая пагроза, і галоўнае вярнуцца ў гэты пакой. А што, калі не паспею? Ці хтосьці разам са мной забяжыць сюды?

Знаходжуся ў гэтым белым пакоі даволі доўга. Але нічога не мяняецца. Выйсце можна шукаць за аднымі з дзвярэй. Але за якімі? А можа, гэта нешта накшталт лабірынта? Буду перабіраць дзверы па чарзе. Галоўнае — вярнуцца ў гэты пакой і паспець зачыніць іх за сабой.

Зноў адчыняю дзверы. Перада мной былы аднакласнік, ён сядзіць за рулём. Аказалася, што я адчыніў дзверцы машыны. Аднакласнік запрашае мяне прысесці. Ён заводзіць машыну. Выезджаем на праспект. На вуліцы яшчэ светла, але нікога няма.

Мы ўспамінаем школьныя гады. Аднакласнік дастае вермут і прапаноўвае мне выпіць. Спачатку адмаўляюся і спрабую адгаварыць яго. Але ён запэўнівае мяне, што нічога не здарыцца, тым больш што на вуліцы акрамя нас нікога няма. Я пагаджаюся.

Мы выпілі вялікую бутэльку. Ён спыняецца і дастае касяк. На гэты раз я не адмаўляюся. Не ведаю дакладна, што гэта, але ідзе вельмі добра. Пачынаю смяяцца. Ён таксама. Мы смяемся і не можам спыніцца. Спрабуем супакоіцца, але ад гэтага робіцца яшчэ больш смешна. Гаворым адно аднаму нейкую лухту і смяемся. Праз некаторы час нас адпускае.

Ён дастае яшчэ бутэльку. Мы едзем з вуліцы на вуліцу: п'ём, палім, смяемся, размаўляем. Спаць зусім

не хочацца. Машына разганяецца да ста пяцідзесяці. Смех, весялосць перабіваюцца страхам ды хваляваннем. Узнікае дзіўнае пачуццё. Зноў выехалі на праспект.

За сто метраў наперадзе хтосьці стаіць. Мы пачынаем тармазіць. Гэта дзяўчына шаснаццаці-сямнаццаці гадоў. Мы прапаноўваем ёй сесці. Былы аднакласнік прапаноўвае выпіць. Яна адмаўляецца. Тады мы разганяемся, каб напалохаць яе. Скідваем хуткасць да сямідзесяці і наноў прапаноўваем. Яна зноў адмаўляецца.

Машына набірае хуткасць. Дзяўчына пачынае крычаць ад страху. Яна згаджаецца крыху прыгубіць, але мы прымушаем яе дапіць усё, што засталася. Яна дапівае. Працягваем ехаць. Дзяўчына маўчыць.

Аднакласнік таксама нічога не кажа, толькі пазірае час ад часу на мяне. Я разумею. Заязджаем у нейкі двор. Там таксама нікога няма. Амаль ноч. Цёмна. Я пералажу на задняе сядзенне да дзяўчыны. Пачынаю лезці да яе цалавацца. Яна абараняецца. Спрабуе выйсці, але дзверы зачыненыя. Сунуся да яе бліжэй, цалую. Яна б'е мяне ў сківіцу.

Ад злосці б'ю яе ў адказ, потым пачынаю сціскаць горла. Калі ёй становіцца зусім цяжка дыхаць, кажу: «Сціхні, а то прыдушу», і адпускаю. Адною рукой трымаю яе, другую запуская пад спадніцу. Яна больш не супраціўляецца. Па вачах павольна пачынаюць бегчы слёзы. Здымаю яе бялізну. Расшпільваю свае штаны. Яна пачынае плакаць мацней, але нічога не гаворыць. Уваходжу ў яе. Яна пачынае стагнаць. Крычыць. Мацней і мацней. У яе больш няма сіл крычаць. Стогне праз слёзы.

Пералажу наперад. Бяру ў яго бутэльку і працягваю піць. Ён пералазіць на маё месца. Яна ляжыць і не рухаецца, толькі плача. Ён ставіць яе на калені (толькі зараз заўважаю, што машына на дзіва вялікая). Бачу яе ў люстэрка. Яе сцёгны зусім маленькія. Ён здымае штаны і падлазіць да яе ззаду. Яна зноў пачынае стагнаць.

Ён пералазіць наперад, заводзіць машыну, і мы зноў выязджаем на праспект. Спыняемся. Дзверы машыны аўтаматычна адчыняюцца. Дзяўчына выходзіць. Машына зноў разганяецца.

Знаходжуся ў нейкім памяшканні. Насупраць мяне мужчына. Побач з ім яшчэ адзін, у міліцэйскай форме. Я расказваю пра тое, што зрабіў. Мужчына, які насупраць, задае пытанні і запісвае. Я скончыў. Ён кажа, што гэта была мая сястра. Дзіўна, але ў мяне гэта не выклікае аніякіх эмоцый.

Мужчына ў міліцэйскай форме выводзіць мяне ў іншае памяшканне. Падыходзіць яшчэ адзін. Мы ідзем разам. Яны прыводзяць мяне да нейкай клеткі. Гэта, напэўна, камера. Там шмат людзей, але не бачу там свайго былога аднакласніка.

Міліцыянты сыходзяць. Усе, хто сядзіць у камеры, глядзяць толькі на мяне. Мне здаецца, што яны ўсё ведаюць. Але адкуль, можа, штосьці пачулі? Яны павольна падымаюцца і падыходзяць бліжэй. Пачынаю крычаць з усіх сіл. Яны па чарзе б'юць мяне. У мяне пацякла кроў. Крычу.

Прыбег міліцыянт і вывеў мяне з камеры. Ён кудысьці мяне вядзе. Напэўна, у медпункт. Мы ідзем

па калідоры. Спераду злева дзверы, а над імі надпіс: «Выйсце». З усіх сіл б'ю міліцыянта. Бягу да дзвярэй.

Я зноў у белым пакоі, дзе шмат дзвярэй. Ужо не чакаючы, уваходжу ў наступныя.

Вялікі катэдж. Шмат людзей. Святкуецца нейкае вяселле. Тут мноства знаёмых. За сталом сядзіць нявеста. Гэта мая прыяцелька. Частка людзей сядзіць за сталом. Хтосьці проста ходзіць, размаўляе.

Усе пачынаюць набліжацца да стала. Высвятляецца, што я жаніх. Стаю разгублены. Не ведаю, што рабіць. Мяне ўсе клічуць да стала. Сядаю побач з нявестай. Побач сядзяць яе бацькі, але нідзе няма маіх.

Хтосьці гаворыць. Я не слухаю. Нявеста вельмі радасная, але не звяртае на мяне ўвагі. Ведаю, што яна мяне кахае. Але я не хачу з ёй жаніцца. Я яе не кахаю. Усе чакаюць, што я з ёй ажанюся.

Трэба нешта рабіць. Не хачу пражыць з ёй усё жыццё. Яна добры чалавек, але я яе не кахаю. Усё як у дрэнным анекдоце. Не магу зразумець, як так атрымалася. Калі цяпер, у апошнюю хвіліну, адмовіцца, ніхто мяне не зразумее. Можна збегчы. Але тут мае знаёмыя. Як я потым буду глядзець ім у вочы.

Усе чакаюць, што я пацалую нявесту. Цалую. Не хачу нікога расчароўваць. У галаве адна за адной мяняюцца думкі. Іх няшмат, але яны мільгаюць. У мяне паніка. Трэба нешта рабіць, пакуль не позна. Дзякуй богу, што тут няма маіх бацькоў.

Усе зноў пачалі размаўляць між сабою. Падымаюся і незаўважна выходжу ў іншы пакой. Я вырашыў збегчы. Уяўляю, як нявеста будзе плакаць. Сёй-

той будзе на мяне злавацца. Кагосьці я расчарую. Выхожду.

За гэтымі дзвярыма ўсё было не так жахліва, як за папярэднімі, але толькі цяпер разумею, што нідзе нічога добрага яшчэ не адбылося. Калі ж усё гэта скончыцца? Што мне зрабіць, каб усё гэта скончылася? Вечна доўжыцца так не можа, таму лепш хутчэй прайсці ўсе дзверы. Уваходжу ў наступныя.

Цёмна. Злева, за некалькі крокаў ад мяне, уключылася святло. Там стаіць стол, а за ім сядзіць чалавек. Святло падае толькі на стол і чалавека. Незразумела адкуль. Навокал цёмна. Невядома, дзе я знаходжуся: у пакоі, на вуліцы...

Падыходжу да чалавека. Ён глядзіць на мяне і ўсміхаецца. Гэты чалавек выглядае як я, але гадоў на дваццаць старэйшы.

— Сядай.

Я працягваю стаяць.

— Сядай, не хвалойся. Я — гэта ты. Ты ж сабе нічога не зробіш?

Сядаю на стул. Ён чорны.

— Як гэта можа быць? Я што, размаўляю з самім сабою?

— «Як гэта можа быць?» Ты так пытаешся, быццам усё тое, што адбылося з табой дагэтуль, можа і сапраўды быць.

— А што са мной адбылося? Гэта ўсё сон, галюцынацыі, ілюзія? Што гэта? Усё ж так нерэальна.

— Нерэальна? А што такое рэальнасць?

— Рэальна тое, што было ў тэатры і перад гэтым.

А тое, што адбылося потым — нерэальна. Той белы пакой, дзверы — гэта нерэальна. Кожныя дзверы як нейкі сон. І вы нерэальны.

— Адкуль ты ведаеш, што рэальнасць гэта менавіта тое, што было ў тэатры і перад ім?

— Так было ўсё жыццё.

— А што, калі ўсё тваё жыццё — сон або ілюзія? Што, калі рэальнасць за аднымі з дзвярэй? Падумай...

— Можа быць, я сам ствараю сваю рэальнасць, і тое, што для мяне рэальнасць, для іншага сон.

— Ты не думаў, што можаш быць галюцынацыяй бога? Думкі, якія ты лічыш сваімі, насамрэч думкі бога. Можа быць, бог — вар'ят. Твае думкі і думкі іншых людзей ёсць думкамі ў галаве бога. А тваё жыццё — усяго толькі сцэнка ў яго галаве. Можа стацца і так, што ты сам бог, а ўся гэтая рэальнасць існуе толькі ў тваёй галаве.

— Але як я магу ведаць дакладна?

— Ніхто не можа дакладна гэтага ведаць. Ніхто, а ты можаш.

Ён дастае з-пад стала пісталет і кладзе перада мной.

— Хочаш ведаць, ці рэальна ўсё гэта? Тады стрэль сабе ў галаву. Што можа быць больш рэальным за смерць? Калі памрэш, значыць, гэта была рэальнасць. Але табе будзе ўжо ўсё роўна. А калі не памрэш, значыць, гэта сон. І ты можаш узяць гэты пісталет з сабой у іншыя дзверы... Давай!

Падымаю са стала пісталет, падношу сабе да галавы. Трымаю. Раптоўна пераводжу на яго і страляю.

Стала цёмна. Замест стрэлу чуюцца апладысменты
(нібыта ўсе пляскаюць мне). Павольна ўключаецца
святло. Перада мной сцена. Вакол пляскаюць у да-
лоні людзі. Я ў тэатры...

Знаёмы незнаёмец

Ад яе вачэй не хацелася адрывацца. Позірк быў такі лагодны, нібы матчын, але ў ім бачылася і нейкая дзёрзкасць. Акрамя таго, я адчуваў яшчэ і сілу, якая мяне палохала.

Было зімна. Мне хацелася паказаць сваю клапацілівасць, і я абняў яе яшчэ мацней. «Гэты момант асабліва рамантычны, як у галівудскіх стужках пра каханне», — прамільгнула ў галаве. Здаецца, мы не размаўляем ужо больш як паўгадзіны. Не таму, што не было пра што гаварыць, а таму, што словы толькі б заміналі. Нам было добра разам. Мы проста сядзелі і назіралі за начным Мінскам з высокага даху. Словы тут непатрэбныя. Мы былі адным цэлым.

Яна выклікала ў мяне асаблівыя пачуцці. Мяне вабіла не толькі яе прыгажосць, але і нешта большае. Дзяўчаты, з якімі я сустракаўся раней, таксама былі даволі пекныя, але акрамя знешнасці яны мала чым адрозніваліся. Я гуляў з імі, хадзіў у клубы, кіно, тусіў, але нічога асаблівага да іх не адчуваў. Падобныя стасункі заўважаў і ў больш сталых.

Мае бацькі, іх знаёмыя, бацькі маіх прыцеляў — было такое адчуванне, нібыта яны ўсе пабраліся не таму, што мелі асаблівыя пачуцці адно да аднаго, а каб не застацца на ўсё жыццё адзінокімі. Яны быццам узялі лепшае, што трапілася ім пад руку. Бо не хацелі быць адзінокімі, дый увогуле многія так жы-

вудь. Таму я не верыў, што каханне, пра якое пішуць у кнігах ды паказваюць у фільмах, існуе.

Пачуцці, якія апанавалі мяне, былі зусім новымі. Магчыма, не ў кожнага з’яўляецца шанец адчуць такое. Гэта больш чым радасць ці бесклапотнасць. Гэта больш, чым пачуццё сяброўства альбо каханне. Так, было ўсё гэта: і радасць, і бесклапотнасць, і пачуццё сяброўства, і каханне, і пяшчота, ды яшчэ штосьці... Іншыя людзі, рэчы, справы не мелі аніякага значэння. Дакладней, іх проста для нас не існавала. Былі толькі мы. Час нібыта спыніўся. Не існавала заўтра, было толькі цяпер.

«I kissed a girl, I like it...» — раптоўна пачала лямантаваць Кэці Пэры. Нібы каменем разбілі шыбы. Я аж здрыгануўся. Гэта зазваніў яе мабільнік. Усё раптоўна знікла. Гэты званок апусціў нас з нябёсаў на зямлю. Я пачуў з трубка голас сяброўкі, з якой яна разам жыла: «Ну што, ты будзеш сёння дома?» І ўсё, што існавала, зноў з’явілася. Успомнілася, што ўжо палова першай ночы, і мяне не пусцяць у інтэрнат. Успомнілася, што заўтра панядзелак, і мне трэба на пары. Пачуцці заставаліся, але ўжо не такія. Яны ўзмацніліся, калі яна скончыла размову і паглядзела на мяне. Позірк быў такім жа лагодным, але да яго дадалося нейкае чаканне. У яе вачах чыталася: «Было цудоўна, але ўжо трэба ісці».

Я пацалаваў яе і сказаў: «Ну што, ужо трэба ісці? Пайшлі правяду. Усё роўна ў інтэрнат мяне ўжо не пусцяць».

«Пайшлі. Пераначуеш у нас», — сказала яна. Маё

чаканне спраўджвалася. Я крычаў пра сябе: «Ура!», бо меў магчымасць пабыць з ёй яшчэ.

Праз паўгадзіны мы былі на месцы. Яна заварыла гарбату. Мы яшчэ доўга сядзелі на кухні і размаўлялі. Здавалася, што з кожнай хвілінай становімся бліжэй адно аднаму. Узнікла адчуванне, што мы знаёмыя не менш як дзесяць гадоў.

Я лёг на яе ложак, а яна — разам з сяброўкай. Доўгі час не мог заснуць. Пачуцці не давалі спакою. Я пракручваў у памяці апошнія пяць гадзін, якія мы правялі разам. Усё ўнутры мяне бурапеніла. Хацелася скакаць, каб даць выйсце тым пачуццям, якія набраліся. Урэшце, каб заснуць, вырашыў ні пра што не думаць. І гэта было амаль немагчыма...

І вось настала раніца панядзелка. Дзень абяцаў быць цёплым. У мяне быў натхнёны настрой. Я спусціўся ў метро. Нават тут усё было светлым. Я глядзеў перад сабой, азіраўся. Людзі ішлі адзін за адным, напывалі вялікай колькасцю. Прыязджаў цягнік і, як карцом ваду, забіраў пасажыраў. На іх месца напывалі новыя.

Людзі спяшаліся і не ведалі, што са мной учора адбылося. Як бы мне хацелася, каб яны даведаліся. Як бы мне хацелася ўсім крыкнуць пра сваё шчасце, альбо сказаць кожнаму паасобку. Калі б яны даведаліся, то пазайздросцілі б, бо ў іх жа такога не было. Адны напэўна б сказалі: «Ого, як яму пашанцавала»,

а другія б адказалі: «Я б хацеў апынуцца на яго месцы». Я адчуваў сябе асаблівым, выключным. Адчуваў незвычайную сілу і бадзёрасць.

Нішто мяне не абцяжарвала. Не хацелася нікуды спяшацца. Я прысеў на лаўку. У галаве не было думак, толькі назіраў за тым, што адбывалася вакол: за ўсё новымі людзьмі, цягнікамі, разглядаў станцыю. Назіраў, разглядаў, уяўляў, і гэта мяне радавала.

Я адчуваў нейкую цеплыню да ўсяго свету, да людзей. Нават пахмурныя і засяроджаныя людзі здаваліся мілымі і блізкімі. Але гэтая цеплыня мела дамешак пагарды. Бо адчуваў сябе вышэй за іншых, нібыта я ведаў штосьці, чаго пазбаўленыя іншыя. Я нібыта ведаў ісціну. Мне карцела падысці да тых, каго бачыў, і абняць іх. Але я разумеў, што гэта выглядала б дзіўна, мяне маглі палічыць вар'ятам. Таму я шчыра чакаў выпадку, каб некаму дапамагчы.

Тут у метро было шмат розных людзей, і кожны з іх прыцягваў маю ўвагу. Тут былі беларусы, афрыканцы, кітайцы, дзеці, старыя людзі, мужчыны і жанчыны, готы і скінхэды. Метро — гэта вялікі музей грамадства, дзе можна ўбачыць самыя цікавыя і дзіўныя экспанаты. Можна сядзець тут дзесяць хвілін, гадзіну, тры гадзіны, а экспанаты будуць увесь час мяняцца.

Вось дзяўчына, апранутая і размаляваная, нібы кіношная ўладарка сэксу на начных вуліцах Бронкса. Вось нейкі дзед у вопратцы, якая нагадвае вопратку беларускіх сялян пачатку дваццатага стагоддзя з падручнікаў па гісторыі. А вось хлопец у жоўтых штанах, зялёных красоўках, чырвоным швэдры і з вяліз-

нымі слухаўкамі на шыі. Хацелася сядзець тут цэлы дзень і ні пра што не думаць. Толькі назіраць.

Я сядзеў тут, але быў нібыта звонку. Усё было не так узаемазвязана, як калі ты знаходзішся ўсярэдзіне. Не. Людзі, прадметы, гукі, пахі — усё гэта не злівалася ў адно, а існавала неяк паасобку. Але гэта зусім не перашкаджала, а наадварот, дазваляла мне бачыць нават дробязі. Было ўражанне, што я сяджу ў нейкім утульным месцы, па чарзе бяру розныя рэчы, кручу, разглядаю іх, мацаю, вывучаю.

Маленькая машынка. Мэрсэдэс. Ён чорны. У машынкi няма левага задняга кола, а правае пярэдняе пагрызенае. На дзвярах тры драпіны. Гэтую машынку трымае маленькі хлопчык. На ягонай кашулі пляма ад вішнёвага варэння. На шорціках, на правай назе, невялікая, памерам з семку, дзірка.

Цікава. Сапраўды цікава, кім ён будзе, калі вырасце? Цікава, з кім ён будзе сябраваць у школе? Які будзе ў яго характар? Цікава, дзе ён будзе вучыцца? Што будзе пасля? Колькі ў яго будзе дзяцей? Цікава. Цікава і тое, як і дзе ён пармрэ, і ці будзе ён задаволены сваім жыццём, альбо хацеў бы яго пражыць па-іншаму? Цікава. Можа быць, ён стане вялікім рэжысёрам ці палітыкам, а можа, проста сап'ецца. У гэтага дзіцёнка будзе сваё, ні да чыйго не падобнае жыццё. Свая гісторыя.

У кожнага з гэтых людзей свае гісторыі, звычкі, знаёмыя. У кожнага здараліся нейкія прыгоды, радасці, няўдачы. Як бы я хацеў зірнуць на чалавека і зведаць яго гісторыю. Можа быць нават, аднойчы

я мог бы сказаць: «Ён стаў прэзідэнтам? Ух ты. Я памятаю яго яшчэ дзіцёнкам, калі ён у кашулі з плямай і ў шорціках з дзіркай бегаў у метро».

Я бачу гэтых людзей, назіраю за імі з кутка. Толькі яны мяне не заўважаюць і не бачаць адно аднаго. Кожны кудысьці спяшаецца, заняты толькі самім сабой, сваімі клопатамі, а я назіраю за імі. У гэтым мая сіла, перавага. Я назіраю з кутка, які яны ж самі і стварылі.

Пэўна, я ўсё ж не змагу зазірнуць у гісторыю кожнага. Але паспрабую, хаця б крыху, зазірнуць у гісторыю аднаго. Мяне так натхнілі ўласныя разважанні, што я вырашыў правесці ўвесь сённяшні дзень у такім зазіранні ў гісторыю каго-небудзь з гэтых людзей. Паглядзець, дзе ён сёння будзе, з кім сустрэнецца. Якім будзе рытм яго дня.

Нечакана мне хтосьці наступіў на нагу. Я падняў галаву і ўбачыў высокага хлопца з заплечнікам. Той спяшаўся на цягнік. Паспеў. Там было шмат людзей, якія зашчаміліся ды былі як агуркі ў слоіку. Ён паспрабаваў хоць як-небудзь уціснуцца. Але ў цягніку ўжо не было месца. Хлопец быў вымушаны застацца і чакаць наступнага цягніка. Было відаць, што яму такі расклад не вельмі падабаецца. Пытанне, за кім сёння назіраць, канчаткова вырашылася.

У такім тлуме хлопца можна было лёгка згубіць. Таму вырашыў трымацца да яго як мага бліжэй. Я праціснуўся скрозь натоўп пасажыраў, якія, як і юнак, чакалі наступнага электрацягніка. Стаў за ягонай спінай. Прыбыў цягнік, з дзвярэй ледзь вышчамілася чалавек шэсць. Усе, хто стаяў на плат-

форме, рушылі ў вагон. Хлопец быў даволі спрытны, ён хутка заняў больш-менш зручнае месца. Мне ж давалося прыкласці намаганні, каб уціснуцца. Мяне ад юнака аддзяляў адзін чалавек, але, нягледзячы на гэта, я ўсё ж мог чуць музыку, якая гучала з навушнікаў хлопца. Ён слухаў Rammstein. Вось і зроблены першы крок у межы ягонага жыцця.

Зыходзячы з таго, што хлопец слухае, я пачаў выбудоўваць яго партрэт: характар, што ён любіць, кола яго сяброў... Але памыліўся. Наступная песня, якая загучала з яго слухавак, выконвалася Энрыке Іглесіа-сам. Такі паварот збіў мяне з панталыку. Я вырашыў крыху пачакаць, перш чым самаўпэўнена маляваць ягоны партрэт. Потым гучалі Queen, 50 cent, Prodigy і некалькі новых папсовых песень.

Пэўна, ён з тых маладзёнаў, якія слепа кідаюцца на тое, што папулярна, што часцей за ўсё мільгаціць па тэлевізары. З тых, пра каго можна сказаць «заўсёды ў тэме».

Пасля станцыі «Кастрычніцкая» хлопец пачаў сунуцца бліжэй да выхаду і апынуўся злева ад мяне. Ён выйшаў на станцыі «Плошча Леніна» і ўжо праз сем хвілін уваходзіў у будынак універсітэта. Нягледзячы на тое, што мяне цяжка было вылучыць з натоўпу студэнтаў, я наўмысна ішоў за некалькі крокаў ад юнака. Па дарозе ён вітаўся то з адным, то з другім, жартаваў з дзяўчатамі. Можна было падумаць, што гэта нейкая «зорка» крочыць па калідорах тэле-студыі. Хлопец падняўся на трэці паверх, зайшоў у аўдыторыю.

Пара яшчэ не пачалася. Таму чуліся размовы, крыкі, жарты. Я пачакаў тры хвіліны і таксама ўвайшоў. Мне пашанцавала: аўдыторыя была вялікая, тут сядзела каля двухсот чалавек. Пэўна, што не ўсе знаёмыя між сабой, таму з'яўленне новага чалавека ніхто не заўважыў. Вачыма я хуценька адшукаў роке-ра-рэпера, сеў за ім.

Хлопец размясціўся ў вясёлай кампаніі сярод трох маладзёнаў і дзвюх дзяўчат. Праз некалькі хвілін ён падняўся з месца і пайшоў насустрач пекнай дзяўчыне, якая толькі што з'явілася ў аўдыторыі. Гэта была ягоная дзяўчына. Дзіўна, але яе твар падаўся мне вельмі знаёмым. Яны пацалаваліся, і хлопец пачаў нешта распавядаць, абдымаючы яе і час ад часу цалуючы. Потым яны разам вярнуліся да кампаніі.

Было зразумела, што хлопцы і дзяўчаты даўно знаёмыя. Жарты, якія пакрыўдзілі б чужога чалавека, у гэтай кампаніі ўспрымаліся даволі лёгка. У асноўным жартаваў хлопец, за якім я назіраў, і пра сябе пачаў называць яго веселуном, астатнія ж смяліся і толькі часам дадавалі пару слоў. Ён пажартаваў зноў, але ў гэты момант зайшоў выкладчык, і ягоны досціп застаўся не ацэнены.

Першыя пятнаццаць хвілін лекцыі хлопец размаўляў з суседам злева, потым павярнуўся да сваёй дзяўчыны і пачаў штосьці шаптаць ёй на вуха. Часам яна адводзіла галаву і какетліва пазірала на яго. Яшчэ праз дзесяць хвілін юнак начапіў слухаўкі, паклаў галаву на парту і адпачываў ад цяжкіх намаганняў у барацьбе за веды.

Гэты весялун быў звычайным лайдаком і нічога цікавага ў ягонай гісторыі не бачылася. Нікчэмнасць. Я пачаў на яго злавацца і ледзь не адмовіўся ад намеру сачыць за ім увесь дзень, каб зазірнуць у гісторыю яго жыцця. Але раптам незаўважна для сябе стаў уважліва слухаць лекцыю. Пашкадаваў толькі, што не было пад рукой асадкі з паперай.

Не было іх і ў хлопца, але ён не вельмі аб гэтым шкадаваў. Здавалася, што ён увогуле ніколі ні пра што не шкадуе. Не шкадуе, не клапаціцца, не плануе, увогуле ні аб чым дужа не задумваецца. Жыве бесклапотна і весела. Ён, напэўна, шчаслівы.

Калі б у мяне была магчымасць абіраць — не ведаць і быць шчаслівым, або ведаць і быць няшчасным — я б абраў другое. Тым чалавек і адрозніваецца, што імкнецца ведаць. Пакутуе ад таго, што не ведае. А потым пакутуе ад таго, што ведае. У тым і сутнасць чалавека, каб пакутаваць. Пакуты як штуршок, як рухавік развіцця, змагання. Няведанне — пакуты, веданне — пакуты: кола вечнага рухавіка, якое падманвае чалавека, не даючы яму спакою, не даючы дасягнуць шчасця, прымушае ўвесь час рухацца, дзейнічаць. Кола, якое ахоплівае ўсе чалавечыя дзеянні. Развіццё, планаванне, дасягненне, пошукі, мысленне — усё гэта працуе дзякуючы гэтаму рухавіку.

Але ўсё ж такі ёсць магчымасць дасягнуць шчасця: пазбавіцца гэтага ўласцівага чалавеку імкнення ведаць. Той, хто зможа вырвацца з гэтага падманлівага вечнага кола, атрымае магчымасць стаць шчаслівым, пры ўмове, канечне, задавальнення пэўных біялагічных

патрэбаў. Але разам з гэтым ён губляе вечны рухавік.

«...не вечным. Канформнасць можа праяўляцца час ад часу...» Голас выкладчыка быў гучным, упэўненым. Я слухаў яго з цікавасцю і верай. Кожнае слова ўспрымалася як штосьці сакральнае, як вялікае багацце, якое я атрымаў і ніколі не згублю. Яно будзе паўсюль са мной і заўжды мне дапаможа. «Так, паўтараю самае галоўнае. Памятайце, што канформнасць — гэта падатлівасць чалавека рэальнаму ці ўяўнаму ціску групы, якая выяўляецца ў змяненні яго паводзін і ўстановак у адпаведнасці з першапачаткова чужой для яго пазіцыяй большасці. Канформнасць можна падзяліць на вонкавую — калі чалавек дэманстратыўна прымае пазіцыю большасці з мэтай атрымаць адабрэнне ці пазбегнуць групавых санкцый, і ўнутранную — калі чалавек сапраўды прымае пазіцыю групы як больш аб'ектыўную і абгрунтаваную, чым яго ўласная». Пачуваўся я, нібыта пад гіпнозам. Не было аніякай стомы. Здавалася, што я прасядзеў бы тут яшчэ некалькі гадзін і не стаміўся б.

Але нечакана выкладчык змоўк і накіраваўся да дзвярэй, сказаўшы перад гэтым: «Усё, лекцыя скончаная, да наступнай сустрэчы». Студэнты пачалі па адным павольна падымацца, як пасля сну. Адно зноў пачалі спыненую лекцыяй размову, іншыя засталіся на сваіх месцах і тое-сёе дапісвалі ў сшытках, а трэція, узяўшы рэчы, выйшлі з аўдыторыі. Хлопец з сябрамі таксама выйшаў. Яны, напэўна, пайшлі перадыхнуць, а я вырашыў, каб не выглядаць падазрона, застацца ў аўдыторыі.

Глядзеў на студэнтаў і адчуваў сябе так, як адчуваў сёння раніцай у метро. Тут таксама было шмат людзей са сваімі гісторыямі, толькі яны не мяняліся і былі між сабою звязаныя пэўным чынам, у адрозненне ад пасажыраў у метро. Я таксама глядзеў на студэнтаў з цікавасцю, вывучаючы кожнага паасобку. Былі тут ціхоні, блазны, фіфы-моднікі і проста абыякавыя, якія глязелі на ўсё з пагардай.

Вярнуліся сябры хлопца і ягоная дзяўчына. Дзяўчына прысела з адным хлопцам крыху збоку ад кампаніі. Яны ціха пра штосьці шапталіся. Мне стала цікава. Я ўстаў і выйшаў у калідор, каб потым вярнуцца і сесці бліжэй да іх. Мяне шчыра ўразіла тое, што ўбачыў, калі вярнуўся: дзяўчына цалавалася з сябрам хлопца.

Следам за мной у аўдыторыю зайшоў выкладчык. Хуткім крокам я пайшоў у бок парачкі, якая мяне зацікавіла, і сеў за імі. Перапынак доўжыўся каля дзесяці хвілін, а хлопец, за якім я назіраў, так і не вярнуўся. Мяне засмуціла тое, што я згубіў паддоследнага, але не вельмі шкадаваў, бо змог даведацца пра тое, чаго хлопец і сам не ведае. Можна сказаць, што цяпер некаторыя аспекты яго гісторыі я ведаў лепш за яго самога.

Парачка ведала, што хлопец не прыйдзе, таму паводзіла сябе вольна. Значыць, астатнія сябры ведаюць пра гэта. У няведанні толькі ён. Доўжыцца гэта, напэўна, даўно. Але чаму яму ніхто не скажа? Здавалася ж, што ўсе яны сапраўдныя сябры.

Чаму дзяўчына сама не прызнаецца хлопцу, што хоча сустракацца з іншым? Так, ён, канечне, па-

крыўдзіцца, але гэта лепш, чым хлусіць усёй кампаніяй. А можа, яны яго баяцца? Напэўна. Тады гэта тлумачыць іх дзіўныя паводзіны, калі хлопец жартаваў. Ён жартаваў і кпіў амаль з кожнага, але ніхто не падначваў яго самога. Я памыляўся, калі думаў, што кампанія не крыўдзіцца на гэтыя жарты. Яны ўсе злаваліся, але не выяўлялі гэтага, бо тады паказалі б, што не могуць пастаяць за сябе.

І вось выпала магчымасць адпомсціць. Адпомсціць, так бы мовіць, з-за вугла. Хлопец, калі б і даведаўся, нічога не змог бы ім зрабіць. За што? Яны ж не вінаватыя ўсе. Гэта сябрук цалаваўся з яго дзяўчынай. Гэта сябра, сябра і дзяўчына яму хлусілі.

Калі я крыху апамятаўся ад здзіўлення, змяшанага з абурэннем, то пачаў прыслухоўвацца да гутаркі парачкі. Яны дамаўляліся пайсці ў начны клуб «Enjo». Значыць, сёння яны збіраюцца ўдваіх ісці ў клуб, і, напэўна, не ў першы раз. Потым пра кагосьці размаўлялі. Я зразумеў, што пра хлопца. Гэта адчувалася па інтанацыі, па сэнсах, якія яны ўкладвалі ў сказанае. Доўжылася гэта нядоўга. Пасля яны крыху паразмаўлялі пра розныя рэчы і пачалі занатоўваць лекцыю ў канспект.

Калі лекцыя скончылася, яны пераселі да кампаніі. Гэта тлумачылася тым, што на наступную пару можа вярнуцца хлопец. А значыць, у мяне ўсё яшчэ маецца магчымасць глыбей зазірнуць у яго гісторыю.

У мяне была магчымасць атрымаць новы досвед, а гэта заўсёды выклікала радасць. Нават тое дрэннае, што ў мяне калісьці адбывалася, я імкнуўся асэнса-

ваць як у пэўнай меры станоўчае. Негатыўны досвед — таксама досвед. Досвед, які, калі правільна яго скарыстаць, абавязкова дапаможа мне ў будучым. Можна сказаць, што негатыўны досвед, абумоўлены ўласнымі памылкамі, з'яўляецца прышчэпкай, якая гарантуе імунітэт ад падобных сітуацый у будучым.

І сапраўды, праз тры хвіліны перапынку хлопец вярнуўся ў аўдыторыю да кампаніі. Усе паводзілі сябе як і раней: быццам нічога не здарылася. Юнак быў даволі вясёлы. Цікава, дзе ён знаходзіўся, што я прапусціў? Шкада, што немагчыма прысутнічаць у некалькіх месцах адначасова.

Пра што яны размаўлялі, я ўжо не мог пачуць, бо, перасеўшы на мінулым перапынку, знаходзіўся далёкавата ад іх. Я не мог дачакацца, калі скончыцца лекцыя. Нічога новага не адбывалася. Усе занатоўвалі лекцыю, а хлопец, як і раней, слухаў плэер.

Нарэшце лекцыя скончылася, выкладчык выйшаў з аўдыторыі. Хлопец эмацыйна развітаўся з кампаніяй і пайшоў да дзвярэй. Напэўна, будзе яшчэ адна лекцыя. Але на гэты раз я рызыкаваць не збіраўся. Праз некалькі хвілін таксама выйшаў з аўдыторыі. Хуткім крокам пайшоў за паддоследным. Мы ішлі па ранейшым маршруце: спусціліся на першы паверх і накіраваліся ў бок метро. Доўга ехалі спачатку ў электрацягніку, потым у аўтобусе.

У транспарце і на вуліцы было шматлюдна, таму я застаўся незаўважным для хлопца. Мы падыходзілі да вялікага будынку, вакол якога знаходзілася шмат моладзі. У мяне ўзнікла адчуванне, што я быў тут раней.

Я не адразу зразумеў, што гэта інтэрнат. І тут узнікала яшчэ адна перашкода: я не мог трапіць у інтэрнат без пропуску, а тым больш незаўважаным. Заставалася чакаць. Хлопец зайшоў, я сеў на лаўку каля пад'езда.

Так я праседзеў дзве з паловай гадзіны, а хлопец усё не выходзіў. Можа, ён сёння больш і не збіраецца на вуліцу, а я дарэмна чакаю, можа, юнак толькі пад вечар пойдзе куды-небудзь гуляць. Была палова пятай. Я вырашыў прайсціся, бо не мог больш тут сядзець.

У гэтага хлопца, відаць, шмат сяброў, прыцяляў, знаёмых. Ён жыве весела, без асаблівых клопатаў. На першы погляд ён падаецца адкрытым для ўсіх, адкрытым для свету. Але я перакананы, што гэта не так. Ён адзінокі ды існуе адасоблена ад усіх. Адасоблена як у часе, так і ў прасторы. Пра што ён марыць? Як плануе жыць?

Сёння яму яшчэ не трэба думаць, дзе ўзяць грошы. У яго няма ўласнай сям'і, таму ён клапаціцца выключна пра сябе. Ён можа напівацца да стану сіняга агурка. Можа цэлы дзень валяцца ў ложку, гуляць з прыцялямі, хадзіць у кіно, клубы ці на канцэрты. Усё гэта ён можа рабіць, а дакладней, ён можа нічога не рабіць, бо яго не абцяжарваюць праблемы вучобы, будучай працы, не абцяжарвае неабходнасць прыкладаць хоць нейкія намаганні.

Ён нават не задумваецца пра заўтра, паслязаўтра, пра будучае. Гэты хлопец жыве толькі сённяшнім днём, адасоблена ад учора і заўтра. Ён адзінокі для будучыні. Але не толькі для будучыні, ён адзінокі і сёння, ды не заўважае гэтага і не хоча заўважаць.

Неверагодная колькасць прыяцеляў няздольная ўратаваць ад адзіноты. Ён не хоча бачыць, што ўсе гэтыя зносіны павярхоўныя. Ягонья сябры ставяцца да хлопца не нашмат лепш, чым да ворага, а яго дзяўчына, якую ён, напэўна, лічыць вельмі блізім чалавекам, якой давярае, хлусіць яму больш за ўсіх. Але аднойчы, хоча ён таго ці не, ён мусіць гэта ўбачыць. І чым пазней гэта адбудзецца, тым горш.

Як жа гэта жахліва, калі здаецца, што ўсё цудоўна. Ты амаль шчаслівы. У цябе ёсць блізікі чалавек, якому ты шчыра давяраеш усе свае сакрэты, мары, спадзяванні.

Яшчэ ёсць сябры, якія цябе заўсёды і ва ўсім падтрымліваюць, якім ты заўсёды гатовы дапамагчы. І вось аднойчы, у самую цяжкую хвіліну, яны ўсе табе здрадзяць. Не будзе нават каму паскардзіцца, расказаць пра свае праблемы, атрымаць хоць нейкую падтрымку.

Ты разумееш, што застаўся адзін. Пачынаеш хапацца за ўсё, што толькі трапіць на вочы, але яно выслізгвае з рук. Здзіўляешся, чаму так атрымалася. Злуеш на ўсіх. Ненавідзіш цэлы свет. Чаму людзі такія чэрствыя? Але, як вядома, прычыну нельга шукаць у іншых. Вінаваты толькі ты сам. Мне стала шкада гэтага хлопца. Але што я магу зрабіць? Падысці да яго і сказаць: «Слухай, ты няправільна жывеш. Трэба ўсё мяняць».

Яшчэ доўга я ўяўляў, кім ёсць гэты хлопец і якое ў яго жыццё. Думаў пра яго і падсвядома пераасэнсоўваў уласнае жыццё.

Я шмат гуляў. Вярнуўся толькі праз тры гадзіны. На зваротным шляху ледзь знайшоў інтэрнат. Сеў на той жа лаўцы і стаў чакаць. Хлопец усё не з'яўляўся. Мінула каля гадзіны. Магчыма, ён выйдзе пазней, і трэба крыху яшчэ пачакаць, а можа, ён ужо даўно выйшаў, пакуль я гуляў.

...Я дарэмна марную час. Ён, пэўна, ужо з якой-небудзь кампаніяй весяліцца, а я як дурань сяджу і шкадую яго. Праз дваццаць хвілін я падняўся і пайшоў у бок прыпынку. Спадзяванне, што хлопец выйдзе, прымушала мяне час ад часу азірацца ў бок пад'езда, але яго ўсё не было.

Перад тым, як павярнуць за дом, я азірнуўся апошні раз. Хлопца так і не ўбачыў. Я ішоў павольна. Штосьці ўнутры мяне разрывалася. Усё ж не можа так скончыцца. Нешта невядомае пацягнула мяне да таго месца, дзе я апошні раз азіраўся. Я крычаў пра сябе ад радасці, бо хлопец усё ж такі з'явіўся і ішоў у маім кірунку. Як добра, што я вярнуўся.

Я затуліўся ў куток за газетным шапікам, каб юнак мяне не бачыў. Праз хвіліну хлопец прайшоў міма. Я счакаў паўхвіліны і рушыў за ім. Мы даехалі да цэнтра. Быў ужо вечар, і горад пачаў запальваць агні.

Хлопец ішоў даволі хутка. Я сачыў толькі за ім, каб не згубіць. На момант падняў галаву і ўбачыў праз сто метраў вялікія літары «Enjoy». Там жа мусяць знаходзіцца ягоная дзяўчына і сябрук. У мяне, шчыра прызнацца, з'явіўся нейкі зларадны настрой. Ахапіла радаснае хваляванне, прадчуванне шоў. Я не мог супакоіцца.

Каля ўваходу ў клуб хлопец спыніўся. Ён кагосьці чакаў. Праз некалькі хвілін да яго падышла і пацалавала шыкоўная дзяўчына. На імгненне мой зларадны настрой перабіла зайздасць. Але адкуль я ведаю гэтую дзяўчыну? Можа, у нас з ім ёсць агульныя знаёмыя? Хлопец нечакана ўскрыкнуў: попел з цыгарэты, якую паліла прыгажуня, трапіў яму на руку.

...Я адчуў боль. Штосьці кальнула маю руку. Мне зрабілася халодна. Не можа быць! Гэты хлопец — я сам. Гэта ж я стаю з шыкоўнай дзяўчынай і збіраюся ўвайсці ў клуб, дзе мусяць знаходзіцца мая дзяўчына з маім сябрам. Гэта мне хлусяць сябры, гэта мяне яны ненавідзяць.

Няўжо пачуцці да той дзяўчыны, якая цяпер у клубе, захапілі мяне ўчора. Як так атрымліваецца, што адзін і той жа чалавек можа стаць прычынай вялікага шчасця і нясцерпных пакут. Няўжо гэта ў яе я гэтак закахаўся. Калі так, то хто гэтая дзяўчына, што побач са мною? Я аслупянеў. Дзяўчына здзіўлена пазірала на мяне і паўтарала: «Што з табой, зноў абкурыўся? Давай, пайшлі ў клуб».

Але я стаяў на месцы. Не заўважаў таго, што робіцца вакол мяне. Нічога не чуў і не бачыў. Думкі несліся з неверагоднай хуткасцю. Я не ведаў, што рабіць. Можа, усяго гэтага не было, можа, гэта толькі мае фантазіі. Трэба праверыць, трэба зайсці ў клуб. Але я баяўся. А што, калі гэта сапраўды Я...

Мозг у слоіку

Іду па вуліцы. Разам са мной, а можа, не разам, а нават супраць мяне, ідзе вялікая колькасць «людзей»: жанчыны і мужчыны, маленькія дзеці са сваімі бацькамі, падлеткі, старыя людзі, белыя і чорныя (вох ужо гэтая сталіца, як вялікі запарк), касавокія і проста сонныя, бадзёрыя і вясёлыя, сумныя і злыя, са спадзяваннямі і расчараваннямі, прыемныя і мілыя, агідныя і брыдкія. Яны нібы ідуць усе паасобку, але ўсе разам. Нібы розныя, але аднолькавыя. Гэта мешаніна «людзей», эмоцый, галасоў нейкая ненатуральная. Ненатуральныя жаданні, ненатуральныя эмоцыі, ненатуральныя людзі. Усё нейкае нерэальнае, нібы ў сне. Яны апранутыя ў яркую вопратку чырвонага, жоўтага, зялёнага колеру, але вуліца ўсё роўна нейкая шэрая, невясёлая, манатонная. Я паспытаў крыху гэтай манатоннасці і адчуў рэальнасць. Яна апынулася зусім непрыемнай на смак. Я ледзь не званітаваў, але стрымаўся, не хацеў сябе зараз выдаваць.

Вялікая, вялікая колькасць «людзей», усё навокал як мурашнік. Здаецца, знікне адзін, дзясятка, сотня і нават тысяча, а ўсё роўна нічога не зменіцца. Усё застанецца як і хвіліну, месяц, год таму. Нават яны самі не заўважаць, што сярод іх нехта знік: незнаёмы чалавек, сусед, сын альбо муж. Іх усё роўна шмат. І дзе б Я не ішоў, па праспекце, па Нямізе альбо па рынку ў Ждановічах, не важна, іх паўсюль безліч.

Менавіта «іх», вельмі цяжка, амаль немагчыма сказаць «нас»: яны не са мной, а Я не з імі, Я не такі, як яны, дый не хачу быць такім, не хачу стаць «імі». Калі Я буду з імі, то «Я» стане зусім адзінокім. Яны ўсе такія чужыя, варожыя. Варожыя адно да аднаго, але больш за ўсё яны варожыя да «іншых», варожыя да мяне. Спачатку гэтая дурная, упартая варожасць бянтэжыць, а потым хочацца адказаць. Хочацца іх зачапіць, раздражніць усё больш і больш. Яны выдумляюць правілы, мараль, рамкі, а я раблю ўсё наадварот, так, як яны не чакалі і не хацелі, парушаючы іх правілы. Весела глядзець, як яны, захлынаючыся ва ўласным абурэнні, чырванеюць ад незадавальнення, як самі сябе забіваюць гэтай злосцю. Яны нават самі могуць гэтага не разумець, але варожасць, злосць, нянавісць у іх ва ўсім, па ўсім целе, у кожным руху, у кожнай думцы. Калі плачуць, смяюцца і нават калі спяць. Яны нічога не хочуць — і хочуць усяго адразу. Яны бяруцца за першае. Кідаюць першае, хапаюцца за другое, каб тут жа перакінуцца на трэцяе — цалкам магчыма, супрацьлеглае папярэднім. З неверагоднай хуткасцю яны бяруць усё больш і больш. У іх ёсць цікавасць толькі да таго, чаго не маюць, а як толькі яны гэта набываюць, то цікавасць адразу траціцца. Калі штосьці ім не даецца, яны пакутуюць. Таму яны не ўмеюць цікавіцца, любіць альбо кахаць. Яны ўмеюць толькі пакутаваць. Недарэмна яны робяць выгляд, што шануюць Хрыста і да яго падобных. Не паспяваеш міргнуць вокам, як яны перамацаюць сваімі бруднымі канечнасцямі сотні і тысячы

рэчаў ці спраў. Бяруць без разбору дабрае і кепскае, патрэбнае і непатрэбнае. Яны жадаюць больш, чым паспяваюць узяць, і ад гэтага яны зноў страшэнна пакутуюць. Яны гатовыя ашукаць, здрадзіць, забіць, каб атрымаць нічога і ўсё адразу. Яны нічога і нікога не любяць, нават саміх сябе. А гэта самае жахлівае.

Часам мне хочацца выйсці на вуліцу з зараджаным пісталетам. Не з нажом ці бензапілой, я не люблю крыві, ды ўвогуле гэта будзе не акт жорсткасці альбо маёй нянавісці да «людзей», а будзе, з аднаго боку, акт літасці, а з іншага — проста эксперымент. Не з гранатай, не з аўтаматам, бо яны перашкаджаюць рухам быць стылёвымі, элегантнымі, а менавіта з пісталетам. Хочацца ісці па вуліцы з пісталетам у руцэ і страляць у іх па чарзе. У руцэ будзе пісталет, не вельмі цяжкі, каб можна было хутка, не стамляючыся, падняць руку і стрэліць, але і не вельмі лёгкі, каб добра адчуваць прадмет, які дае столькі ўлады, які можа набліжаць людзей да рэальнасці. Пісталет як лекавы сродак, што на пэўны момант робіць з «чалавека» чалавека, дае магчымасць выявіцца ўсёй сутнасці, а потым, калі скарыстаць гэты сродак, замацоўвае вылячэнне — набліжэнне да рэальнасці. Бо што можа быць рэальнейшым за смерць. Я буду ісці па вуліцы, падымаць руку і страляць проста ў галаву, потым зноў падымаць руку, і на зямлі будзе ляжаць наступны. І вось іх ляжыць ужо сотня, потым дзве і гэтак далей, пакуль я не вырашу, што акт літасці мусіць на сёння спыніцца. Не, гэта зусім не злосць і нянавісць. Я на іх не злуюся. Я з іх смяюся. Гэта акт

міласэрнасці і смеху. Увесь час, усе сілы яны марнуюць на тое, каб схавацца ад сябе і ад іншых. Схаваць сваю сутнасць за нейкім надуманым статусам. Адзінае, чаго яны больш за ўсё хочуць, гэта падвысіць свой статус, падняцца над іншымі. Яны тупыя, ні на што не здольныя, а дакладней сказаць, гультаі яны. І таму адзінае, што ім застаецца, гэта браць усё больш і больш. Хавацца за пустым пафасам і цынзізмам, спадзеючыся, што ім хтосьці паверыць. Яны ўпэўненыя, што беручы яны разбагацеюць і дзякуючы гэтаму падымуцца над іншымі, як птушка над зямлёй, а насамрэч проста закопваюць сваю галаву глыбей у пясок, нібы страусы.

Вось адзін з іх. Пасля столькіх гадоў жыцця ў яго ёсць два сапраўдныя касцюмы Gucci, дарагая машына, трохпакаёвая кватэра ў цэнтры Мінску. Яшчэ крыху — і ў яго будзе новая кватэра, у якую ён паставіць самы вялікі тэлевізар, модную мэблю, можа, нават бильярдны стол. І тут аднойчы Я прыстаўляю яму да галавы пісталет, і ён разумее, што ўсё гэта яму непатрэбна, і ўсё, што ён рабіў, было дарэмна. Усё гэта не мае ніякага кошту, не мае кошту і ягонае ўласнае жыццё, бо яно не звязанае з жыццём іншых людзей, ён як бы адарваны ад свету, у якім існуе. І таму, ці ёсць ён, ці яго няма — нічога не зменіцца. Ніхто не заўважыць, што яго няма. Гэтым пісталетам Я вылечу яго і свет, у якім ён дарма займаў месца. Я нібыта лекар, міласэрны лекар. Я і раней смяяўся з падобных да яго, смяяўся з іх глупства. А зараз Я падымаю пісталет: ха, ха, дурань, усё, што ты ра-

біў, было дарэмна, ты пустое месца, але ты не хацеў гэтага зразумець, і праз гэта мне робіцца яшчэ весялей. Бах... і акт міласэрнасці здзейсніўся...

— Стоп, дастаткова! На сёння хопіць. Адключайце, — пракрычаў прафесар.

Рыдар адключылі. Ад мозга адчапілі дэтэктары. Працэс чытання памяці на сёння скончыўся. Мозг да заўтра паклалі назад у шклянны сасуд са спецыяльнай вадкасцю.

Вечныя дзеці

Для надання пэўнага настрою пачну так, як часта пачынаюць школьныя сачыненні.

Зіма. Быў дзень. Павольна ішоў снег. Я з сябрам шпацыраваў па парку. Калі мы дайшлі да горкі, дзе з радасным лямантам коўзаліся дзеці, я прапанаваў:

— Пайшлі каўзанемся разоў колькі. Вельмі люблю катацца з горкі.

— Ты што, з глузду з'ехаў?! Што ты як дзіцёнак.

«Не будзь дзіцёнкам», — заўсёды паўтараюць даросламу чалавеку, які паводзіць сябе альбо ўспрымае штосьці вельмі наіўна, шчыра, ці таму, у каго пачынае граць дураслівасць. А чаму б і не пабыць дзіцёнкам, што ў гэтым дрэннага? Што значыць быць дзіцёнкам? Чым дзіцёнак адрозніваецца ад дарослага?

Чаму б не пабыць дзіцёнкам, чаму не пазбавіцца гэтай, часта пустой, сур'ёзнасці. Для дзяцей не існуе забабонаў. Ім не трэба Ламбарджыні, яны не імкнуцца выглядаць модна. Дзеці не абыходзяць, і нават не абпаўзаюць чорных котак, не сочаць за гараскопам. Для іх не існуе мужчынскіх ці жаночых, годных ці нізкіх справаў.

У дзяцей няма ідэалагічных, культурных, гендэрных, расавых ці яшчэ якіх-небудзь стэрэатыпаў. Для іх няважна, які сацыяльны статус вы займаеце і хто вашыя бацькі. Дзеці ніколі не будуць настойваць, што гэта прэстыжна, а тое неперспектыўна (у іх на-

ват няма такіх дэфініцый, таму яны аб гэтым і не думаюць, тут бы Оруэл, напэўна, толькі парадаваўся).

Яны не перагружаныя, у адрозненне ад дарослых, безліччу комплексаў, якія, нібы непатрэбныя псіхалагічныя блокі, абмяжоўваюць штодзённую дзейнасць дарослага чалавека. Дарослыя робяцца рабамі ўласных комплексаў.

Дзеці не баяцца выглядаць смешна, не імкнуцца ўсім спадабацца, яны не паводзяць сябе подла. Іх паводзіны праўдзівыя. Іх стаўленне да свету заўсёды шчырае. Яны бачаць свет так, як ён ёсць. Так бы моўіць, у першым яго варыянце, яшчэ не загружаным сацыяльнымі ды культурнымі нормаўмі. Нездарма кажуць: вуснамі немаўляці гаворыць ісціна.

Дзеці не паводзяцца маральна альбо амаральна. Для іх не існуе такіх катэгорый, як «добра» і «зло». Можна сказаць, што яны знаходзяцца «з таго боку добра і зла», проста мара для Ніцшэ.

Для іх не існуе мітусні, не існуе штодзённасці. Яны бесклапотныя. Дзяцей не турбуе пытанне, дзе ўзяць грошы ці як спланаваць заўтрашні дзень.

У дзяцей няма такой жахлівай рэчы, як пачуццё суму. Ім усё цікава. На кожным кроку яны робяць новае адкрыццё і адразу ж гэтаму радуюцца. Іх актыўнасць не дазваляе ім спыняцца. Дзеці ўвесь час актыўныя, увесь час рухаюцца, спасцігаюць. Дзіцёнак, у пэўнай меры, ідэал філосафа ці навукоўца.

Займацца некаторымі відамі спорту, кажуць, лепей пачынаць з ранняга дзяцінства. Напрыклад, гімнастыкай. Не толькі таму, што цела яшчэ гнуткае

і добра расцягваецца, але і таму, што можна навучыць (закласці падмурак) такім элементам, выконваць якія даросламу чалавеку будзе замінаць боязь. Дзеці смялейшыя за дарослых. У іх няма страху, які б замінаў ім рабіць тое, што баіцца зрабіць дарослы чалавек. І гэта тычыцца не толькі спорту.

Дзеці і тыя, хто знаходзіцца перад смерцю, спрошчана кажучы, смяротнікі, адчуваюць жыццё вастрэй. Першыя — таму, што толькі з'явіліся і не паспелі засмеціць адчуванне жыцця «чалавечым, занадта чалавечым». Другія — таму, што ўжо не зважаюць на другасныя рэчы.

Што, як не смерць, прымушае дарослага чалавека вастрэй адчуць жыццё. Гэта падсвядома разумеюць экстрэмалы, якія шточасна рызыкуюць уласным жыццём. Ад іх часта можна пачуць: «Я нібы нанова нарадзіўся». Яны спрабуюць увайсці ў ролю другіх, каб наблізіцца да ролі першых. Экстрэмалы імкнуцца стаць дзецьмі і смяротнікамі адначасова. Абхапіць жыццё з двух бакоў, ад нараджэння да смерці, адчуць жыццё ва ўсёй паўнаце.

А што дарослыя, хіба яны маюць тыя перавагі, што маюць дзеці? Іх галовы ўвесь час забітыя неістотнымі рэчамі, лухтой: «цікава, Дзяніс яшчэ спаткаецца з Нінай, а як ён ставіцца да Іры», «пад гэту кашулю пасуе такі гальштук, а што апрануць заўтра», «гэты файны столік каштуе дванаццаць тысяч, калі штотомесяц адкладваць па тысячы, то ў канцы года змагу яго набыць», «зноў гэтыя дэмакраты ашукваюць народ, хто ім толькі даў эфірны час», «трэба раней устаць, каб паспець на-

быць квіток на «Аватар» у 3D, бо потым раскупяць».

З усіх думак, што круцяцца ў галаве дарослага чалавека, напэўна, толькі адна дзясятая частка з'яўляецца сапраўды важнай. Акрамя гэтага, безліч абмежаванняў і страхав, шаблонаў у мысленні і паводзінах перашкаджаюць даросламу ў жыцці. Перашкаджаюць яму ўспрымаць жыццё не як сродак, а як мэту.

Дзіцёнак жа — гэта чыстая форма, гэтакі ніцшэанскі звышчалавек. Ён поўніцца воляй да ўлады, воляй да жыцця, ён агрэсіўны, актыўны, ён жыве не мірам, а вайной, ён імараліст. Дзіцёнку не ўласціва *individua*суа, яму ў вялікай меры ўласцівы дыянісіўскі пачатак. Дзіцёнак блізкі да прыроды, да іншых людзей, ён лучны з усім універсумам. У ім можна назіраць дыянісіўскі лішак сілы, энергіі.

Стаць дзіцёнкам — вось сродак ад страхав, суму, штодзённай заклапочанасці, якія тэрарызуюць дарослага чалавека. Безумоўна, я не заклікаю ўсіх адразу кінуцца на падлогу і смактаць палец на назе альбо сікаць у штонікі і крычаць «мама». Зусім не.

Проста трэба захаваць, а не здушыць тое, што ў нас засталася ад дзіцёнка. Не забіваць сабе галаву рознай лухтой, стэрэатыпамі і комплексамі. Трэба паводзіць сябе вальней. Не валяцца перад тэлевізарам на канапе, як бярвяно, а ўвесь час рухацца, цікавіцца, шукаць, спасцігаць. Не адпачываць, а дзейнічаць, жыць не мірам, а вайной (у ніцшэанскім разуменні). Шчыра ставіцца да свету, быць прагным да жыцця.

Я хуценька дапісваю гэтыя радкі і ўцякаю на вуліцу зноў коўзацца з горкі.

Два дні

Брыдкі гук будзільніка. Нібыта халодны жалезны свердзел таўшчынёю з палец і даўжынёю сантыметраў у дзесяць прарываецца праз вуха ў мозг, а потым свідруе яго. Павольным сонным рухам адключаю дрэль, націснуўшы на экран. Цудоўная рэч гэтыя мабільнікі з будзільнікам: звоніць ён у 7:45, ты прачынаешся, але ўсё яшчэ вельмі хочацца спаць, тады ты ставіш яго на 8:00 і так бясконца, пакуль не зразумееш, што ўжо спазняешся. З сучаснымі электроннымі гаджэтамі заўсёды можна лёгка дамовіцца, каб скрасці дзесяць-пятнаццаць хвілінак на сон.

Першую атаку свердзела я спыніў. Падымацца буду, калі ён зноў пачне агрэсіўную інтэрвенцыю ў мой мозг. Тым больш што справіцца з ім зноў будзе не так проста: пасля першага разу я адкінуў мабільнік далей на суседнюю канапу.

Штосьці дзіўнае. Спаць амаль не хочацца, а новая атака на шэрае рэчыва ў маёй галаве так і не пачалася. Можа, батарэя села. Хаця не, падзараджалася ўсю ноч. Правяраю час. Fuck, піпец паўнейшы. Ужо 12:37. Напэўна, я контратакаваў у непрытомным стане. Блін, ненавіджу сучасную электроніку. Гэта не будзільнік, а яго найгоршая ілюзія. Усё роўна праспіш, усё роўна па галаве надаюць. Як можна адпачываць у няспынным стрэсе ды калаціцца з-за кожнай хвіліны, прачынацца і засынаць па дзесяць разоў.

У мяне ёсць тэорыя, што гэта проста стратэгічнае вынаходніцтва капіталістаў. З такім будзільнікам у любым выпадку праспіш. І замест таго, каб за паўгадзіны шпацыру дайсці да працы, будзеш кожную раніцу марнаваць грошы на бензін для машыны, або на аўтобус, а то і на таксі. От ужо гэтыя капіталісты, Сталіна б на іх нацкаваць. Але я і сам у нейкай меры з гэтага варожага лагера. Пралетарскія масы, канечне, не эксплуатаую, проста працую ілюстратарам у глянцавым часопісе, так бы мовіць, выкарыстоўваючы тэрміны дзядулі Маркса, займаюся не столькі базісам, колькі надбудовай.

А ўвогуле мне больш пашанцавала, бо штодзённай патрэбы карыстацца будзільнікам не маю. Працую, дзе і калі пажадаю, у рэдакцыі з'яўляюся толькі некалькі разоў на месяц (і сёння акурат той самы дзень). Магу некалькі дзён запар бухаць, паліць гаш, тусавацца, а потым ужо працаваць. Не праца, а рай. Праўда, часам пасля працяглых тусовак, калі яшчэ не паспеў нічога стварыць, можна апынуцца ў паўнейшым самалі. Самалі — гэта такі стан, калі няма грошай і не ведаеш, калі з'явіцца, пазычыць немагчыма, бо ўсе навокал такія ж жабракі, і да таго ж невыносна баліць галава, а за ёй і ўсё астатняе цела (і не мае значэння, дзе менавіта ў Самалі, там паўсюль галіма). Але потым настаюць цудоўныя дні, калі з'яўляюцца грошы і ты купляеш квіток, ды перабіраешся з Самалі на Ібіцу. Апошнім часам я толькі і жыву паміж Самалі ды Ібіцай.

Мікі Маўс з вялізным чэлесам. Прышпільная статуя (дарэчы, вышэй за мяне), адразу бачна, што праца не нашых соцрэалістычных мегатворцаў. А вось і нейкая неамарксісцкая карцінка. Майкл Джэксан на крыжы, які складаецца са значкоў розных брэндаў: Rolex, Mercedes, Adidas, Armani, Macdonald's ды шмат іншых. Неяк нязвыкла бачыць крыж без Езуса. Хаця і Езус без крыжа як iPhone без Інтэрнэта — папантавацца, канечне, можна, а так... начорта ён патрэбны.

У прынцепах, даволі цікавая выстава, натхняе. Люблю час ад часу наведаць выставы такога кшталту. Але самому стварыць што-небудзь мегасупергіперкласнае амаль немагчыма на галодную галаву, калі ты не геній. Хаця якія там геніі. Я згодны з тым, што «геній» — гэта канструкт лянівых лузераў, выдуманны, каб апраўдваць уласную ляноту ды нікчэмнасць. Маўляў, мы не можам стварыць што-небудзь кшталту «Фаўста», як гэта зрабіў Гётэ, не таму, што мы анічорта не робім, а таму, што Гётэ меў нейкі прыродны геній. Што за лухта. Лёс, геніяльнасць, бог... Адзінае, што трэба — гэта працаваць.

Але не заўсёды толькі працаваць. Каб у галаву прыходзілі геніяльныя ідэі, галаву яшчэ трэба і падкармливаць. Кажуць, Фрэйд стымуляваўся какаінам, а мой любімы адстаўны нобелеўскі лаўрэат Сартр — амфетамінам.

Праз некалькі дзён здаваць ілюстрацыі ў рэдакцыю, а яшчэ нічога не зроблена. Трэба і мне падкарміцца. Купіў півасіка, падрыхтаваў гаш. Ёсць у верхнім горадзе цудоўны тупічок, дзе рэдка хтосьці бывае. Часта люблю там пасядзець. Пакіраваў туды і гэтым разам.

І праўда, у нас цэнтр Еўропы. У нас, як у Італіі, можна паліць на вуліцы. У нас, як у Польшчы, нельга піць на вуліцы. У нас многія, як у Нідэрландах, ужываюць наркатыкі, хаця тут гэта забаронена. Сапраўды, мы ў цэнтры Еўропы: дзесьці паміж Італіяй, Польшчай ды Нідэрландамі.

Пасля такога варта і прагуляцца. На вуліцы надта шумна. Ад гэтага гарадскога гулу аж гідка становіцца. Нядаўна запісаў пяты камерны канцэрт цішыні. Якасць не вельмі добрая, але мне падабаецца, і так няблага. Надзеў слухаўкі і ўключыў запіс канцэрту. Праз слухаўкі ўсё роўна прарываюцца гукі гораду. Уключаю плэер на ўсю.

Стала лягчэй. Не адчуваецца ніякай мітусні, усё пофіг. Вакол бегаюць людзі. Хтосьці з вучобы, хтосьці з працы. Усе стомленыя, панурыя. Горад ужо выглядае не тым жажлівым братам Левіяфана, а смешнай замалёўкай з нямога кіно. Можна, схадзіць на вакзал. Тады ўвогуле будзе адчуванне, што я адзін з Люм'ераў. Хаця вакзал — гэта неяк дробненька. З маім гашам можна і на Месяц выправіцца, як Мільес.

Ніякіх фантастычных ідэй яшчэ не ўзнікла, акрамя Буды з вялікім чэлесам ды вушамі Мікі Маўса, але гэта дзеўбаны плагіят, а мае кінафантазіі схілілі схадзіць на якую-небудзь рэтраспектыву. Але адзінае, што зараз атрымалася знайсці — «Сымон-пустэльнік» Бунюэля. Што за дзень, спачатку Майкл Джэксан на крыжы, потым фанацік на слупе. Успомніўся ўрываек з адной філасофска-рэлігійнай кнігі, якую я калісьці чытаў:

«Калі мы кажам пра жыццё чалавека, то яно не мае нейкага метафізічнага сэнсу. Чалавек сам укладае сэнс у сваё жыццё. Чалавечае існаванне папярэднічае яго існасці. Чалавек не нараджаецца смелым ці баязлівым, хітрым ці шчырым. Чалавек — гэта яго ўчынкі. Смелы можа стаць баязліўцам, а баязлівец смелым, бо чалавек не мае існасці, якая б папярэднічала яго нараджэнню, ён не мае прыроды. Немагчыма казаць, што чалавек па прыродзе такі або іншы. У яго няма вызначанай прыроды.

Чалавек сам сябе стварае. Чалавека можна ацэньваць па тым, якім сэнсам ён надзяляе тыя ці іншыя рэчы, які сэнс ён укладае ў свае дзеянні. Такім чынам, можна казаць пра свабоду чалавека, якая магчымая дзякуючы розуму. Пра свабоду, пра сэнсы, пра жыццё, якія існуюць тут і зараз, пакуль чалавек жыве. Смерць кладзе канец жыццю канкрэтнага чалавека, сэнсу яго існавання. Сэнс свайго існавання вызначае сам чалавек, і гэты сэнс знікае са смерцю чалавека. Зыходзячы з гэтага, нельга казаць аб тым, што ча-

лавек падпарадкоўваецца Богу. Чалавек — адзіная істота, якая не падпарадкоўваецца Богу. Аб гэтым мы яшчэ будзем казаць далей.

Жывёла, напрыклад, у адрозненне ад чалавека, не можа сама вызначаць сэнс уласнага жыцця, не можа ўкладаць сэнс у свае дзеянні. Жывёла не свабодная, бо не можа, як мы казалі, асэнсоўваць уласныя дзеянні, уласнае жыццё, а кіруецца аднымі толькі інстынктамі. Яна не свабодная, бо не мае розуму. Хто, калі не жывёла, вызначае сэнс яе жыцця? Бог! Жывёлы, прырода, усё, акрамя чалавека, падпарадкавана Богу.

Розум дапамог чалавеку вызваліцца з-пад улады Бога. Бог стварыў гэты свет без чалавека, і ўсё было падпарадкавана Богу. Але з нейкай прычыны, яшчэ не вядомай нам, псіхафізічныя характарыстыкі аднаго з відаў жывёл, а менавіта малпы, пачалі змяняцца. Верагодна, гэта быў адзіны момант, калі Бог пралічыўся і стала магчымым узнікненне розуму. То бок, яшчэ кагосьці акрамя Бога, хто валодае розумам. Менавіта розум дае магчымасць мець уладу. Калі адзін толькі Бог меў розум, то толькі ён і меў уладу.

Але з развіццём малпы, змяненнем фізічных ды псіхічных асаблівасцей, у малпы пачынаў развівацца розум. Менавіта ўзнікненне і развіццё ў малпы розуму зрабіла з малпы чалавека і вызваліла з-пад улады Бога. Мала таго, што чалавек стаў істотай, якая не падпарадкоўваецца ўладзе Бога, да таго ж чалавек як той, хто валодае розумам, пачаў прэтэндаваць на ўладу над прыродай. Пачалася барацьба паміж Богам і чалавекам.

Бог не мае над чалавекам улады, таму і не можа нічога яму зрабіць непасрэдна. Але ён можа кіраваць прыродай. Ён кіруе прыроднымі катаклізмамі, якія могуць забіць чалавека. У гэтай барацьбе Бог можа альбо знішчыць усіх людзей, або прымусіць іх падпарадкавацца. Маланка, засуха і, як вынік, голад, вывяржэнне вулканаў, паводкі, тарнада ды яшчэ шмат іншых спосабаў знішчыць чалавека. Але Бог не пажадаў знішчаць чалавецтва, бо гэта было б толькі прызнаннем уласнай слабасці, прызнаннем таго, што Бог не ўсемагутны.

Тады Бог толькі час ад часу караў людзей, а каб змусіць іх падпарадкавацца, ён падсылаў людзям у розныя часы прарокаў. Заратустра і Буда, Хрыстос і Алах, ды яшчэ шмат іншых служак Бога спрабавалі пераканаць людзей падпарадкавацца праз запалохванне рознымі гісторыямі, а таксама з дапамогай цудаў».

У гэтай кнізе было яшчэ шмат рознай лухты, але я не памятаю, што канкрэтна. Памятаю толькі, што аўтар у канцы кнігі прыйшоў да высновы, нібыта чалавек павінен падпарадкавацца Богу, а інакш рана ці позна чалавецтва будзе знішчана.

Бог, прырода, чалавек... Успамін пра гэты ўрывак навёў мяне на цікавую ідэю. А чаму зараз не рвануць куды-небудзь за горад. Не рыхтуючыся, проста ўзяць ды паехаць на цягніку хаця б у якую-небудзь вёску. Гэты горад, паскудныя людзі, вечныя тусоўкі ўжо

задзяўблі. Можа быць, калісьці, калі я стану знакамітым і ў мяне будзе шмат грошай, куплю сабе дом каля рэчкі і буду там працаваць. Як гэта файна — жыць толькі творчасцю і не клапаціцца пра грошы.

Хаця, якая там знакамітасць з ілюстратара. Аж смешна стала, калі я ўявіў, што аднойчы ілюстратары, як сёння акторы ды спевакі, стануць сілебрыці. Дзеці будуць у іх пераймаць, будуць клеіцца мадэльныя цёлкі, усе будуць браць аўтографы. Лухта. Калі б я яшчэ жыў гэтак у 20–30-х гадах дваццатага стагоддзя і тусаваўся з дадаістамі ці сюррэалістамі, тады, можа, што і атрымалася б, а так...

«Дзверы зачыняюцца. Наступная станцыя Нарцысава». Расплюшчваю вочы. Люблю ездзіць на цягніку, але зараз тут неяк вусцішна. Вусцішна, як гэта бывае, калі за вокнамі цёмна і ў вагоне ўключылі святло, мала людзей, дый тыя не зусім адэкватныя. У вагоне, акрамя мяне, чалавек пяць: бабулька з торбамі, спяць два сінюгі, студэнт слухае плэер, мужык гадоў сарака пяці штосьці чытае.

Гляджу на гадзіннік. Праспаў дзесьці тры гадзіны. Куды еду, не ведаю. Не ведаю, на якой станцыі буду выходзіць. Не ведаю, дзе буду сёння спаць. Не ведаю, што буду есці, калі захочацца. Дзіўнае адчуванне. Ужо тысячу разоў пашкадаваў, што выправіўся ў гэтую авантуру. Адзінае, што суцяшае, дык гэта рэшткі гашыка, пачак цыгарэт, бутэлька марціні

і бутэлька піва (праўда, цяжка вырашыць, з чаго пачынаць буду).

Праехаў яшчэ тры прыпынкі, адышоў ад сну. Падступае бадзёрасць і мінімальны аптымізм. Выходжу на наступным прыпынку. Акрамя мяне выйшаў толькі адзін мужык, дый той адразу кудысьці знік. Цягнік павёз пажыраў у светлую будучыню, а я застаўся адзін паміж мінулым і будучым, стаю чорт ведае дзе, нічога не бачна. Аптымізм і бадзёрасць — як рукой. Недзе далёка відаць ліхтары. Праз чыгунку невялікі вакзал. Стаіць невыносны брэх сабак.

Заходжу ў будынак вакзала. Нікога няма, касірка спіць. Вырашыў, што гэтай ноччу тут будзе мой дом родны. Цягнікі больш не ходзяць. Стромна, канечне, але іншага выйсця няма. А пакуль... няблага дзе-небудзь прагуляцца.

Вясковая вуліца, ліхтары, брэх сабак. Не відно ніводнага чалавека. Адчуванне, што з кожнай брамкі на цябе можа накінуцца патэнцыйны маньяк з бензапілой, а то і кампанія зомбі. Атмасфера хорара. Дзіўна, чаму хорары не здымаюць у вёсках, гэта было б значна больш рэалістычна. Колькі ў навінах пра п'яных камбайнёраў, якія то прыстрэляць свайго суседа, то зарэжуць жонку з нейкім мужыком. Ды ў вёсцы ноччу наўрад ці дзе-небудзь уратуешся. Іншая справа горад. Толькі алкаголь дапамагае неяк супрацьстаяць жахлівай атмасферы гэтай вёскі.

Трэба заўтра раней прачнуцца, каб гэтыя зомбі-камбайнёры ў мяне чаго-небудзь не стыбзілі. Вярнуўся на вакзал. Тут так сама ж пуста, як і было. Заняў сабе тры самыя ўтульныя месцы, каля сценкі. Сяджу, дапіваю марціні, палю цыгарэту за цыгарэтай. У горадзе б ужо даўно запікала якая-небудзь фігня, або мент падышоў бы. Вось яна, сапраўдная вольнасць.

Хтосьці штурхае ў плячо. Блін, гэта касірка. Паскудная баба, я дык ёй не перашкаджаў спаць. Чаго прычапілася? Даказаць, што я адэкватны чалавек і проста чакаю цягнік, не атрымалася ў 5:30 раніцы. Вінаватая нават не раніца, і не мая фрызура-аэрадром. Перагар выдаў мяне. Нейкае паскуднае адчуванне, і ў роце, як гэта бывае, вельмі непрыемны смак: мікс алкаголю і цыгарэт. Кожную такую раніцу кажу сабе (і насабрэч у гэта шчыра веру): больш не буду ні піць, ні паліць. Ну, можа, толькі па святых. Увесь дзень так і атрымліваецца, а потым...

Выйшаў з вакзала, іду па вёсцы і напяваю: «Некрасива, некрасива. Быть как жопа пилигрима...». Песня пра мяне, я зараз рэальна як дупа выглядаю. Да таго ж, ад мяне яшчэ і смярдзіць. Трэба хаця б вады якой папіць. У горадзе я б яшчэ доўга чакаў, каб набыць мінералачку, а тут падышоў да студні ў любы час дня і ночы, ды пі, пакуль не палезе. Каля студні стаіць чыйсьці ровар. Даўно ўжо не катаўся.

Сонечны дзень. Цёпла, але не спякотна. Дзьме лёгкі вецер. Стаю пасярэдзіне вясковай дарогі. Навокал толькі поле. На небе вялікія аблогі, проста гіганцкія. Аблогі ад гарызонта да гарызонта. У горадзе такога не ўбачыш. Гіганцкія аблогі памерам з вёску. Такое адчуванне, што неба з аблокамі накрывае вялікім купалам усё, што ты бачыш навокал. Вялікі лес спераду, дарога, я, усё ў параўнанні з гэтымі гіганцкімі аблокамі такое нязначнае. Але не нікчэмнае. Неба зліваецца з зямлёй і надае ёй штосьці асаблівае. Неба і зямля злітыя ў нейкай гармоніі. Але вялікія аблогі прымушаюць неба па-добраму дамінаваць. Вельмі шмат аблокаў, некаторыя зліваюцца. Ёсць маленькія, а ёсць такія вялікія, што іх немагчыма разглядзець, не павярнуўшы галавы.

Спераду вялікія, сонечныя, белыя, часам шэрыя, правей — цёмныя, сумныя ў прадчуванні дажджу. З другога боку аблогі паменш, але іх вельмі шмат і яны зліваюцца ў адно, ствараючы пейзаж гор на беразе акіяна. Іх формы розныя, абсалютна розныя, проста фантастычныя. Здаецца, што гэта цвёрдая матэрыя. Іх колеры мяняюцца ад белага да сіняга, шэрага і нават чорнага. Усё гэта суіснуе ў дзівоснай, немагчымай гармоніі. Гэтыя аблогі спараджаюць складаныя сюррэалістычныя пейзажы. Гульня святла, колераў, формаў проста захапляе.

Разганяюся на ровары і гляджу ў неба. Аблогі з усіх бакоў ляцяць на цябе. Адчуванне, нібыта сюррэальнае агортвае цябе цалкам.

Увесь дзень ганяю на чужым ровары. Радуюся як дзіцёнак. Купаюся ў возеры. Грэюся на сонейку. Вакол прырода і нікога, акрамя мяне. У мяне натхнёны настрой, але не такі, як звычайна. У такім настроі я б ніколі не намаляваў штосьці цынічнае, фанабэрыстае, бруднае. І зараз гэта хутчэй мінус, чым плюс. Заўтра ў рэдакцыю здаваць працы, а ў мяне такі настрой. Што я намалюю?! Аблокі, лес, возера?! За такія ружовыя соплі мне наўрад ці заплацяць у рэдакцыі.

У мяне пачынаецца паніка. Не таму, што засталася мала часу на працу, а таму, што мне патрэбны іншы настрой. Трэба кідаць гэты ровар нахер, закідвацца бухлом ды траўкай, і спадзявацца, што прыйдзе нармальнае натхненне.

Дзіцячы маніфест (1849 год, Лондан)

Дарагія таварышы Дзеці! Дарослыя нам хлусяць, прыгнятаюць, прымушаюць. Так жыць больш нельга. Мы мусім выступіць адзіным фронтам і скінуць свае рабскія кайданы. Для дарослых Дзіцёнак — гэта бяспраўны раб. Ад самага нараджэння з нас робяць ні на што не здольных лялек, не маючых ні голасу, ні правоў, ні самастойнасці. Нас аправаюць, як дзясвочых лялек. У розныя там банцікі ружовыя, карункі-шмарункі і да т. п.

Вы верыце ў Дзеда Мароза, Санта Клаўса, Елоў Пукі і г.д. у залежнасці ад нацыі, але гэта ідалы, ілюзіі, якія нам навязалі праз сродкі масавай інфармацыі дарослыя, каб кіраваць намі. Трэба весці сябе так і так, — кажуць дарослыя, — а то Дзед Мароз не прынясе табе падарунак. Дзеці, ведайце, што ніякага Дзеда Мароза не існуе.

Ніколі не настане той судны дзень, калі ён будзе вырашаць, хто варты атрымаць падарунак, а хто не, бо яго не існуе. Вера ў Дзеда Мароза — гэта опіум Дзяцей. Гэта дарослыя кідаюць нам нейкія рэшткі сусветных дабротаў, каб трымаць нас у падпарадкаванні. Але нам можа належаць усё.

Нас пужаюць Бабаем, але яго тасама, як і Дзеда Мароза, не існуе. Гэта сродак барацьбы з дзіцячай свабодай. Братачкі, мы б маглі рабіць усё, што заў-

годна, ды нас бы ніхто не спыніў. Дарослыя гэта разумеюць, таму яны і навязалі нам міфы пра Бабая і Дзеда Мароза. Скіньце ідалаў Дзеда Мароза і Бабая! Скіньце ідалаў гэтага пантэону!

Нам кажучь: не ешце шмат печыва, пернікаў, цукерак, не ешце шмат салодкага, бо гэта дрэнна для здароўя: дыятэз, дупа зліпнецца і гэтак далей. Але куды ж тады знікае ўсё астатняе? Мы з'елі дзве-тры цукеркі з вялікай скрынкі, а куды ж знікла астатняе? Можа, Бабай з'еў?! Не! Усё астатняе з'елі дарослыя, і нічога ў іх не зліплася. Яны заўсёды забіраюць сабе большую частку, а нас пакідаюць ні з чым.

Шмат вы бачылі дарослых, якія штодня ядуць кашу?! Шмат вы бачылі дарослых, якія спяць удзень?! Шмат вы бачылі дарослых, якія адмаўляюцца глядзець тэлевізар пасля дзесяці вечара?! Чаму ж тады мы павінны ўсё гэта рабіць? Колькі мы яшчэ будзем гэта трываць?

Калі мы пакорліва ямо кашу, яны ядуць цукеркі. Калі мы спім удзень, яны шалеюць, равуць, весяляцца. Калі мы ўвечары кладземся спаць, яны працягваюць глядзець «Честный понедельник» з Мінаевым альбо «З шырока заплюшчанымі вачыма». Хопіць спаць! Час прачынацца!

Яны хаваюць ад нас жыццё за каляровымі цацкамі. Лега, Барбі, машынкi, манаполія, лато. Усё гэта лухта. Запалкі, разеткі, шкло, дарога з машынамі, малаток. Вось яно, сапраўднае жыццё, без якога не стаць самастойным. Пакуль мы згодныя на сурагат жыцця, не стаць нам незалежнымі ад дарослых.

Дзеці, вазьміце ўсе свае цацкі, веру ў Дзеда Мароза і Бабая, абліце бензінам і падпаліце. Ешце салодкае, гуляйце, не кладзіцеся спаць уночы, рабіце, што пажадаеце. Толькі так мы станем вольнымі і незалежнымі. Толькі так мы пазбавімся прыгнёту дарослых!!!

Як шляўкі парабацилі

Аднойчы я быў не ў гуморы, нібыта сасіска ў носе захрасла. Я вырашыў пайсці на нудысцкі пляж, каб крыху развезца. Зняў майку, зняў штаны, зняў шкарпэткі дый пайшоў. На мне засталіся толькі мае любімыя майткі ў сінія бобкі з рэльефным малюнкам слоніка спераду. Я ішоў па горадзе, весела падміргваючы сваім піўным живоцікам сустрэчным дзяўчынкам. Яны ўсе глязелі на мяне і ўсміхаліся. Але не толькі яны. Усе ішлі і ўсміхаліся. «Якія ўсе мілыя», — падумаў я. Усе ўсміхаліся, ва ўсіх быў добры настрой. Навошта ж сумаваць мне. І я далучыўся да гэтай оргіі ўсмешак. Урэшце, я прыйшоў на пляж, але туды, на жаль, мяне не пусцілі. «У майтках нельга», — сказаў голы начальнік пляжу.

Таму я, каб вельмі не засмучаць самога сябе, вырашыў пайсці ў басейн. Гэта, вядома, не пляж, але можна купацца. Але і туды, на жаль, мяне не пусцілі. «У майтках нельга, патрэбныя плаўкі», — сказаў начальнік басейна, які быў вельмі падобны да начальніка пляжу. Тады я, каб канчаткова сябе не засмучаць, вырашыў вярнуцца дадому і пабоўтацца ў ванне. Калі я вярнуўся дадому, мае майткі абурана казалі:

— Мала таго, што тваё пуза прышчаміла гумку, дык нас яшчэ і нікуды не пускаюць. Мы больш не жадаем быць майткамі! Мы лепш парвемся, чым будзем майткамі! Так жыць больш немагчыма! Досыць!

З гэтага дня называй нас плаўкі. Хаця не. Плаўкі ўжо існуюць. З гэтага дня называй нас «шляўкі»! Мы будзем як плаўкі, але яшчэ круцейшыя!

Я вельмі любіў свае майткі, і не хацеў, каб яны парваліся. Не! Ні за што на свеце! І я вырашыў, што буду называць свае любімыя майткі шляўкамі. З таго дня мы з шляўкамі зажылі душа ў душу. Мы хадзілі ў дарагія рэстараны і клубы. У стрыптыз-бары грошы засоўвалі ўжо не ў стрынгі танцоўшчыцам, а мне ў шляўкі. І ўсё было б добра, калі б не адно «але». Астатнія мае рэчы ўзбунтаваліся. Аднойчы яны запатрабавалі для сябе асаблівых правоў, якія ўжо былі нададзеныя майткам і прад'явілі мне петыцыю. На бліжэйшыя 48 гадзін я абвясціў надзвычайнае становішча. Параіўшыся са шляўкамі, я прыняў рашэнне дараваць маім рэчам асаблівыя правы.

Што было далей, я дрэнна памятаю. Памятаю толькі тое, што гэта былі жудасныя часы. Усе свае грошы, якія совалі нам са шляўкамі, я стаў аддаваць рэчам. Іх становілася ўсё больш. Аднойчы я зразумеў, што мяне падманулі. Я стаўся рабом рэчаў.

Людзі, адумайцеся! Пакуль не позна, называйце майткі майткамі, называйце рэчы сваімі імёнамі!

Галопам па Еўропам

Некаторыя задаюцца пытаннем, як так атрымалася, што Чэхія апынулася ў сацыялістычным лагеры. Прывяду з гэтай нагоды запісы з дзённіка аднаго жыхара Чэхіі тых часоў. Магчыма, што запісы не растлумачаць прычыны, але яны паказваюць пачуцці, з якімі чэхі сустракалі прыход сацыялізму.

«Ён нясецца імкліва. Імчыцца. Імчыцца. Імчыцца ён. Галопам па Еўропе нясецца ён — прывід камунізму. Яшчэ нядаўна ён лётаў па-над Еўропай. Залятаў у дамы манархаў. Прывід камунізму залятаў у іх дамы, каб папалохаць маленькіх дзетак і іх бацькоў. «А-а-а-а-а», — крычалі яны. «Ё-хо-хо», — крычаў ён. Ён быў барадаты, як Маркс з Энгельсам, і лысы, як Ленін. Толькі які-небудзь кароль запальваў свой падсвечнік з золата і са смарагдамі, як з цемры выскокваў прывід камунізму ды крычаў сваё «е-хо-хо», а кароль у адказ «а-а-а-а-а» — і ўжо стаіць з поўнымі штанамі калісьці мёртвай індычкі, калісьці ўзбітых вяршкоў, калісьці выпітага шампанскага ды шмат чаго іншага. Вось смеху было.

Не паспяваў кароль памяняць свае зняважаныя штонікі, як прывід ужо палохаў іншага манарха. І працаваў прывід камунізму як сапраўдны пралетар — зусім без адпачынку. Некаторыя каралі звярталіся да паляўнічых на прывіды, але яны адмаўляліся брацца за гэтую працу, бо самі прадстаўлялі

пралетарыят. Прывід працягваў свае свавольствы. І вось прывід камунізму ў Расіі. Бах. Трах, бах, бабах. Рэвалюцыя.

Кажуць, што прывід камунізму сілкуецца рэвалюцыямі і сацыялістычнымі рэжымамі для таго, каб матэрыялізавацца. Ды гэта зразумела — ён жа матэрыяліст, таму ён паляцеў далей. Ён абрынуўся на Беларусь, Украіну, Літву, Латвію. Ён нясецца. Нясецца далей. Польшча. Ён ужо ў Польшчы. Прывід камунізму ўжо ў Польшчы. Ужо хутка ён будзе тут, у Чэхіі. О не. Чаму ж ён марудзіць. Кажуць, што яму не хочучь даваць візу. О не, толькі не гэта.

Ну і няхай, гэта яго не спыніць. Ён набліжаецца. А-а-а-а-а. Е-хо-хо. А-а-а-а-а. Е-хо-хо. А-а-а-а-а. Ё-хо-хо. Ёпцель. Ёп тваю дывізію. Ура. Ён ужо тут. Ура. Прывід камунізму ўжо ў Чэхіі. Ура, таварышы.

P.S. Ён ужо дае інтэрв'ю.

Звычайная любоў

Была нядзеля. Тут, на кірмашы, Ён шукаў якую-небудзь экзатычную карціну ў свой пакой. На кірмашы заўсёды было шмат людзей, асабліва ў нядзелю. Ён размяшчаўся ў цэнтры гораду, на плошчы. Кірмаш для жыхароў гораду быў не толькі месцам гандлю, але і крыніцай новай інфармацыі: чутак, згадак, плётак, якія хоць нейкім чынам узрушалі манатоннасць жыцця ў гэтым маленькім горадзе. Акрамя таго, што тут прадавалася, бадай, усё, патрэбнае жыхарам, менавіта тут часта сустракаіся знаёмыя і сваякі.

Нядзельны кірмаш займаў амаль увесь дзень. Пакуль пагутарыш са знаёмымі пра падзеі, што адбыліся на працягу тыдня, пакуль набудзеш усё, што хацеў, пачынае цямнець.

Ён абышоў увесь кірмаш, але нічога асаблівага не знайшоў: усе карціны, нават тыя, што мелі розныя тэмы і прадаваліся ў розных кутках кірмаша, былі напісаныя на адзін капыл, нібыта іх стварыў адзін мастак.

Прыпыніўшыся на хвілінку, Ён пачаў думаць, дзе яшчэ могуць прадавацца карціны. І аkurat у той момант, калі Ён збіраўся адмовіцца ад свайго намеру, яму трапіла на вочы прыгожая дзяўчына, што стаяла за пяць крокаў і глядзела на яго (а можа, не на яго, ва ўсялякім выпадку яму так здалося). Ён ніколі не бачыў яе раней, ды і апранута яна была незвычайна, дзяўчына была, напэўна, не мясцовая.

Калі Ён злавіў яе позірк, яна збянтэжылася і, каб хутчэй знікнуць ад яго, пайшла хуткімі крокамі праз натоўп. Але дзяўчына зацікавіла яго, зачаравала ці то позіркам, ці то выглядам, а мо чым-небудзь іншым, і Ён накіраваўся за ёй.

Пакінуўшы кірмаш, дзяўчына пайшла па вузкіх вулачках да галоўнай брамы. Усё жыццё Ён пражыў у гэтым горадзе, а што тут такія вузкія вулачкі ніколі не заўважаў. Яна выйшла з гораду і пайшла па сцяжынцы праз парк у бок рэчкі. Дзяўчына ішла даволі хуткімі крокамі, і Ён ледзь паспяваў за ёй.

Ён вельмі хваляваўся, што яна абярнецца і зразумее, што Ён сочыць, але яна не абарочвалася, хоць, пэўна, даўно аб гэтым здагадвалася. Дзяўчына пачала спускацца да рэчкі і знікла за густымі кустамі. Ён пайшоў за ёй. Дзяўчына кудысьці знікла, і Ён адчуў, што ў яго хутчэй пачало біцца сэрца. «Што за пастка» — падумаў Ён.

— Ты за мной сочыш, — пачуўся ззаду мяккі голас.

— Вы мясцовая? — не адказаўшы, збянтэжана запытаў Ён.

Зараз у яго была добрая магчымасць разгледзець яе. Ён упэўніўся, што вопратка на ёй была не мясцовая. Дзяўчына была прыгожая. У яе былі густыя чорныя валасы, твар з усходнімі рысамі і спакуслівыя зялёныя вочы, зграбны стан.

— Так.

— Але я вас ніколі не бачыў.

— А я вас часта бачыла.

Здалёк пачуліся мужчынскія галасы. Яны ішлі з гораду, напэўна, рыбакі.

— Ну, усё, мне трэба ісці, — сказала яна і знікла за высокімі кустамі.

— Мы яшчэ сустрэнемся? — спытаў Ён, але ў адказ нічога не пачуў.

Ужо быў вечар, і Ён вяртаўся дадому. У галаве была рамантычная мітусня. Ён шкадаваў, што не праявіў дастатковай актыўнасці і не дамовіўся аб наступнай сустрэчы.

Ён быў малады, прыгожы. Многія дзяўчаты марылі, каб Ён звярнуў на іх увагу, пакутавалі ад кахання, але яго цынiзм і самаўпэўненасць не дазвалялі яму каго-небудзь пакахаць. Ён лічыў іншых нявартымі яго, да ўсіх людзей Ён ставіўся звысоку, з пагардай. Але гэтая дзяўчына, якую Ён сёння сустрэў, захапіла яго сэрца, Ён не мог ні аб чым больш думаць. І цяпер ад кахання пакутаваў Ён.

Увесь тыдзень у ягонай галаве ўзнікалі здагадкі, дзе яна магла жыць, і дзе б Ён мог сустрэць яе зноў. Кожны дзень Ён наўмысна праходзіў праз кірмаш, спадзеючыся, што можа там яе сустрэць, але яе нідзе не было.

У нядзелю, зусім страціўшы надзею, Ён пайшоў за горад да рэчкі. Там нікога не было. Ён сядзеў там паўгадзіны, думаў, разважаў, і ў гэты момант Ён убачыў яе. Яна ласкава ўсміхалася.

— М'яне чакаеш?

— Так.

Ён ужо не спадзяваўся сустрэць яе, і таму ўзрадаваўся ўдвая яе з'яўленню. Дзяўчына села побач.

Яны доўга сядзелі на беразе рэчкі. Часам размаўлялі, але часцей проста маўчалі, не парушаючы гармоніі. Яму было спакойна і прыемна з ёй, здавалася, яны разумеюць адно аднаго без слоў. Ён павярнуўся да яе і сказаў:

— Слухай, мне з табой вельмі добра. Здаецца, што я цябе даўно ведаў, яшчэ да той хвіліны, як мы з табой сустрэліся. Я кахаю цябе.

Ён хацеў яшчэ нешта сказаць, але яму аб руку ўдарыўся мячык. Недалёка пачуліся дзіцячыя галасы. Ён інстынктыўна абярнуўся, а калі павярнуўся назад, дзяўчыны ўжо не было. Яму стала сумна, што яна так раптоўна знікла, нічога не патлумачыўшы. Яму здавалася, што яны сталі бліжэй. А яна ўсё цуралася яго. Можа, яе спалохала ягоная шчырасць.

Быў панядзелак, Ён ішоў па вузкай вулачцы. Павярнуўшы направа, Ён убачыў старога, які сядзеў і плакаў, а вакол яго валяліся клункі.

— Што з вамі здарылася?

— Трэба прадаць гэтыя рэчы, каб хоць штосьці засталася на чорны дзень, а ў мяне нават няма сіл, каб данесці іх да кірмашу.

— Слухайце, а што, калі я гэта ўсё ў вас куплю і на кірмаш несці не прыйдзеца.

— А хіба яно табе патрэбна?

— У гаспадарцы ўсё прыдасца.

— Дзякуй.

Ён даў старому ўдвая больш, чым той прасіў, і панёс усе клункі дадому. Гэтыя рэчы яму былі непатрэбныя, Ён нават не ведаў, што ў клунках, проста

Ён убачыў гаротнага старога, пашкадаваў яго, і вырашыў дапамагчы.

Здарылася б гэта месяц таму, Ён бы не заўважыў старога, але за апошні час Ён істотна змяніўся. Можа, гэта дзіўная дзяўчына так на яго паўплывала. Ён не ведаў, але сэрца яго стала дабрэй.

Прайшоў тыдзень, два, тры, а яна ўсё не прыходзіла. Кожную нядзелю Ён чакаў яе на беразе рэчкі, але яна з'явілася толькі праз месяц.

— Чаму ты не прыходзіла столькі часу? Дзе ты была, і чаму заўсёды так раптоўна знікаеш? Ды, нарэшце, як тваё імя?

У яго было шмат пытанняў, але дзяўчына стаяла і маўчала, нібыта не чуе. Спачатку Ён не заўважаў, але зараз, калі чакаў, убачыў: твар яе быў не такі лагодны, як раней, на ім адбіліся смутак і крыўда.

— Маё імя Эгаістыка, я ёсць горшая частка твайго «Я», я — гэта ты сам. Заўсёды ты любіў толькі сябе, але не разумеў гэтага, бо не мог прыслухацца да сябе, тваё жыццё было мітуснёй. Гэта была нерэальная любоў, бо калі сапраўды сябе любіш, то любіш і іншых, тых, хто вакол цябе. А ты іншымі людзьмі пагарджаў. Але калі ты паглядзеў унутр сябе, прыслухаўся да свайго сэрца, то зразумеў, сустрэў мяне.

Калі б ты заставаўся такім, як быў раней, мы б з табой яшчэ сустракаліся, але ты пачаў мяняцца. Ты больш не сустрэнеш мяне. Я хачу, каб любілі толькі мяне.

Удалечы пачуліся галасы...

Нататкі эксперыментатара

«Усе, каго ты любіў, ці кінучь цябе, ці памруць.

Усё, што ты стварыў, будзе забыта.

Усё, чым ты ганарыўся, будзе з часам выкінута на памыйку».

Чак Паланік «Байцоўскі клуб» (1996)

Сшытак. Сшытак. Сшытак за сшыткам. Я перакладваў сшытак за сшыткам. Гэта сшыткі таго кшталту, у якіх звычайна малююць на ўроках ці на парах. У іх малююць, пішуць, выкарыстоўваюць і як нататнік, і як чарнавік. Гэта ўніверсальныя сшыткі для ўсяго. Тут шмат малюнкаў, нумароў тэлефонаў, назваў кніг, ідэй, якія прыйшлі ў галаву, і шмат яшчэ чаго іншага. Яны мне вельмі дарагія. У іх прасочваецца эвалюцыя маіх інтарсаў ды поглядаў, маё развіццё.

Успамінаў універсітэцкія гады, і захацелася перагледзець свае нататкі тых часоў. Гартаю старонкі. Я вельмі змяніўся за пятнаццаць гадоў. Сярод чарнавікоў сустракаюцца і тэматычныя сшыткі. Мае эсэ, штосьці накшталт дзённіка з чатырма запоўненымі старонкамі (мне так і не хапіла трывання весці яго далей), урыўкі з кніг па псіхалогіі.

Вось я дайшоў і да самага стылёвага. На ім напісана: «Эксперыментальныя нататкі». Гэта самы дарагі мне з усіх сшыткаў. З ім звязаны вялікі этап майго юнацтва і маладосці. Выпадкова адгортваю тую ці іншую старонку і чытаю...

«Эксперымент № 9: Страусы»

Ідэя гэтага эксперыменту прыйшла мне аднойчы, калі ў раёне Зялёнага Лугу (не памятаю, дзе дакладна) я праязджаў каля прыпынку на тралейбусе. На прыпынку я ўбачыў мужчыну гадоў пяцідзесяці, які валяўся на зямлі. Ён быў адзін. Ніхто не спрабаваў дапамагчы яму падняцца. Ніхто нават не правяраў, жывы ён ці не. І тым больш было марна спадзявацца, што хтосьці мог выклікаць хуткую дапамогу. Мяне гэта не толькі здзівіла і адначасова пакрыўдзіла, але пакінула ўва мне глыбокі адбітак. Такое я бачыў не першы раз, але задумаўся чамусьці толькі зараз.

Спачатку ўзнікалі пытанні: хто ён і чым займаецца, што з ім? Можа, ён напіўся, і што тады прымусіла яго дайсці да такога стану? А можа, яму стала бллага і ён страціў прытомнасць. Потым у мяне ўзніклі больш непрыемныя пытанні: чаму яму ніхто не дапамог, чаму ўсе праходзяць міма?

Гэта можна было тлумачыць па-рознаму. У гэты час на вуліцы было мала людзей, і яго проста ніхто не заўважаў. А калі і заўважалі, то прымалі за алкаголіка, і грэблівасць, пагарда, якую ён выклікаў, адбівалі ўсякае жаданне дапамагчы. Але што б я ні спрабаваў выдумаць, ніяк не мог апраўдаць чэрствасць і абыякавасць.

А што было б, калі б на яго месцы быў малады чалавек? Калі б людзей было больш, і не заўважыць было б зусім немагчыма?

Я вырашыў правесці свой эксперымент у сераду ў пераходзе станцыі Якуба Коласа, дзе заўсёды вялікі натоўп мінакоў. Вопратка ў мяне была даволі модная, каб не ўзнікала думак, што я малады алкаголік. Спусціўшыся ў пераход і прайшоўшы метраў дваццаць, я пачаў павольна валіцца, абапіраючыся аб сцяну, і кашляць як мага гучней.

Да мяне адразу падышоў мінак гадоў сарака і спытаў: «З табой усё нармальна?» Пачуўшы: «Усё нармальна, у мяне такое бывае», — ён пайшоў далей. Відаць, толькі такога адказу і чакаў. Напэўна, не столькі шчырае хваляванне і жаданне дапамагчы, колькі шаблоннае выкананне маральнага абавязку прымусіла яго спыніцца.

Я заўважыў, што ўсе астатнія імкнуцца як мага хутчэй мінуць мяне. Пры гэтым яны глядзяць уперад, не азіраючыся, альбо ўтаропіўшыся ў падлогу перад сабой. Амаль як страусы. Напэўна, са сваімі праблемамі яны робяць тое ж самае. Робяць выгляд, што не заўважаюць іх. Муж алкаголік, сын раздзяўбай ці наркаман, дачка шалава, іх уласнае жыццё — поўная дупа, а яны гэтага як бы не заўважаюць.

Прайшло тры хвіліны, а я ўсё працягваў, скруціўшыся, ціхенька ляжаць на жываце каля сценачкі. Час вельмі павольна цягнуўся, і таму маё абурэнне расло з неймавернай хуткасцю. Хацелася ўскочыць і закрычаць на ўсіх: «Паскуднікі, сволачы, вам што, зусім усё роўна, што на вашых вачах памірае чалавек?» Але я стрымаўся, бо, нягледзячы на ўсю трагічнасць, гэта выглядала б неяк камічна.

Мяне з’ядала нянавісць не столькі ад чэрствасці мінакоў, колькі з-за маёй эгаістычнай крыўды. А што, калі б я насамрэч страціў прытомнасць. Так я праляжаў яшчэ хвілін пятнаццаць, і паўз мяне прайшло, напэўна, некалькі дзясяткаў чалавек, з якіх ніводзін так нічога і не зрабіў.

Валяючыся на халоднай бруднай падлозе, я думаў: «Чалавек у гэтым свеце ўсё ж такі адзін. Усе гэтыя размовы пра дабрыню, чалавечнасць ды іншую лухту — звычайная балбатня. Усё часцей упэўніваюся, што чалавек па сваёй прыродзе злы. Бескарыслівасці не існуе. Калі штосьці і робіцца для іншага, то зыходзячы выключна з карыслівых памкненняў».

Нарэшце да мяне падышла старая жанчына, якая паспрабавала мяне падняць. Яна б не змагла гэтага зрабіць, калі б і вельмі хацела. Але я ўсё ж такі вырашыў паддацца ёй і пачаў паціху падымацца...

Мае эксперыменты ніколі не насілі навуковага характару, а пісьмовая рэгістрацыя таго ці іншага эксперыменту прымала ў нейкай меры эсэістычную форму. У мяне не было мэты даследаваць важныя для навукі праблемы.

З аднаго боку, шляхам эксперыменту я імкнуўся атрымаць эмпірычнае пацверджанне маіх уласных разважанняў адносна чалавека і грамадства. Канечне, я мог толькі чытаць кнігі па сацыялогіі ці псіхалогіі, але ўсё гэта давала мне адно агульную інфармацыю.

Акрамя гэтага, мяне ж цікавілі і этычныя, маральныя аспекты, праз якія я хацеў глыбей зразумець псіхалогію чалавека. Не агульныя моманты і схемы, а паводзіны канкрэтных людзей у канкрэтных сітуацыях. Я атрымліваў новы матэрыял для разважанняў.

З іншага боку, гэта прыносіла мне асабістае задавальненне. Я ствараў штучную сітуацыю, ставіў незнаёмых мне людзей у рамкі таго ці іншага спосабу дзеяння. Мне здавалася, што так я атрымліваю над імі ўладу. Эксперымент быў для мяне тымі прыступкамі, па якіх я падымаюся ўсё вышэй. Эксперымент станавіўся падмуркам маёй пагарды да іншых людзей, якіх я лічыў абсалютна нікчэмнымі.

Але я не заўсёды рабіў эксперыменты над іншымі. Былі і, як я іх называў, аўтаэксперименты, якія я ставіў над сабой, кіруючыся словамі дэльфійскага аракула «Спасцігні самога сябе».

«Эксперымент № 5: Неапіфагарэец»

Манахі клюнійскага ды трапісцкага ордэнаў давалі зарок маўчання, у выніку чаго ў зносінах маглі карыстацца толькі мовай жэстаў. Задоўга да іх падобныя практыкі ажыццяўляліся ў суполках піфагарэйцаў. Той, хто збіраўся стаць сябрам піфагарэйскай суполкі і рыхтаваўся да ўступлення, мусіў маўчаць пяць гадоў.

Я вырашыў паспрабаваць, але ў значна меншых маштабах, практыку маўчання як эксперымент: канечне, не ўсё жыццё, і нават не пяць гадоў, а толькі пяць дзён. Пяць дзён абсалютна нічога не казаць.

Нашае штодзённае жыццё, сучасныя сацыяльныя працэсы ў значнай меры залежаць ад камунікацыі. Кожны дзень мы сустрэаемся з дзясяткамі людзей, карыстаемся мабільным тэлефонам, перапісваемся па інтэрнэце. З дапамогай гэтага эксперыменту я хацеў высветліць, ці магчыма сёння выйсці па-за межы камунікацыйнай сферы, важнай часткай якой з'яўляецца вусная мова, шляхам маўчання. Ці магчыма пры гэтым удзельнічаць у сацыяльных працэсах. Калі магчыма, то наколькі гэта складана.

Свой эксперымент я пачаў у аўторак і збіраўся скончыць у суботу, але ўсё атрымалася не зусім так, як я планаваў. Першыя гадзіны маўчання праходзілі даволі лёгка, без аніякіх праблемаў.

Зазваніў мабільнік. Тэлефанаваў адзін з маіх прыяцеляў, з якім мы дамаўляліся ў гэты дзень сустрэцца. У наступныя тры гадзіны мабільнік званіў яшчэ каля сямі разоў. Тэлефанавалі прыяцелі, мая бабуля ды яшчэ нейкі незнаёмы нумар (на гэты раз мяне пачала разбіраць цікаўнасць).

Першая камічная сітуацыя адбылася, калі на вуліцы я сустрэў свайго знаёмага. Ён штосьці ў мяне спытаў. Я пачаў курчыцца, нібы ў сутаргах, спрабуючы штосьці расплывіста патлумачыць, потым паказаў на гадзіннік, маўляў, я вельмі спяшаюся, і хутчэй перайшоў дарогу. Збянтэжаны знаёмы больш нічога

не паспеў вымавіць. З боку гэта выглядала, напэўна, вельмі смешна. На будучае я дастаў паперку і напісаў: «Sorry. Не магу размаўляць. Ахрып».

Увайшоў у краму. Даю касірэцы грошы. Яна пытаецца: «Вам што?» Я нічога не адказаў, толькі махнуў галавой, адышоў да вітрыны і паказаў на пончык. Лысы хлопец у сонечных акулерах не зробіць ласку нават адказаць. Выглядала даволі нахабна. Але касірка, хутчэй за ўсё, палічыла, што я не нахабны, а проста нямы. Касірка спытала: «Пончык?» Я кіўнуў. «Падагрэць?», — я зноў ківаю. Яна падае мне пончык.

Увесь час адказваю sms-камі на тэрміновыя званкі, на астатнія проста не адказваю. Каб зусім не здзічэць, перапісваюся з некаторымі прыяцелямі па інтэрнэце. Хоць нейкае падабенства гутаркі. Шкадую, што не сказаў аб сваім эксперыменце іншым, так бы не давялося пры сустрэчы ў сутаргах круціць галавой і паказваць на гадзіннік. Зноў званок. Тэлефануюць з працы. Пішу sms-ку: «Ахрып. Не магу зараз размаўляць». Пішуць, што нейкія тэрміновыя справы, але sms-камі не так і проста разабрацца.

Час ад часу хочацца хоць што-небудзь сказаць, каб пачуць уласны голас. Але я стрымліваюся. Зараз я крыху пачынаю разумець піфагарэйцаў (маю на ўвазе практыку): калі пастаянна балбатаць, а многія гэта вельмі любяць, зусім не заўважаеш таго, што навокал. Калі ўвесь час маўчыш, то хоцькі-няхоцькі заўважаеш нейкія дробязі, пачынаеш пра іх разважаць. Адным словам, адбываецца перанос увагі,

а дакладней кажучы, вялікая канцэнтрацыя ўвагі. Так што гэта вельмі эфектыўная філасофская практыка.

Увогуле, не размаўляць некалькі дзён не вельмі складана. Але нягледзячы на гэта, мой эксперымент доўжыўся не пяць дзён, як я планаваў, а толькі тры. Прычыны тут не столькі псіхалагічныя, колькі тэхнічныя. Як бы гэта банальна ні гучала, узнікла шмат неадкладных спраў...

«Эксперымент № 12: Тайлар»

Мне прыйшла ідэя зрабіць эксперымент, падобны да задання, якое даваў Тайлар у «Байцоўскім клубе» Чака Паланіка. Я хацеў паглядзець, што трэба зрабіць, каб давесці незнаёмага чалавека да бойкі. Як трэба яго зняважыць, каб ён усё-такі цябе ўдарыў. Праводзіць эксперымент такога кшталту было даволі небяспечна для мяне, але я быў упэўнены, што ўсе пройдзе без зламанага носа ці выбітага зуба.

Я сеў на прыпынку недалёка ад Камароўкі. Была субота, і на прыпынку было каля дваццаці чалавек. Справа ад мяне стаяў хлопец гадоў дваццаці сямі. Менавіта з яго я і вырашыў пачаць свой эксперымент.

— Э-э, алень!

Ён маўчаў. Я зноў паўтарыў. Людзі вакол пачалі азірацца, а ён стаяў і маўчаў. Тады я больш-менш лёгка штурхнуў яго ў спіну.

— Ты што, блін, аглох?

Ён адышоў ад мяне на пяць крокаў, а праз некалькі секунд, не дачакаўшыся аўтобуса, пайшоў, паскараючы хаду, у бок наступнага прыпынку. Праз некалькі хвілін прыехалі два аўтобусы, і амаль усе, хто стаяў побач, з'ехалі, а на іх месца прыйшлі новыя.

Мужчына, які не паехаў на аўтобусе і працягваў чакаць, стаяў і глядзеў на мяне. Я раптоўна перавёў позірк на яго, ён адразу пачаў глядзець у іншы бок.

— Чё пасёш, мудак?

— Сам ты мудак.

— Ты чё, ціпа, борзы самы?

— Нічога я не борзы.

— Ну дык адварніся і маўчы, а то я табе ў галаву дам.

Якраз у гэты момант пад'ехаў аўтобус. Мужчына павярнуўся і зайшоў усярэдзіну. Цікава, але ён чакаў, напэўна, не гэты аўтобус. Я вырашыў быць больш настойлівым. Але амаль нічога не змянілася. Толькі адзін раз малады хлопец, да якога я нават і не звяртаўся, сказаў:

— Забіся, а то я сам табе ў галаву дам.

Але толькі адзін. Усе ж астатнія баяліся. Баяліся штосьці мне адказаць, а тым больш увязацца ў бойку. Баяліся, але напэўна не столькі мяне, бо я не выглядаў даволі дужым, баяліся праблем. Іх можна было зневажаць, як самага апошняга чалавека, штурхаць, але яны нічога не прадпрымалі, каб супакоіць мяне, каб абараніць свой гонар.

Іх стратэгія была «абы ўсё ціха, абы не ўзнікла праблем». Апраўданнем было тое, што я вулічны дурань

і на мяне не варта звяртаць увагі, што ў іх мала часу, каб разбірацца, і гэтак далей. Яны не баяліся страціць гонар, яны маглі трываць, маўляў, усё роўна ж гэта нядоўга, але яны баяліся ўвязвацца ў нейкія праблемы...

Мне заўсёды хацелася кіраваць людзьмі. Не адным-двума, а масамі людзей. Быць прэзідэнтам — не тое: сёння прэзідэнт ты, а заўтра выбралі ўжо іншага прэзідэнта. Дыктатар таксама не тое. Я хацеў чагосьці іншага, чагосьці большага.

Пісаць сцэнары рэвалюцый, задаваць мадэлі паводзін тых ці іншых палітыкаў, кіраваць сацыяльнымі ды палітычнымі працэсамі, круціць туды-сюды дурныя масы — вось што было маёй марай, а калі сказаць больш дакладна, мэтай. Як гэта называецца, не скажу, штосьці кшалту палітэхнолага, але яшчэ шырэй. Напэўна, гэта лепш назваць сацыяльна-палітычнымі тэхналогіямі.

Я разумеў, што перш за ўсё мне трэба вельмі шмат ведаць, да дробязей вывучыць сацыяльныя навукі, такія як псіхалогія, паліталогія, сацыялогія, эканоміка ды іншыя. Мне трэба бачыць сацыяльна-палітычныя працэсы і разумець іх сутнасць, прычыны, ход, вынікі. Толькі ў гэтым выпадку магчыма кіраваць сацыяльнымі працэсамі.

У гэты перыяд я пачаў ставіць невялікія эксперыменцікі, якія занатоўваў у спецыяльны сшытак. Гэта было, так бы мовіць, штосьці накшталт практыкі, якая

дасць бясцэнны вопыт на будучыню. Першыя эксперыменты былі зусім несур'ёзнымі і падобнымі больш на жарт. Але чым далей, тым больш карысныя вынікі яны давалі мне. Яны станавіліся цікавей, сур'ёзней.

Але я не абмяжоўваўся некалькімі навукамі. Я быў упэўнены, што самае галоўнае — гэта паспяхавая самаразвіццё, а для гэтага трэба развівацца ў розных накірунках, атрымліваць багаты вопыт. Калі ты развітая асоба, дасягнуць чагосьці можна без праблем, трэба толькі шмат працаваць. Вельмі шмат.

Ужо даўно я не верыў ні ў бога, ні ў якія-небудзь там аўтэрытэты. Да ўсяго я ставіўся вельмі скептычна і верыў толькі ў сябе. У мяне было шмат прыцяцяў, якія лічылі мяне сябрам, але я ніколі ім да канца не давяраў, ніколі нават не спрабаваў на іх паспадзявацца ў нейкай сітуацыі, бо лічыў, што ўсе людзі эгаістычныя. Я разлічваў толькі на свае сілы. Калі штосьці не атрымлівалася, я нікога не вінаваціў. Для мяне гэта быў толькі паказчык, што трэба больш развівацца, больш працаваць над сабой.

Але я разумеў, што сёння, якім бы ты ні быў таленавітым, разумным, цудоўным, гэта яшчэ зусім не гарантуе вялікіх дасягненняў. Сёння трэба іншае. Каб чагосьці дасягнуць, трэба быць хітрым, выключна рацыянальным, беспрынцыпным, эгаістычным, сябелюбівым.

Я ж быў іншым, я быў добрым, даверлівым, адкрытым, мне хацелася з усімі сябраваць, кожнаму дапамагчы. Але з часам мне стала зразумела, што гэта будзе толькі перашкаджаць мне ў дасягненні мэты.

Таму я пачаў усяк душыць у сабе ўсе добрыя, з пункту гледжання маралі, рысы і клапатліва выхоўваць усё самае дрэннае і цёмнае.

Калі я вучыўся яшчэ ў старэйшых класах, мая ўласная хатняя бібліятэка налічвала сотні кніг у абсалютна розных галінах: гісторыя, філасофія, псіхалогія, сацыялогія, паліталогія, мастацтва, фізіка, біялогія, мастацкая літаратура ды яшчэ шмат чаго.

Мне было цікава ўсё, я шмат чытаў. Не было ніводнага дня, калі б я не чытаў. Дзесяць, пяцьдзясят ці дзвесце дзесяць старонак, але я чытаў штодня. Акрамя гэтага, у мяне былі спецыяльныя сшыткі, у якія я занатоўваў вельмі важныя, як я меркаваў, аспекты, практычна неабходныя мне ў будучым.

Калі прыйшоў час паступаць ва ўніверсітэт, я выбраў паліталогію на юрыдычным факультэце. Юнаму хлопцу здавалася, што там ён стане хаця б палітэхнолагам. Але там было больш ідэалогіі, чым тэхналогіі. Хутка прыйшло расчараванне. Сур'ёзнай, карыснай інфармацыі там быў мізер, які можна было атрымаць і самому, без універсітэта.

Правучыўшыся адзін курс, я вырашыў перавесціся на іншы факультэт. На які факультэт, пытанняў не выклікала. Узнікла пытанне, на сацыялогію ці на псіхалогію. З аднаго боку, сацыялогія была мне вельмі патрэбная. З другога боку, і псіхалогія была не менш важная, але вывучаць яе як навуку самастойна мне падалося больш складаным, чым сацыялогію. Здаўшы ўсе патрэбныя іспыты, я паспяхова перавёўся на псіхалогію. Тым больш што пэўная база ў мяне ўжо была.

Акрамя гэтага, калі выпадаў вольны час, ці замест не вельмі важных прадметаў (такіх як ідэалогія, інфарматыка, фізічная культура), я паспяваў наведваць і некаторыя лекцыі па сацыялогіі. Працягваў шмат чытаць.

На новым факультэце я без праблем завёў новыя знаёмствы. У гэты ж самы час я пачаў практыкаваць на новых прыяцелях уласныя навукі ў псіхалогіі. Працягваў праводзіць эксперыменты і занатоўваць іх у свой сшытак.

«Эксперымент № 16: Канфармізм»

Мне стала цікава, ці атрымаецца ў мяне правесці эксперымент, падобны да таго, які калісьці праводзіў Стэнлі Мілграм на амерыканскіх вуліцах. Я быў у больш складаных умовах, бо ў мяне не было асістэнтаў. Але вырашыў, што і ўласных сілаў будзе дастаткова.

Я стаў на Нямізе каля шапіка Белсаюздруку, дзе на прыпынку было шмат людзей (для мяне прыпынак — самае зручнае месца, каб праводзіць эксперымент). Уверсе я нібыта штосьці заўважыў і пачаў настойліва туды глядзець. Усе навокал былі занятыя сваімі справамі, і ніхто так і не заўважыў маіх намаганьняў (так, без асістэнтаў ні туды і ні сюды).

Гэта мяне крыху засмуціла, але справа, напэўна, была ў тым, што большасць чытала газеты ды часо-

пісы, і проста не бачыла мяне. Тады я крыху прайшоў уздоўж вуліцы да наступнага прыпынку, дзе ўжо не было шапіка, і пачаў свой эксперымент зноў. Я рабіў выгляд, нібыта імкнуся штосьці разгледзець як мага лепш.

Праз пятнаццаць секунд чалавекі чатыры таксама пачалі глядзець уверх, спрабуючы штосьці знайсці. Праз пяць секунд да іх далучыліся яшчэ два чалавекі. Але нічога не ўбачыўшы, усе яны зноў сталі займацца сваімі справамі, а дакладней кажучы, чакаць аўтобус. Так, вынікі былі ўжо значна лепшымі, але чагосьці ўсё-такі не ставала, акрамя асістэнтаў, канечне.

Тады я вырашыў знайсці якую-небудзь дробязь, якая магла б прыцягнуць увагу. На працягу прыкладна сарака хвілін я ішоў па вуліцы, спрабуючы знайсці хоць што-небудзь недалёка ад прыпынку. Нарэшце я заўважыў месца, дзе на сёмым паверсе было крыху разбітае акно.

Пачакаўшы хвіліну, я нібыта заўважыў разбітае шкло і пачаў яго разглядаць. Праз некалькі секунд яшчэ чалавекі два пачалі разглядаць гэтае акно, потым яшчэ чатыры, потым яшчэ і яшчэ. У выніку ўвесь прыпынак разглядаў месца, дзе было выбітае шкло.

Каб крыху разварушыць гэтае разгляданне, я зрабіў хітры крок, выказаўшы версію аб тым, што здарылася са шклом. Пасля гэтага ўсе пачалі шукаць тлумачэнне гэтаму разбітаму акну. Дайшлі да таго, што там, напэўна, штосьці адбываецца:

— Бойка, можа, якая?

— Тады на вуліцы павінна валяцца шкло.

Усе пачалі, як адзін, шукаць вачыма, ці не валяецца дзе пабітае шкло. Нічога не знайшоўшы, хтосьці выказаў версію, што гэта рабаўнікі, і тады акно было разбітае звонку.

Яны працягвалі разглядаць розныя версіі, і не ведаю, да чаго б усё дайшло, калі б мужчына, які толькі што прыйшоў на прыпынак і больш-менш зразумеў, што адбываецца, не ахаладзіў іх сваім каментаром. У выніку ўсе засаромлена пагадзіліся, што гэта было глупства, і шыбы, напэўна, разбітыя ўжо даволі даўно ды выпадкова...

Ужо другі год я вучыўся на псіхалогіі, то бок, быў ужо на трэцім курсе. Пастаяннае знаходжанне ў акадэмічнай атмасферы паўплывала і на форму маіх эксперыментаў. Яны сталі больш структураванымі, і ўжо крыху сталі набліжацца да навуковых.

Акурат у гэты час да нас перавёўся новы студэнт. Яго звалі Вадзім. Ён быў досыць сціплы, непрыкметны, невысокага росту, але даволі каржакаваты. Менавіта тады ў мяне ўзнікла ідэя правесці больш працяглы па часе і больш сур'ёзны па выніках эксперымент.

Аб'ектам майго эксперыменту стане вось гэты новенькі студэнт, а мэтай — поўнае яго змяненне. Не столькі знешняе, колькі псіхалагічнае, душэўнае. Я вырашыў зляпіць з яго новую асобу, цалкам перавярнуць ягоны спосаб мыслення, бачанне самога сябе, іншых

людзей і свету. У сваім сшытку я запісаў гэты эксперымент так: «Эксперымент № 39: Новы чалавек».

У маёй галаве адразу склаўся больш-менш падрабязны план дзеянняў. Перш за ўсё трэба з ім паябраваць, высветліць яго моцныя і слабыя бакі, трэба прывязаць яго да сябе, атрымаць над ім уладу, а потым я ўжо без праблем змагу з яго ляпіць усё, што заўгодна. Я буду ляпіць яго ідэалы, прынцыпы, я буду ляпіць яго.

Перад пачаткам апошняй лекцыі я перасеў да яго на апошнюю парту. Лекцыя ўжо пачалася, калі я пачаў з ім размову.

- Прывітанне! Як табе першы дзень у нас?
- Даволі добра. Усе такія прыемныя, вясёлыя.
- Ужо з кім-небудзь разнаёміўся?
- Не, яшчэ не паспеў.
- Ну, значыць, я быду першым?
- Ага.

Добра, што я стаў першым. Мне будзе значна прасцей. Калі чалавек апынаецца ў новай абстаноўцы зусім адзін, ён пачынае тады чапляцца за любога, хто яму працягне руку. Яшчэ крыху паразмаўляўшы, я прапанаваў яму схадзіць сёння ў які-небудзь бар. Ён з радасцю згадзіўся.

Я не ведаў наконт яго фінасавага становішча, таму мы пайшлі ў недарагі, але даволі ўтульны бар. Ён размаўляў так жа сціпла, як сёння на лекцыі, калі мы сядзелі разам. Спачатку размова неяк не клеілася, і я пачаў злавацца. Але, крыху падпіўшы, мы знайшлі нямала агульных тэмаў для размовы.

Вадзім аказаўся даволі разумным хлопцам і цікавым суразмоўцам. Ён таксама шмат чытаў. Мы размаўлялі абсалютна на розныя тэмы. Пачалі з кінематографа: Мікелянджэла Антаніні, Фрыц Ланг, Жан-Люк Гадар, Квенцін Таранціна, Ларс Фон Трыер, Вудзі Алэн. Потым перайшлі да літаратуры, як да класікі, так і да сучасных творцаў: Стэндаль, Аляксандр Дзюма, Арцюр Рэмбо, Алэн Роб-Грые, Хантэр Томпсан, Мішэль Уэльбэк. Высветлілася, што яму, як і мне, вельмі падабаецца творчасць Оскара Уайльда.

Незаўважна мы перайшлі да тэмы падарожжаў. Расказвалі адзін аднаму, у якіх краінах хто быў, што больш спадабалася. Нам было разам так весела, што пяць гадзін, праведзеных намі ў бары, прайшлі як імгненне. Безумоўна, свой эфект меў і алкаголь.

Але за ўсім гэтым вяселлем я не забываўся паказваць свой характар, навязваючы яму сваё дамінаванне, з якім ён адразу пагадзіўся. Развітаўшыся з ім, я застаўся ў добрым настроі. Усё атрымалася як найлепш. Першы этап майго плана прайшоў вельмі паспяхова.

На наступны дзень мы ўжо былі як найлепшыя сябры. Я пазнаёміў яго з тымі людзьмі ў групе, з якімі лічыў патрэбным, за што ён выказаў мне вялікую падзяку. Ён увесь час задаваў мне нейкія пытанні, а я з выглядам эксперта ўпэўнена адказваў на іх.

Мы ішлі ўздоўж рэчкі каля Траецкага прадмесця і збіраліся прайсці да Верхняга гораду. Мне дужа

падабаліся гэтыя мясціны. Старая архітэктура, спакойная атмасфера вельмі падыходзілі для павольных філасофскіх размоў ды разважанняў над тымі ці іншымі рэчамі. Гэта быў мой Лікей, а мы былі новымі парэпатэтыкамі.

Пасля таго, як я прывучыў Вадзіма да спакойных прагулак, мы часта з ім тут шпацыравалі:

— Мараль? Вадзім, трэба ствараць уласную мараль! Агульная мараль — гэта інструкцыя для ідыётаў. Разумныя людзі карыстаюцца ёй выключна як інструментам. Мараллю кіруюцца толькі дурні, мараль для мас. Трэба самому выбіраць мэты і сродкі іх дасягнення. Мараль абмяжоўвае, гэта кайданы, якія перашкаджаюць масам ідыётаў ператварыць усё ў хаос. Ты мусіш кіравацца толькі ўласнымі інтарэсамі, сам вырашаць, што і як рабіць, толькі тады можна быць вольным. Ты чытаў Ніцшэ?

— Ну, пачынаў штосьці.

— Я ведаю, што мае словы могуць падацца папсовымі, ды і яго філасофія часам супярэчыць маім ідэям, але прачытай усяго Ніцшэ, прачытай дэ Сада, Рэмбо... Абавязкова прачытай Ніцшэ, ён вялікі, а потым перачытай, пастаянна перачытай Ніцшэ.

— Добра!

— Але ты так і не адказаў на маё пытанне.

— На якое?

— У цябе ёсць дзяўчына, ты з кім-небудзь сустракаешся?

— Ну... у прынцеіпе, ёсць, але яна сышла ў акадэмічны адпачынак і пакуль што жыве ў сваім горадзе.

— І даўно вы з ёй?

— Яшчэ са школы.

— Яна, напэўна, вельмі прыгожая? Пакажы мне яе фотаздымак. У цябе ёсць?

— Так, але невялікі.

Вадзім дастаў кашалёк, у якім быў фотаздымак, і паказаў мне.

— Ды яна, мякка кажучы, не мадэль, скажу я табе. Ды і характар, думаю, невясёлы.

— Можа быць. Але мне здаецца, што... я ўпэўнены, што кахаю яе.

— Ну, ты як дзіцёнак малы. Якое каханне? Ты начытаўся кніжак. Каханне, сяброўства (тут я вельмі пашкадаваў аб сказаным, але вырашыў нічога не выпраўляць), бог — гэта ўсё ілюзія, такія ж кайданы, як і мараль. Гэта ўсё для слабых асобаў. Чалавек па сваёй сутнасці адзінокі. Толькі моцная асоба можа свядома вытрымаць пакуты адзіноты. Каханне і сяброўства выдуманая, каб было прасцей жыць, каб чалавек не адчуваў сябе адзінокім. Але моцнай асобе ўсе гэтыя байкі непатрэбныя, пакуты толькі гартуюць яе. Ведаеш што...

— Што?

— Кідай ты яе, не будзь як дурань. Тым больш што яна ў іншым горадзе. Што з яе возьмеш. Знайдзі сабе новую дзяўчыну. Не вельмі разумную, але і не поўную тупіцу. Галоўнае, каб была прыгожая і не ставала. Забаўляйся!

— Як ты?

— Так. Дзяўчаты, жанчыны для таго і існуюць,

каб атрымліваць ад іх радасць, а не пакутаваць ад іх, як ты.

— Але мы з ёй яшчэ са школы. Мне і яе шкада.

— Калі ты сапраўды да яе адчуваеш штосьці накшталт кахання, табе тым больш трэба з ёй завязаць. Трэба пазбавіцца ад гэтай ілюзіі, ад гэтай слабасці. Ды ўвогуле не бойся, што яна пра цябе падумае, не бойся, што пра цябе падумаюць іншыя. Плюй на ўсіх. Паступай так, як будзе лепш табе. Трэба станавіцца моцнай асобай, калі не хочаш жыць, як маса. Будзеш ты як лайно, альбо будзеш сапраўднай асобай, залежыць толькі ад цябе. Сартр казаў, што чалавек не нараджаецца героем ці баязліўцам. Усё вызначаюць учынкi. Сёння ты баязлівец, а заўтра герой, усё залежыць ад учынкаў.

— Дзякуй табе! Дзякуй, што так клапацішся пра мяне.

Я хацеў сказаць: «Канечне, мы ж сябры», — але паспеў стрымацца. Трэба было перавесці размову на іншую тэму, і я спытаў:

— А аб чым ты марыш?

— Я мару бегма прагледзець увесь Луўр за 9 хвілін 59 секунд.

— Калі шчыра, ты ўжо спазніўся, банда аўтсайдэраў паспела тое ж самае значна хутчэй.

— А ты аб чым марыш?

— Мары — гэта для слабых. Павінныя быць толькі мэты. Калі ў цябе ёсць мара, ты прызнаешся ў сваёй слабасці ды нікчэмнасці. Так што, пазбаўляйся ад мар. Едзь у Парыж і вазьмі Луўр хаця б за 9 хвілін

9 секунд. Дарэчы, гэта не было маёй мэтай, але я спрабаваў.

— Атрымалася?

— Не зусім. Я не паспеў дабегчы і да Моны Лізы, як мяне схапіла ахова ды больш ужо не пускала ўсярэдзіну. А ўвогуле я б хацеў стаць бессмяротным, а потым... а потым памерці.

Пасля гэтага мы гучна рассмяліся на ўсю вуліцу і яшчэ доўга не маглі супакоіцца...

Я купіў нам з Вадзімам яшчэ па бутэльцы піва. У гэты вечар у бары «Малако» было няшмат людзей, і нам нават знайшлося месца прысесці. Там-сям сядзела багемная моладзь. Хтосьці гуляў у карты «Упо», хтосьці проста размаўляў ды піў які-небудзь кактэйль. Недалёка ад уваходу сядзеў Клінаў з Кудзяненкам, і я чуў урыўкі іх размовы.

Кудзяненка расказваў пра нейкую порнаакторку, якая збіралася для рэкорда зрабіць некалькі соцень мінетаў, але на шэсцьдзсят пятым страціла прытомнасць, і рэкорд не быў пастаўлены. Якраз у гэты момант Вадзім вярнуўся з прыбіральні і ўзяўся за сваё піва. Бутэлька хутка скончылася.

— Ну што, яшчэ па бутэльцы? А то нешта не ўстаўляе.

— Ты ж казаў учора, што ў цябе зусім няма грошай.

— Ну дык не было. Потым я ў Каці тысяч сорок узяў.

— З чаго б гэта ў Каці?

— Мы з ёй як бы спаткаемся.

— Ну дык ты малайчына, канечне. Маю парадую паслухаў. І даўно?

— Ужо некалькі месяцаў.

— А чаму не расказваў?

— Ды так. Што тут расказваць?

— І часта ты ў яе грошы бярэш?

— Калі няма, то і бяру. Ну, яшчэ яна, бывае, у якой-небудзь кафэшцы заплаціць. Што ты прывязаўся?

Вадзім дапіў ужо чацвёртую бутэльку піва, але яшчэ не ап'янеў. Раней ён напіваўся і з адной. Ён усё больш і больш мяняецца. Мяняецца ягоны характар, мяняецца ягоная манера размаўляць з людзьмі, мяняюцца ягоныя інтарэсы, ён па-іншаму стаў апрацаваць. Цяпер у Вадзіме цяжка было пазнаць таго сціплага, непрыкметнага студэнта, якога я першы раз убачыў.

— Канечне, усе цудоўна, але калі дзяўчына плаціць за хлопца, гэта не зусім нармальна.

— Ты мяне яшчэ вучыць, можа, будзеш? Дастаў! Ты жывеш нейкімі шаблонамі. Што нармальна, а што не, вырашаю я сам. Хтосьці, памятаецца, казаў, што трэба ствараць уласную мараль. А зараз я гляджу, што ты такі ж, як і маса. Ты жывеш агульнай мараллю і агульнымі шаблонамі.

Мяне збянтэжылі словы Вадзіма, я не ведаў, што адказаць, таму паспрабаваў перавесці размову на іншую тэму.

— Не хочаш пагуляць у «Упо»?

— Мы ж не дзеці ў цацкі гуляць. Ёсць шмат больш цікавых спраў. Пара б ведаць. Ладна, трэба ісці.

Мы выйшлі з бара і пайшлі ў бок метро. Дзьмуў моцны вецер і я падумаў, што трэба было ўзяць што-небудзь цёплае. У пераходзе сядзеў нейкі ці то п'яніца, ці то бяздомны. Я паглядзеў на яго, і Вадзім гэта заўважыў. Ён паглядзеў на мужчыну з пагардай.

— От быдла, разлёгся тут. Аж брыдка. Хоць ты іх усіх за горад вывезі ды расстраляй.

— Навошта?

— «Падаючага падштурхні» ў мадыфікаванай версіі.

Гэта адзінае, што ён сказаў. Мне здалося, што я разумею, чаму ніхто не дапамагае такім, як ён. Яны даюць іншым пачуццё ўласнай перавагі. Даюць магчымасць перабіць непрыемнае адчуванне, што ты нішто.

Праз некалькі дзён мне прысніўся сон. Мы з Вадзімам нібыта былі ў Луўры. Нікога, акрамя нас, не было. Я хацеў дапамагчы яму паставіць рэкорд. Мы беглі з адной залы ў другую. Вадзім увесь час адставаў, як быццам наўмысна. Схапіўшы яго за руку, я, пераводзячы дых, сказаў: «Давай хутчэй, засталася чатыры хвіліны. Больш такое паўтарыць нам ніхто не дасць».

Як дзіцёнка цягнуў я Вадзіма за руку, але ён не вельмі спяшаўся. У роце я адчуў смак рыбы. Гэта мяне вельмі здзівіла, бо я не люблю рыбу. Гадзіннік паказваў, што засталася толькі тры хвіліны, а мы яшчэ не падняліся і на другі паверх.

Рука Вадзіма была халодная, мокрая, слізкая, як жывая рыбіна. За намі ўжо бег ахоўнік. Нельга было даць Вадзіму выслізнуць. Я паглядзеў на яго і ўскрыкнуў ад нечаканасці. На яго месцы была старая бабуля з гнілымі зубамі. Яна глядзела на мяне і смяялася. У мяне па цэле пайшлі дрыжкі. Цяпер рука была сухая і мяккая, як прагнілая бульба. Не ведаю чаму, але я не адпусціў яе і працягваў бегчы.

Ахоўнік быў усё бліжэй. Рука старой сама выслізнула, а я ўсё працягваў бегчы. Я прыкладаў усё больш і больш намаганняў, ды толькі заставаўся на тым самым месцы. Было такое адчуванне, што я бягу ў вадзе, якая запавольвае ўсе мае рухі. Вырашыў дапамагаць рукамі, нібыта адштурхоўваючыся ад паветра.

Ахоўнік быў амаль побач. Мяне ахапіў жах. Па гадзінніку заставалася яшчэ хвіліна. Ён ударыў мяне чымсьці па назе. У гэтым месцы я адчуў моцны боль, не вытрымаў і паваліўся. Побач стаяў Вадзім у форме ахоўніка з нейкай палкай. А Мона Ліза, ператварыўшыся ў старую, якую я трымаў за руку, гучна смяялася. Смех аддаваўся рэхам па ўсім Луўры...

Прачнуўшыся, я адчуў, што ўсё мае цела мокрае ад поту.

Пры ўваходзе мяне спыніла вахцёрка, але, пазнаўшы, усміхнулася і нічога не сказала. Я падняўся на трэці паверх у пакой, дзе жыў Вадзім. Яго не было дома, і дзверы адчыніў яго сусед. Унутры пахла кавай.

— Прывітанне!

— Здароў!

— Вадзіма няма, але ён зараз прыйдзе. Я мушу ісці па справах. Пачакай крыху, паглядзі тэлiк.

— Ок!

— Сумаваць не будзеш?

— Не, дзякуй.

У невялікім пакоі я застаўся адзiн. Ён адрозніваўся ад iншых у гэтым iнтэрнаце. Тут ніколі не было студэнцкага гармiдару. Усё было прыбрана, ніякага смецця, заўсёды чыста. Прайшло толькі шэсць хвілін, але я ўжо не мог сядзець без справы.

Каля ложка стаяў ноўтбук Вадзіма. Не ведаю чаму, але ён ніколі не даваў мне ў iм лазіць. Я не звяртаў на гэта асаблівай увагі, ды зараз, у адзiноце, мне стала вельмі цікава, што ён ад мяне хавае.

Нiчога, што б прыцягнула маю ўвагу, я не знайшоў. Я прагледзеў амаль усе файлы, нават схаваныя. I толькі на дыску С я знайшоў папку з назвай «вом-воа». У ёй было шмат вiдэа, музыкі i толькі адзiн дакумент, які называўся «Мая лабараторыя».

Дакумент пачынаўся наступным чынам «Эксперымент № 1...». У мяне адразу ўзнікла думка, што ён дзесьці паспеў сцягнуць мой нататнік з запісамі аб эксперыментах i перапісаў усё сабе ў камп'ютар. Мiane ахапіла злосць, якая змянілася разгубленасцю: значыць, ён ведае, што з'яўляецца аб'ектам майго эксперыменту.

Але потым я заўважыў, што гэтыя эксперыменты маюць iншыя назвы. Апошні эксперымент iшоў пад

назвай «At amicus at inimicus». Я чытаў урыўкамі і не мог адразу нічога зразумець: «...я даў яму адчуць, што ў нашых стасунках ён галоўны, дзеля таго, каб...», «...паступова дамінуючая роля перайшла ад яго да мяне, што не стала для яго відавочным...».

Перачытаўшы зноў, я зразумеў, што там пісалася пра мяне. Не Вадзім быў аб'ектам майго эксперыменту, а я аб'ектам ягонага. Я думаў, што ў мяне ўсё пад кантролем, але аказалася, што мной самім кіруюць, а ўсе ягоныя змены былі ім жа самім і запланаваныя. Было пачуццё спустошанасці. Першы раз за сталае жыццё мне захацелася плакаць, але я стрымаўся. Зноў захлынула злосць. Захацелася адпомсціць. Зараз я быў на крок наперадзе. Думкі перабівалі адна адну...

Адзінота

Ішоў дождж. Вокны запацелі, і на іх добра было што-небудзь маляваць: сонейка, кветкі, або ўласнае імя, як любяць гэта рабіць малыя дзеці, адным словам, усё, што пажадаеш.

Васіль павольна вадзіў пальцам па акне, вымалёўваючы рысы чалавечка. Гэта быў дзіцёнак, невялікага росту, хлопчык з кароткімі і даволі густымі валасамі. Хоць хлопчык і быў намаляваны схематычна, але зачароўваў вока сваёй незвычайнай натуральнасцю, нібы нябесны анёл кіраваў рукой Васіля.

Васілю было больш за шэсцьдзсят гадоў. Ён быў сіратой, таму сваякоў ён не меў. Яго маладосць не была насычаная падзеямі: жыццё было манатонным, і ў гэтым назіралася вусцішная стабільнасць. І так атрымалася, што з юнацтва і да старасці ў яго ніколі не было сапраўдных сяброў. І не таму, што ён быў дрэнным, благім, не. Васіль быў чалавекам скрайне сціплым і шчырым, а гэта ў сучасным грамадстве не вельмі цэняць. Людзі заводзілі з ім стасункі толькі дзеля таго, каб скарыстацца з яго дабрыні, атрымаць з яго хоць якую карысць.

Усё сваё жыццё Васіль сумленна працаваў, ставіўся да людзей шчыра, ніколі нікога не ашукаў. Потым выйшаў на пенсію, а на сабраныя грошы марыў набыць невялікую ўтульную хатку ў вёсцы, дзе хацеў схавацца ад гарадской мітусні.

Васіль знайшоў акурат тое, што ідэальна адпавядала ягоным марам і ўжо загарэўся купіць гэты маёнтак, на які натрапіў у газеце. Але жыццё такое непрадказальнае і несправядлівае да сваіх дзяцей. У той час, калі Васіль падыходзіў да канторы, дзе было дамоўлена падпісаць дагавор аб куплі дома, на яго напалі два бамбізы. Яны адабралі ў яго ўсе грошы, а самога збілі да паўсмерці. Пасля гэтага мара перабрацца ў вёску сталася недасяжнаю, і то Васіль дзякаваў Богу, што застаўся жывы.

Жонкі і дзяцей у яго не было: не змог знайсці чалавека, які б яго падтрымліваў і сапраўды яго кахаў, нават пры адсутнасці грошай і ўласнай кватэры. Але каму патрэбны сірата. Ды ўвогуле, дужа і не шукаў. Не было калі, думаў, як-небудзь потым. А тут глядзіш — і пенсія. Усе знаёмыя даўно перажаніліся, адзін ён такі застаўся.

Кожны дзень Васіль займаў сябе чытаннем кніг, але і гэта стамляе. Хацелася пагутарыць з жывым чалавекам. Адноўчы нават спрабаваў пазнаёміцца з гуртом пенсіянераў, якія з раніцы да вечара акупавалі лаўку пры пад'ездзе. Але ў Васіля нічога не атрымалася, ён толькі канчаткова расчараваўся ў людзях і яшчэ больш упэўніўся ў іх чэрствасці.

Адзінота страшэнна ціснула, з кожным днём усё мацней. Таму Васіль, глядзячы на хлопчыка, якога намалюваў хвіліну таму, думаў:

— Вось бы мне такога сына. А чаму і не? Хто такі сын? Можна сказаць, што сын — гэта чалавек, якога ты стварыў. Напрыклад, у таты Карла быў сын

Бураціна, якога ён стварыў з дрэва. Казка? Так, але ў кожнай казцы ёсць доля праўды. А хіба не я стварыў гэтага хлопчыка. Так, ён будзе мне сынам, а я буду пра яго клапаціцца.

Васіль разважаў і з кожнай секундай адчуваў прыліў пачуццяў, якіх у яго яшчэ не было ў жыцці.

Дождж працягваў ісці ўжо другі дзень. Васіль мусіў час ад часу падмалёўваць хлопчыка на шкле, каб той не знік, не загінуў. Ён размаўляў з хлопчыкам амаль не спыняючыся. Расказваў яму пра сваё жыццё, пра мары, якія ў яго былі, і планы, якія ўзніклі пасля «нараджэння» сына.

Васіль зусім не зважаў на фізічныя патрэбы ў вадзе і ежы. Ён не мог спыніцца, гэтая размова была яму як наркотык, як крыніца энергіі: чым больш ён гаварыў, тым больш знаходзілася новых рэчаў, пра якія ён хацеў расказаць.

У гэтым хлопчыку на шкле Васіль знайшоў сына і сябра, родную душу, істоту, клопат пра якую надаваў сілы. У Васіля з'явіўся сын, з якім ён мог падзяліцца сваімі думкамі і пачуццямі. І гэта нічога, што той не можа адказаць, галоўнае, што Васіль адчуваў яго прысутнасць. Хай не фізічную на яве, а ўяўную ў галаве. Гэта было няважна.

Васіль быў са сваім сынам два дні, нікуды не адыходзячы. Хоць гэта размова і надавала сіл, але Васілю, як і кожнаму чалавеку, патрэбны быў сон. Так не хацелася расставацца са сваім сынам нават ненадоўга. Васіль цвёрда вырашыў, што паспіць толькі тры гадзіны, а потым зноў вернецца да сына, бо хлопчык будзе сумаваць без яго.

Васіль паклаўся спаць, але фізічная патрэба перамагла, і ён праспаў каля дзевяці гадзін. Калі ён прачнуўся, ужо быў сонечны дзень. Васіль падышоў да акна, але ягонага сына не было. Ён загінуў ад сонечных промняў. Сонца было забойцам яго сына.

Васіль не мог паверыць, што хвіліны адзінага ў жыцці шчасця так хутка прамінулі. Яму хацелася заплакаць ад распачы. Ён абрынуў праклёны на сонца і на свой гаротны лёс. Васіль не ведаў, што рабіць. Бегчы скардзіцца? Але каму? Ды і што ён скажа? Ён нават не паспеў даць свайму сыну імя.

Васіль адчуваў сябе вінаватым, але ў чым — і сам не мог усвядоміць. На яго найшла неадольная меланхолія. Ён не мог нічым займацца. Васілю не хацелася ні есці, ні піць. У такім стане ён прабыў увесь дзень. Яго сілы кудысьці знікалі, нібыта іх знішчаў нейкі цмок унутры яго. Можа, так яму і трэба: гэта Бог яго карае за тое, што не зьярог сваё шчасце.

Цела слабла, а душа пакутавала. Хацелася на ўсё забыцца. Таму ён прымусіў сябе прылегчы і заснуць. Заснуў і ўжо больш ніколі не прачынаўся.

Змест

У пошуках сябе. *Аповесць*3

Апавяданні

Сон? Рэальнасці?	99
Знаёмы незнаёмец	110
Мозг у слоіку	127
Вечныя дзеці	132
Два дні	136
Дзіцячы маніфест (1849 год, Лондан)	148
Як шляўкі парабацілі	151
Галопам па Еўропам.....	153
Звычайная любоў.....	155
Нататкі эксперыментатара.....	160
Адзінота	186

Літаратурна-мастацкае выданне

Час Воблы

Стаселька Кірыл

Дзіцячы маніфест

Аповесць, апавяданні

Адказы за выпуск *Зміцер Вішнёў*

Рэдактар *Галіна Дубянецкая*

Мастак *Стася Сакалоўская*

Вёрстка *Валерыя Шкляр*

Карэктар *Лізавета Таран*

Падпісана ў друк 16.12.2015. Фармат 84×108/32.

Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 10,08. Ул.-выд. арк. 5,99.

Наклад 300 ас. Замова № 4847.

Прыватнае выдавецкае ўнітарнае прадпрыемства «Галіяфы».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,

вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных

выданняў № 1/48 ад 03.10.2013.

Пр. Партызанскі, 77А, 220088, Мінск.

E-mail: vish@bk.ru

www.halijafy.by

ТАА «Поликрафт».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,

вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных

выданняў № 2/14 ад 21.11.2013.

Вул. Кнорына, 50, 220103, Мінск.

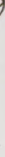
ISBN 978-985-7140-08-4

9 789857 140084

ВЫДАВЦТВА
ГАЛІЯФЫ

किर्पण

चतुर्विंशति

संस्कृत

विश्वविद्यालय

